

Станиша Тутњевић

ПРВИ СРПСКИ АЛТЕРНАТИВНИ ЧАСОПИС

САДРЖАЈ

Станиша Тутњевић
ПРВИ СРПСКИ АЛТЕРНАТИВНИ ЧАСОПИС

ПРВИ СРПСКИ
АЛТЕРНАТИВНИ
ЧАСОПИС

МОСТАРСКА
„МАЛА БИБЛИОТЕКА“ И
ПРИЈЕЛЕТ „МАЛЕ БИБЛИОТЕКЕ“

Издание
Свет књиге
Београд
и
Настајућу за књижевност и уметност
Београд

Едиција

ЖИВА БАШТИНА

Издавачи

Свет књиге

Београд

и

Институт за књижевност и уметност

Београд

Станиша Тутњевић

ПРВИ СРПСКИ АЛТЕРНАТИВНИ ЧАСОПИС

МОСТАРСКА
„МАЛА БИБЛИОТЕКА“ И
ПРИЈЕГЛЕД „МАЛЕ БИБЛИОТЕКЕ“

Београд, 2008.

Вињета на корици

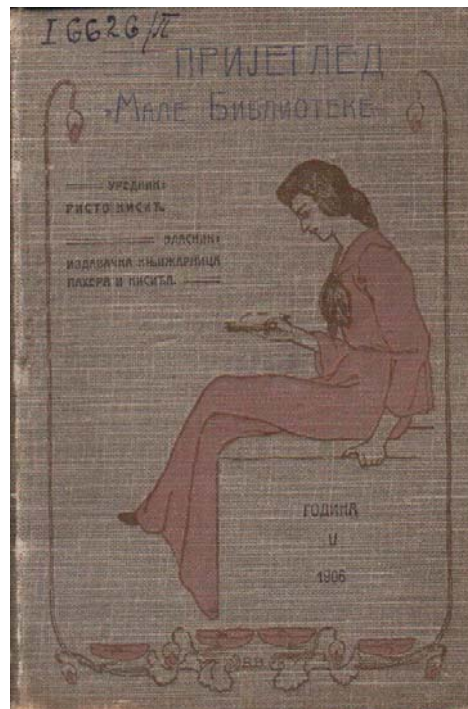
Бета Вукановић

Ова књига настала је као резултат рада у Институту за књижевност и уметност у Београду на пројекту *Место и улога периодике у историји нове српске књижевности* који финансира Министарство науке Републике Србије.

СТАНИША ТУТЊЕВИЋ

ПРВИ СРПСКИ АЛТЕРНАТИВНИ ЧАСОПИС

СВЕТ КЊИГЕ
ИНСТИТУТ ЗА КЊИЖЕВНОСТ И УМЕТНОСТ

Станиша Тутъевић

Први српски алтернативни часопис

Едиција

ЖИВА БАШТИНА
књ. 2

Уредници:
Весна Матовић
Стево Тосовић

Станиша Тутњевић

ПРВИ СРПСКИ АЛТЕРНАТИВНИ ЧАСОПИС

МОСТАРСКА
„МАЛА БИБЛИОТЕКА“ И
ПРИЈЕГЛЕД „МАЛЕ БИБЛИОТЕКЕ“

Свет књиге
Институт за књижевност и уметност
Београд, 2007.

Ова књига настала је као резултат рада у Институту за књижевност и уметност у Београду на пројекту *Место и улога периодике у историји нове српске књижевности* који финансира Министарство науке и заштите људске средине Републике Србије.

Вињета на корици

БЕТА ВУКАНОВИЋ

I КОНЦЕПТ „МАЛЕ БИБЛИОТЕКЕ“ У КОН- ТЕКСТУ ПОЈМА „КЊИГА ЗА НАРОД“

1.

Некако по страни и у сјенци часописа *Зора* одвијала се у Мостару и дјелатност издавачке књижарнице и штампарије Пахера и Кисића¹, која је у пуној мјери дошла до изражаја тек када је *Зора* престала да излази. Међутим, ако се има на уму да је *Зора* штампана управо у тој штампарији, те да су и њени уредници у овој издавачкој књижарници у исто вријеме објављивали и своје књиге, цјелокупна књижевна активност у мостарској културној средини на размеђу 19. и 20. вијека указује се као јединствен и континуиран напор једне групе културних и националних радника различитог професионалног опредјељења и неједнаке књижевне спреме. Мада се, дакле, главнина издавачког посла Пахера и Кисића хронолошки одвијала послје *Зоре*, у том су послу ови књижари већ имали значајног искуства, стеченог у вријеме док је *Зора* још излазила. У тренутку када су,

---

¹ Проширивање дјелокруга послова и подизање нивоа услуга одразило се касније и на назив овог предузећа које је добило име Издавачка књижарница и штампарско умјетнички завод Пахера и Кисића.

априла мјесеца 1899. године дали прву, темељно припремљену објаву да покрећу „Малу Библиотеку” (*Зора* је, с надом да ће то бити привремено, престала да излази у сам крај 1901) они су истовремено били у прилици да понуде петнаестак дотад објављених књига у властитом издању².

Нису, наравно, само мостарске књижевне прилике и искуство овог издавача били пресудни за покретање „Мале Библиотеке”. Таква иницијатива природно се јавила и нашла своје мјесто у процесу функционисања цјеловито схваћеног система српске књижевности крајем 19. и почетком 20. вијека, а уско је везана за сличне подухвате и у неким другим књижевностима. У српској књижевности у том тренутку актуелне су двије едиције такве врсте: „Библиотека за народ” коју је „захваљујући идејама Уједињене омладине српске” покренула Мати-

---

² Међу њима су биле двије књиге Марка Цара (*Моје симпатије*, књ. II и *Низ родно Приморје*), *Светле слике* (књ. III) Драгутина Ј. Илића, *Иверје* А. Г. Матоша, *Руковет поуке* (I, II и III) Николе Мараковића, цепни календар *Мостар* за 1899. годину, те преводи драме *Дениза* А. Диме Сина и приповијетке *Бујукдерска Венера* турског писца Мустафе Решида. Посебно треба истаћи три Ћоровићеве књиге (*Крвни мир*, *Из моје домовине* и *Разорено гнијездо*), као и два издања *Лирског интермеца* Хајнриха Хајнеа у Шантићевом препјеву, а ускоро је у Мостару у издању Уредништва *Зоре* објављена прва збирка и њеног трећег уредника, Јована Дучића (*Пјесме*, 1901), која је такођер одштампана у Пахер-Кисићевом Заводу. Иако ни у власничком погледу, а ни по саставу уредништва „Мала Библиотека” и *Пријеглед* нису били продужетак *Зоре*, суштински се ипак радило о некој врсти надокнаде за њу, не само у хронолошком смислу, него и у смислу свјесно његованог континуитета књижевног дјеловања у овој књижевно већ афирмисаној средини. То се види и по томе што је у *Пријегледу* тај часопис помињан с уважавањем и фамилијарно ословљаван као „наша *Зора*” или „покојна *Зора*”.

ца српска 1885. године „у циљу просвећивања и економског унапређивања народа”³ још је жива, а „Народна библиотека” коју је Ђорђе Поповић⁴ новембра 1880. покренуо у Панчеву, у издавачкој кући браће Каменка и Павла Јовановића, у том тренутку је већ била угашена. Што се тиче Матицине едиције она је осим књижевности укључивала најшири спектар дисциплина и подручја од интереса за народни живот, па се према томе није „преклапала” са мостарским пројектом. „Народну библиотеку” Браће Јовановић, међутим, на овом мјесту упутно је поменути зато што је њеним престанком да излази створен простор за једну нову сличну едицију. Мостарска колекција је, сматра се, настала „по узору на Рекламову библиотеку и, вероватно, панчевачку Народну библиотеку браће Јовановић, која је, са своје стране, била свакако одјек чувене лајпцишке библиотеке – утолико пре што се ова друга у међувремену угасила, остављајући српство без значајне духовне хране”⁵. То је, истовремено, период када су континуирано излазила редовна годишња кола Српске књижевне задруге, али је та

---

³ Миодраг Матицки, *Летопис српског народа. Три века алманаха и календара*, Институт за књижевност и уметност, Београд; Библиотека Матице српске, Нови Сад, 1977, стр. 22.

⁴ Када, касније, уз „Малу Библиотетку“ крене и часопис *Пријеглед „Мале Библиотеке“*, овом културном посленику у *Пријегледу* ће бити одата посебна почаст тиме што ће бити обиљежена 70-годишњица његовог рођења. Том приликом између осталих заслуга биће наведена и она везана за „Народну библиотеку”. „Уредивши 216 свезака библиотеке браће Јовановића, он је написао уз многе писце кратке биографије и карактеристику њихну, а да и не говоримо о томе, да је он безимени преводилац већине ствари, које су тамо изашле“ (1/1902, 18, 273; од 30.10.

⁵ Слободан А. Јовановић, „Издавачка делатност Пахера и Кисића”, *Зора*, почасни број, 1967, стр. 311-312.

елитна, репрезентативна едиција испуњавала само централни простор књижевног укуса, који се није уклапао у шире засновану идеју „књиге за народ”, па самим тиме и није била на путу замислима мостарске „Мале Библиотеке”. У ширем контексту ове библиотеке могла би се поменути и Хартманова „Хрватска Библиотека” на коју се критика жалила да, за разлику од мостарске, објављује криминалне романе.

У ужем, локалном погледу треба имати на уму и неколико других сличних покушаја у самој мостарској средини. У оквиру хрватске националне традиције 1901. године оформљена је „Освита књижница” у којој су у току 1901. године изашле три књиге белетристичког карактера⁶, док се годину дана касније појавила Књижница „Кршћанске обитељи”, гдје је од 1902. до 1913. године изашло шест књига, у којима преовладавају садржаји усмјерени на кршћанску, католичку вјерску по(д)уку. У нешто амбициозније и темељније заснованој едицији сличног садржаја под насловом „Савремена питања” у периоду од 1918. до 1938. године објављене су 42 свеске. Књижевна питања није дотицала ни „Хрватска политичка књижница” у којој су од 1920. до 1932. године објављене само три књиге. Што се тиче муслиманске националне традиције она се исказивала у едицији „Муслиманска Библиотека” која је покренута 1913. године. У оквиру *редовних* издања од 1913. до 1915. године објављено је 17 књига, међу којима је мањи број оних белетристичког карактера⁷, а већи дио се баве питањима

---

⁶ Болеслав Прус, *Сабласт*; Јосип Шебечић, *Цвијеће из народне баице*; Фра Мартин Микулић, *Звонарев тељиг*.

⁷ Едхем Мулабдић, *Нова времена*; Муса Ћазим Ћатић, *Пјесме. Од године 1900. до 1908*; Абдурезак Хифзи Бјелевац, *Под другим сунцем*.

вјерског живота, што је још више изражено у структури *изванредних* издања, гдје је од 1913. до 1916. године штампано 18 наслова⁸. Осим „Мале Библиотеке” Пахера и Кисића у оквиру српске литерарне традиције настала је и „Мала библиотека за народ и младеж” у којој су изашле укупно 32 свеске. Те су књиге без ознаке године издања, али се по садржају види да се односе на период после Првог свјетског рата. У књижевном погледу имају веома скроман значај, јер се претежно ради о некој врсти примијењене народне књижевности.

Саме по себи ове локалне мостарске покушаје данас тешко да има смисла помињати осим у оквиру успоредбе са Пахер - Кисићевом „Малом Библиотеком” – да би се показало колики су искорак из сопствене културне средине они били направили тим подухватом. У хронолошком погледу она има првенство над било којим другим покушајем те врсте, по учесталости излагања и укупном броју објављених књига с њом се такођер ништа друго не може поредити, док по карактеру и структури штампаних дјела напросто не би имало никаквог смисла уопште вршити било каква поређења. Дода ли се томе још и часопис *Пријеглед* „Мале Библиотеке”, поређење се намеће само са највећим књижевно-издавачким подухватима у цјелокупној српској и хрватској књижевности тог периода.

2.

Свој изравни узор издавачка књижарница и штампарија Пахера и Кисића и изричито је назначила у

---

⁸ За књижевност су колико-толико релевантне следеће књиге: Хамдија Мулић, *Из живота и за живот*; Муса Ћазим Ћатић, *Неколико исламских установа*; Хусеин Дубравић, *Кратак преглед перзијске књижевности*.

огласу о покретању, објављеном у посебној, нултој свесци („свеска за приказ”), гдје се каже да ће ова библиотека „бити у српској књижевности слична Рекламовој 'Универзалној библиотеци' у Њемачкој”⁹. Ова, огледна свеска уређена је озбиљно и сериозно, и у њој је исцрпно указано на све аспекте замишљеног подухвата. У првом дијелу доноси се Амичисов чланак „Љубав према књизи” у оквиру кога су пласирана и мишљења мира Недића и Стојана Новаковића. Недићев став преузет је из његовог часописа *Српски Преглед* (1895), гдје он, између осталог, каже и ово: „Српске књижевне публике, управо, и нема: ни оне која књижевност материјално помаже, купујући књиге, ни оне која их с разумијевањем чита и пресуђује о вриједности и о судбини њиховој”¹⁰. Мишљење Стојана Новаковића претходно је објављено у трећој свесци *Бранковог кола* за 1899. годину: „Шта ли би нам се рекло, кад бисмо додали како ми познајемо не мало младих Срба, школованих, од добрих кућа, с претенсијама (разумије се) високим до неба, у службама лијепим, који на српску књигу не троше ни десети дио онога што троше на свога берберина, на мирисе и помаду, на кочијаше, на карте и остала свјетска провођења?”¹¹ Амичисов чланак садржи проницљиве опаске о читању, посједовању и чувању књиге у кућној библиотеци. Уласком у просјечну породичну кућу, каже он, обично наилазимо на нешто што ће нас „подсјетити да породица једе, игра, спава, свира”, али ништа „не пот-

---

⁹ *Љубав према књизи* по Едмонду де Амицису. Са напоменама неколико српских књижевника, свеска за углед, у Мостару, 1899, издање и штампа издавачке књижарнице Пахер и Кисића, стр. 21.

¹⁰ Исто, стр. 4.

¹¹ Исто, стр. 5.

сјећа да се ту чита”¹². И оно мало књига су у јадном стању, ишаране, згужване и поцијепане; с њима се „гасе свијеће, пири ватра, снабдијевају она мјеста у кући, гдје је добро да има увијек хартије. Питање зашто се тако поступа с књигом излишно је: А кога ће ми јада! одговориће вам упитани - кад смо је већ сви у кући прочитали”¹³. На основу тога Амичис даље развија становиште о предностима и значају посједовања кућне библиотеке.

У другом дијелу ове свеске разрађује се пројекат „Мале Библиотеке”. „За ово неколико година нашег издавачког живота, улажући сву снагу своју да српску књигу у погледу њене технике подигнемо на висину данашњих издања свјетских литература, гледали смо уједно да пружимо српској читалачкој публици и радове из пера оних књижевника, који су својим именом стекли гласа у српској књижевности”¹⁴, каже се на почетку тог елабората. То пожртвовање награђено је пријатним сазнањем да су радови њихових аутора у часописима и књижевним рубрикама листова темељно и праведно оцијењени, али им је радост помутило и једно жалосно искуство: и поред свих тих похвала, кажу они даље, „још и сада лежи велико стовариште многих наших издања недотакнуто у магази, чекајући свој суђени дан”¹⁵. Размишљајући и савјетујући се са својим пријатељима зашто и поред све ваљаности појединих издања она не наилазе на одговарајући одзив код читалачке публике, дошли су до спознаје коју желе да реализују покретањем „Мале Библиотеке” у оквиру које ће објављивати „радове наших књижевника, који су *приступачни нај-*

---

¹² Исто, стр. 7.

¹³ Исто, стр. 8.

¹⁴ Исто, стр. 19.

¹⁵ Исто, стр. 20.

*ширем кругу читалачке публике, имајући уз то своју савремену књижевну вриједност, а по тако незнатној цијени, да их и најсиромашнији дио народа лако набавити може*¹⁶. Тај принцип сажели су у слоган: *занимљиво, ваљано и јефтино*. „Свеске 'Мале Библиотеке', каже се потом, доносиће оригиналне радове свију, а нарочито даровитијих млађих српских књижевника и најодабра није пријеведе из свјетске лијепе књижевности”¹⁷. Мали, цепни формат угледне „свеске за приказ” указивао је будућим купцима на визуелно-графички изглед будуће библиотеке.

3.

На први поглед то је била устаљена замисао за такву врсту издавачког подухвата који је у то вријеме, као што смо видјели, уобичајен и код нас и на страни. Принцип одбира аутора и дјела у коме се сретно сједињују квалитет с једне, те приступачност широком кругу читалачке публике и популарна цијена с друге стране, не изгледа нов и необичан, већ, напротив, више као очекиван. Међутим, мало пажљивија анализа споја који у себи садржи квалитет књижевног дјела и његову приступачност најширем кругу читалачке публике, може изазвати и недоумице, јер се у основи ради о комбинацији која се искључује или бар врло ријетко и тешко остварује у пракси. Послије већ и тада присутних искустава, као што је, на примјер, обустављање панчевачке „Народне библиотеке” браће Јовановић, реално се поставља питање да ли мостарски издавач свјесно или не свјесно прихвата ризик који у себи садржи стереотип о помирљивости квалитета и широке популарности књи-

---

¹⁶ Исто, стр. 20-21.

¹⁷ Исто, стр. 22.

ге, или у ту сасвим препознатљиву ситуацију уноси нешто ново и другачије, што се на први поглед не може баш лако уочити. Као успјешни пословни људи и искусни књижари и издавачи, који су врло добро познавали ситуацију с књигом не само у Аустро-Угарској и у српским земљама и крајевима изван њених граница, него и у Њемачкој, Русији, Француској, и другдје, помирењу те двије вриједности они су морали допринијети на неки посебан начин који до тада није довољно долазио до изражаја.

Приступ који су одабрали на почетку није био довољно уочљив, јер се није ни радило о некој спасоносној формули, пошто таква, наравно, није ни постојала. Компромис је, ипак, морао ићи на штету једне стране, а у овом случају, као што то обично и бива, атрибут *са-времена књижевна вриједност* схватан је у нешто блажем смислу и био повијен према нешто нижем „хоризонту очекивања” бројније публике која је по правилу била без неке веће књижевне културе. Првобитни концепт издавачи су у пракси провјеравали и потом дограђивали, а њихов лични допринос састоји се у томе што су почетну мјеру унапријед утврдили и свјесно прихватили, дајући јој алтернативни статус у односу на дотадашње подухвате такве врсте, који су стално одржавали и временом покушавали дићи навише. Већ и из најаве да ће у првим свескама дати „занимљиве приче, хумореске и цртице” видљиво је да се бира штиво прихватљивије за шири круг публике, гдје није у првом плану елитно схваћена умјетничка вриједност, што потврђује и списак аутора који су обећали своје радове (Јован Протић, Милета Јакшић – Ленски, Јован Максимовић, Дамјан Омчикус). Јован Протић, „пречанин” који се нашао у Мостару, био је иначе и номинални уредник библиоте-

ке, али се уређивачким пословима очито бавио и један од власника, Ристо Кисић.

Међутим, како је уз такво штиво врло ријетко ишао и атрибут који означава „савремену књижевну вриједност”, издавачи су се трудили да паралелно обезбиједе радове и од познатијих, провјерених домаћих и страних аутора. Иако је оглас о покретању „Мале Библиотеке” објављен у априлу 1899. године, до краја године изашло је седам наслова у осам свески. Осим збирке божићних приповједака, прикупљених од неколицине српских приповједача¹⁸, ту су још и Симо Матавуљ и Светозар Ћоровић, а од страних Чехов, кога срећемо и у наредној 1900. години, у којој се такођер појавило седам наслова у осам свески. Јован Протић и Дамјан Омчикус са сличним радовима као и прошле јавили су се и у овој години, а осим њих ту су још и Стеван Сремац, са *Две приповетке* („Максим” и „Ибиш-ага”), Иво Ћипико, са збирком прича *Са јадранских обала*, Бранислав Ћ. Нушић, са драмом *Кнез од Семберије* и Милета Јакшић са књигом *Приче*. Наредне 1901. године изашле су само Ћоровићеве *Цртице*, у двије свеске.

---

¹⁸ Ј. Максимовић, И. И. Вукићевић, С. Ћоровић, И. Иванић, М. Будисављевић и М. Цар.

II

ПРИЈЕГЛЕД „МАЛЕ БИБЛИОТЕКЕ“ КАО ИСПОМОЋ „МАЛОЈ БИБЛИОТЕЦИ“

1.

Иако је те 1901. године библиотека очито доспјела у кризу, на основу оног што је до тада урађено није било разлога за малодушност и песимизам. Почетна замисао да се наизмјенично објављују лакши и забавнији садржаји на једној и „озбиљнија“ дјела, мада ријетко она најбоља, познатијих аутора у које читаоци већ имају повјерење на другој страни, успјешно је остварена, али је требало ићи даље, истраживати и дограђивати концепцију читавог подухвата и тако успјешније пресрета-ти разлоге недовољног одзива публике. Да и у току те кризне године у којој су изашле само двије свеске, издавачи нису сједили скрштених руку, него су нешто припремали, свједочи податак да је већ половином фебруара идуће 1902. године, као саставни дио читавог подухвата, изашао први број часописа *Пријеглед „Мале Библиотеке“*¹⁹. Замисао је заиста била оригинална и, коли-

---

¹⁹ Назив часописа у почетку био је *Пријеглед. Прилог „Мале Библиотеке“*, а ново име *Пријеглед „Мале Библиотеке“* добио је тек пред крај излагања, од петог годишта тј. од 1906. године. Међутим, како су тврде, картонске корице за увезивање појединих годишта рађене посебно и накнадно, нови наслов на њима срећемо већ у трећем годишту, тј. од 1903. године. Интересантно

ко је познато, бар у том облику, и бар на овим простори-
ма дотад неостварена. А састојала се у томе што је уз
сваку свеску „Мале Библиотеке” истовремено ишао и
посебан број тог часописа, који претплатници добијају
бесплатно, а који је најразноврснијим текстовима о
књигама, књижевности, књижаству, и о култури и
умјетности уопште, продубљивао и ојачавао књижевну
свијест и развијао потребу за књигом код обичних љу-
ди. Часопис је био истог, цепног формата као и свеске
„Мале Библиотеке”, а од неког времена имао је и сличне
корице²⁰. Уређивао га је Ристо Кисић. Уз све то, такођер

је и објашњење зашто је облик *Преглед*, употребљаван на почет-
ку, промијењен у *Пријеглед*: „Први број нашега *Пријегледа* но-
сио је натпис *Преглед*, као што се то овдје у народу говори. Но
са неких страна замјерише нам, да то, према правилима српске
граматике није добро, те да треба натпис промијенити и замије-
нити га са *Пријеглед*. Тако смо и учинили. Али сада нам се опет
замјера, да то није добро и да треба да остане натпис као и прије.
Пошто те ријечи нема у Вуковом рјечнику, ми смо се обратили
једноме своме пријатељу, познатоме филологу и питали га: које
је боље и правилније? Пријатељ нам је одговорио ово: Добро сте
учинили што сте *Преглед* замијенили у *Пријеглед*” (1/1902, 13. и
14, 210; од 1.08. Тај став је потом стручно филолошки објашњен,
а назив *Пријеглед* је даље досљедно примјењиван.

²⁰ О изгледу тих корица налазимо карактеристичан податак у
биљешци поводом стоте свеске „Мале Библиотеке”: „Да би на
видан начин обиљежили излазак ове (јубиларне) свеске, поста-
рали смо се, на првом мјесту, да измијенимо израду насловне
стране књижица 'Мале Библиотеке', — израдили смо клише у бо-
јама, а по цртежу познате српске умјетнице, Госпође Б е т е Р.
В у к а н о в и ћ” (4/1905, 8. и 9, 144; од 1.05). На крају ове годи-
не налазимо податак да ће *Пријеглед* „Мале Библиотеке” у на-
редној 1906. години излазити „свако два мјесеца, а у свескама од
3 до 4 табака, са корицама, сличним свескама 'Мале Библиоте-
ке',” (4/1905, 23-24, 384; од 15.12.) што значи са цртежом Б. Вука-
новић.

бесплатно, ишле су и дописне карте са сликама појединих писаца, као и календар „Мале Библиотеке” за додичну годину. Тиме је књига, која је ионако била јефтина, у руке купца долазила са бесплатним и угодним пртљагом који јој је омогућавао да буде прихваћена са више пажње, уживања и књижевног укуса.

Међутим, у настојању да пронађе свој властити, алтернативни угао односно приступ овој врсти издавачких подухвата, који подразумејева јефтину и добру књигу за народ, мостарски издавач није остао само на овим више спољним, практичним и примамљивим ефектима. Тај мање видљив, али зато много темељнији напор првенствено је био усмјерен на стварање једног сасвим другачијег амбијента, који би настао оваквом врстом улагања у читалачку културу, амбијента који би се све више развијао и активно испољавао у потреби за књигом све већег и већег броја обичних људи. То подразумејева и знатно шири круг активности од оних које би се могле примијенити само на један такав пројекат као што је била „Мала Библиотека”.

А то је, опет, било могуће остварити и остваривано је првенствено у оквиру једног часописа као што је био *Пријеглед „Мале Библиотеке”* у коме је објављено мноштво прилога који су се бавили питањем књиге са свих аспеката. Већ у првом броју, и то на уводном мјесту, објављен је врло интересантан чланак уредника „Мале Библиотеке” Јована Протића под насловом „Листови и књиге”, насловом испод кога се крије врло оригинално размишљање о односу часописа и књига у српској књижевности тог доба које се доста јасно аплицира и на „Малу Библиотеку”. Полазна тачка Протићевог размишљања на ову тему садржи се у напомени да се савремена белетристичка, научна и стручна књижевност развија скоро искључиво у периодичним листовима, али

да та појава, колико год на једној страни била охрабрујућа, јер је мјера општег интереса за књигу, истовремено условљава и неповољну појаву да „према толиким листовима тако *мало* књига излази”²¹. Ако се које дјело и појави у засебном издању, оно је прештампано из неког листа, па због тога многа важна дјела и нису објављена у књигама. Из тога произилази један наоко противурјечан, али сасвим извјестан ауторов закључак: „*Наши књижевни листови сметају нашим књигама*”²². Та штетност састоји се напросто у томе што дјела штампана по листовима убрзо постају недоступна и губе се из видокруга читалаца, док се она објављена као посебне књиге лакше могу сачувати или накнадно набавити, и по свему су трајнија и приступачнија²³. Ову своју мисао аутор потом примјењује на концепт „Мале Библиотеке”, која ће бити корисна управо по ономе по чему ће се разликовати од сличних подухвата: она ће, наиме, „да покупи многе ситније радове наших трудбеника, по разним часописима”, а потом ће и „многе нове оригинале и пријеведе у засебним цјелинама да донесе”. Важно је истаћи и Протићеву напомену да ће избор дјела бити

---

²¹ Ј. П., „Листови и књиге”, 1/1902, 1,1; од 15.02.

²² Исто, стр. 2.

²³ То није онај проблем када се инсистира на објављивању књижевних радова прво у периодичним публикацијама, па тек онда у књигама због пишневог сазријевања и претходног провјеравања кроз часописе и листове. „У свјетској књижевности је ријеткост да се пјесник појављује са посебном књигом пјесама, прије него ли окуша жице своје лире у каквом књижевном часопису”, каже се у приказу једне лоше збирке поезије с којом је један од оних младих аутора које приказивач пежоративно назива *силом пјесници*, очито прерано изашао пред јавност („Тома А. Братић, Ђорђе Милошев Мартиновић, 'Прве пјесме'”, 2/1903, 8, 120; од 15. 06.

такав „да буде и од књижевне и забавне вриједности”²⁴, јер се тиме још једном жели подвући смишљено одабрана мјера између квалитета и популарности онога што ће се објављивати.

Да је око тога већ било неспоразума са критиком по листовима, која је пратила овај подухват, свједочи потреба власника да се на исто питање врате и пола године касније. Том приликом они се жале да неки листови не схватају основну замисао „Мале Библиотеке”, јер превише очекују, иако она није у стању нити јој је задаћа да штампа најбоље радове наших најбољих књижевника или да се бави народним пословима које врше неки други, као што је на примјер Коњевићева „Књига за народ”. „'Мала Библиотека' је забавна серија окраћених радова наших књижевника, који су успјели да им се радови и данас радо штампају по нашим белетристичким листовима, а који су нашој публици стари и симпатични знанци”. Иако, због нових високих критеријума нека дјела раније објављена по новинама сада добијају неповољне оцјене, власници не желе да мијењају своју замисао библиотеке: „Она ће и на даље држати се овог програма и својим претплатницима давати покупљене радове из старијих година наших листова а по могућности доносити и нове оригинале а нарочито преведене ствари. Она је покренута са много скромнијим претензијама него што јој наше оцјене хоће да припишу”²⁵.

Један други, много значајнији јубилеј, стота свеска „Мале Библиотеке” (тада је и часопис већ ушао у четврто годиште излажења!) био је повод да се тај почетни концепт још једном понови и још боље прецизира,

---

²⁴ Исто, стр. 4.

²⁵ „Мала Библиотека”, „При крају пола године”, 1/1902, 10-11, 146; од 15. 06.

али да се објасни и какву је даљу судбину имао. Ту се каже да је програм библиотеке спочетка био много другачији него што се из објављених радова касније могло видјети: „Првобитна је намјера била, да се у овим књижицама прикупи забавна литература српских књижевника, чији радови не могу рачунати да ће их издати наше књижевне институције строгих претензија у својим литерарним едицијама, али чији радови наилазе на гостољубив дочек наших књижевних листова и симпатичан пријем још оно мало публике што са интересовањем прати књижевни наш развитак. Осим тога многе ствари и признатих, промовисаних наших величина нису по вриједности својој равне са радовима који су стекли име писцу, али су ипак радови, који носе типске црте аутора, црте којима се он одликује у друштву својих другова, и те радове хтјела је „Мала Библиотека” да спасе од заборава, да их скупља и чува као пасторчад напуштену од маћехинске критике²⁶. Ма колико се, на први поглед, чинило да је овакав концепт, заснован на дотад затуреним и неискоришћеним реченицама мање или више већ познатих писаца, и ма колико то у основи и било тачно, он вишеструко заслужује пажњу. Прије свега, ради се о једном новом, свјесно и промишљено изабраном приступу књижевном тржишту, што овај пројекат чини алтернативним у односу на сличне дотад постојеће. Ма колико то били слабији и помало заборављени радови писаца од имена, претежно забавног карактера, они су још увијек били и бољи и прихватљивији за ширу читалачку публику од најбољих радова мање значајних аутора. Бољи стога што и најлошији рад доброг писца

---

²⁶ Један сарадник, „Стога свеска ’Мале Библиотеке’”, 4/1905, 10, 146; од 15. 05;

тешко може бити сасвим лош, а прихватљивији због повјерења које читаоци природно имају.

Временом су, читамо то на истом мјесту, у њиховој исповијести поводом стоте свеске, под притиском многобројних сугестија и критике која је тражила више, власници одлучили да првобитну замисао лагано и постепено коригују, тако да су у том тренутку могли рећи како им је „сада програм на врло широкој основи”²⁷. Није то, кажу, још довољно уочљиво, али се и на основу оног што је до тада објављено јасно издваја извјестан број признатих писаца српске књижевности, док од страних није могуће заобићи нека позната имена из словенског свијета, као ни познате писце германског и романског поријекла. И у овој прилици нужно је истаћи потпуну самосвијест власника „Мале Библиотеке”, који на исти начин држе под контролом и доњу и горњу границу њеног домета, настојећи да омјер међу њима стално помјерају навише, а да при том не поремете равнотежу са потребама и захтјевима читалаца.

О питањима књиге расправљало се у овом часопису из свих аспеката, а све то је посредно или непосредно било у функцији стварања повољнијег амбијента у коме ће се појављивати њихова едиција. Осим оног што је о односу књиге и новина већ речено, говори се и о томе да би новине у већој мјери морале подржавати напоре у вези са књигом, као што је то код „народа, који су много јачи културом”²⁸; код нас, нажалост, не само да не помажу, него и кваре укус публике, доносећи површне и лоше фељтоне, умјесто превода из добрих ино-

---

²⁷ Исто, стр. 147.

²⁸ С. Ј., „Српске новине и књижевност”, 3/1904, 9, 129; од 14. 04.

страних књига или одломке из бољих дјела домаћих писаца, итд. Посебно се апострофира цијена због које је књига у сталној опасности од новина. У једном чланку доносе се ставови из књиге Габријела Ханотоа *La Seine et les quais. Promenades d'un bibliophile*²⁹ и подвлаче она мјеста гдје се аутор залаже за изједначавање цијена књиге са цијеном новина, тврдећи да у будућности изгледе имају „само двије врсте књига: раскошна издања у најограниченијем броју примјерака, и врло јефтине књиге”²⁹, којима треба давати подршку, јер на крају доносе и већу добит. Примјетљив је труд да се и код нас изгради виши ниво штампарске културе и у том погледу успоставе и достигну инострани стандарди. Уредник часописа Ристо Кисић, на примјер, објавио је чланак под насловом „Неколико ријечи о штампарској изради српске књиге” у коме се прво ослања на Недићев текст „Српске књиге”, објављен у његовом часопису *Српски Преглед*, а потом говори и о њиховом Заводу који „се са мањим изузецима, може такмичити са страним штампарима – издавачима”³⁰. До које мјере се мисли о свим аспектима штампарске и издавачке културе свједочи и чланак о форматима књиге у коме се, прво, упозорава на неуједначеност формата књиге код нас, потом даје преглед постојећих формата у свијету, и на крају предлаже да се у нашим приликама одаберу и прихвате одређени формати који ће се трајно примјењивати, а којима би се (врло оригинална замисао!) дала имена великих писаца! У вези са успостављањем стабилних издавачких, књижарских и штампарских стандарда јесте и њихова идеја да се на предстојећем новинарском кон-

---

²⁹ - кс -, „О будућности књиге”, 1/1902, 2, 18, од 1. 03.

³⁰ Ристо Кисић, „Неколико ријечи о штампарској изради српске књиге”, 1/1902, 13-14, 191; од 1. 08.

гресу покрене питање и књижевног конгреса на коме би били присутни и „књижарници и издавачи као саставни дио напретка наше књижевности, са којима ваља једном да се среди одношај у правном и многим другом погледу”³¹.

2.

„Мала Библиотека“ покренута је 1901, а престала је да излази 1910. године. На заједничком путу часопис *Пријеглед* „Мале Библиотеке“ пратио ју је од половине фебруара идуће 1902. до 1908. године, с паузом у излажењу током 1907. године.

Питање када је часопис стварно престао излазити веома је замршено. Најчешће се спомиње 1910. година, што је заправо податак преузет од Ђорђа Пејановића који је гашење часописа очито повезао са гашењем „Мале Библиотеке”³². На другој страни Лина Штетић и Хамид Диздар распон излажења *Пријегледа* смјештају у период 1902–1909. године³³. Да часопис није излазио 1907, 1909. и 1910. године, утврдила је Љубица Томић Ковач³⁴. Разлог што часопис није излазио 1907. године она извлачи из податка да је у тој години „Мала Библиотека“ била у кризи, па је због тога морао бити обуста-

---

³¹ -н - ћ, „Српски новинарски конгрес”, 1/1902, 3-4, 34; од 1. 04.

³² Ђорђе Пејановић, *Библиографија штампе у Босни и Херцеговини 1850-1941*, Сарајево 1961.

³³ Лина Штетић, Хамид Диздар, *Библиографија књига и периодичних публикација штампаних у Херцеговини (1873 –1941)*, Мостар, 1958.

³⁴ Љубица Томић Ковач: „Пријеглед Мале Библиотеке”. Прилог историји босанскохерцеговачких часописа“ (*Годишњак Одјељења за књижевност, књ. XI*, Институт за језик и књижевност, Сарајево, 1982, стр. 87-118).

вљен и *Пријеглед*, док тврдњу да је часопис престао излазити 1908. поткрепљује биљешком из *Босанске виле* у којој се каже да је због малог броја претплатника „обустављен *Пријеглед* који је излазио као прилог и *Библиотеци*“³⁵. Резултати истраживања Љубице Томић Ковач преузети су и у библиографији *Пријегледа* коју је израдио Енвер Казаз³⁶.

Прича, међутим, ту није завршена, прво зато што се обично и даље рутински користи Пејановићев податак, а друго због извјесне збрке у обиљежавању последње година излажења часописа (1908). Пето годиште које се односи на 1906. годину уредно покрива све мјесеце (бр. 1 јануар и фебруар, број 2 март, април и мај, број 3 јуни – децембар), па би било сасвим природно да сљедеће, шесто годиште буде означено 1908. годином, пошто у 1907. часопис није излазио. У комплекту часописа којим располаже Народна библиотека Србије, међутим, на спољним картонским корицама последњег годишта, из 1908. године, стоји „Година I. 1902“, док је на унутрашњој корици ознака „Годиште VI 1906“. Од свега овог тачно је само то да се ради о шестом годишту, што је истовремено и доказ да између 1906. и 1908. године часопис није излазио. Што се тиче погрешног натписа на спољним корицама, он се може објаснити на овај начин: повез у тврде картонске корице, које су посебно и продаване, вршен је на крају године, а у овом конкретном случају, с обзиром да је часопис престао да излази, за последње годиште нису ни прављене, него су употријебљене оне којих је већ било на залихама. Да су то запра-

---

³⁵ *Босанска вила*, 24/1909, 8, 126-127.

³⁶ *Библиографија књижевних прилога у листовима и часописима Босне и Херцеговине*, Институт за књижевност, Сарајево, 1991, том III, стр. 193-194.

во старе корице, још из првог годишта излажења, лако се уочава и по истом ликовном рјешењу, јер сва остала годишта имају ново које је израдила Бета Р. Вукановић, а које се већ од другог годишта (1903) примјењује и на часопис и на „Малу Библиотеку“. Што се тиче ознаке на унутрашњој корици, гдје умјесто 1908. стоји 1906. година, то очито мора бити нека грешка, јер је 1906. година, као што смо видјели, од почетка до краја покривена. Да се ради о грешци свједоче и неке друге које срећемо управо на мјесту гдје се дају подаци о појединим бројевима. Тако је, на примјер, троброј од 1.09.1904. године означен бројевима 15, 16. и 12. иако је јасно да се ради о свесци бр. 15, 17. и 17. Исто тако, у броју 1. и 2. из 1905. године, од 15.01 грешком пише „год III“, док је на свим осталим бројевима из те године исправно назначено да се ради о IV годишту.

Осим поменуте биљешке коју помиње Јб. Томић Ковач, постоје и још неки други који, недвосмислено показују да се посљедње годиште *Пријегледа* односи на 1908. годину. Они се крију у датумима на које се односе прилози садржани у посљедњем броју часописа. Готово близу половине читавог броја (64 стране) заузима блок текстова посвећен Сими Матавуљу, који је умро 20. фебруара 1908. године. Ту су изјаве које су новинару Војиславу М. Ристићу у оквиру једне анкете дали многи значајни писци. Тај посао Ристић је окончао 25. марта исте, дакле, 1908. године, уз обећање да ће одговори који нису пристигли бити објављени у наредном броју. Тај број се, као што данас знамо, никад није ни појавио. Даље: осим једног чланка Пере С. Талетова који је датиран на 1907. годину сви остали, објављени у овом броју, који имају било какав датум, односе се на 1908. годину. М. П. Савчић, на примјер, приказује једну позоришну представу у Београду која је одржана 17. јануара, у тексту о

књизи *Мала српска читанка* јасно се види да је та књига такођер објављена 1908, за Милована Глишића се каже да „оде Богу на истину 21. јануара о.г. (стр. 17), за Валтазара Богишића да „је преминуо 11. априла о.г.“ (стр. 123), а да се то односи на 1908. свједочи вијест у којој се каже да ће се прослава Бугарског књижевног друштва прославити „идуће, 1909. године“ (стр. 141). Да је, заиста, у питању 1908. година свједочи и оглас да је расписан „стјечај за награду из књижевног фонда арх. Нићифора Дучића за 1908. годину“ (стр. 135), као и податак да управо довршена *Историја Српскога Народа* Станоја Станојевића захвати период „све до наших дана, управо до почетка 1908. год.“ (стр. 137). Све ово говори да *Пријеглед* у 1907. години заправо није ни излазио, осим што је тада евентуално прикупљен понеки прилог (можда и текст Пере С. Талетова!) и да се његово посљедње шесто годиште односи на 1908. годину. Након тога нема трагова о његовом излажењу.

III

НАЧИН ФУНКЦИОНИСАЊА „МАЛЕ БИБЛИОТЕКЕ“ И ЊЕНОГ ЧАСОПИСНОГ ПРИЛОГА *ПРИЈЕГЛЕД*

1.

Посебно је питање колико је часопис *Пријеглед „Мале Библиотеке“* стварно био оно што се сугерише његовим насловом, тј. колико је изравно или посредно био у функцији издавања и пласирања ове едиције, а колико је ту своју првобитну намјену, уколико му је то уистину и била почетна и примарна задаћа, надишао, и осамосталио се од ње, прерастајући у специфичну, али аутономну и аутентичну књижевну трибину? Може се рећи да је она прва могућност, тј. изравна подређеност часописа едицији понајмање долазила до изражаја, а да је она посредна, садржана у изграђивању опште књижевне културе подједнако служила овом као и осталим издавачким подухватима, док је његова „независна“ позиција којом се равноправно појављује са свим осталим часописима тог времена, гледано из данашњег угла, у његовој укупној мисији можда и најзначајнија. При томе треба имати на уму да је укупан значај и домет тог часописа ипак садржан у споју свих ових могућности којим се он управо и издваја од осталих периодичних публикација тог доба.

У служби „Мале Библиотеке” часопис се испољавао доста ненаметљиво и коректно. Највиши и најаутентичнији облик повезивања функција едиције и часописа огледа се у ситуацијама када се у часопису доноси нешто што је у некој мјери саставни дио едиције. Пример за то је опширни текст „Неколико ријечи о Ж. Расину, са краћим тумачењима лица Расинове 'Федре', Николе Ђорића који је, очито, био предвиђен као предговор или поговор преводиоца уз 44. свеску „Мале Библиотеке” у којој је 1903. године објављена ова Расинова трагедија. То се у фусноти и каже: „При штампању Расинове драме 'Федра', није на вријеме стигао рукопис овога чланка, зато га доносимо у 'Пријегледу',³⁷. Слично је и са чланком Мирка Дамњановића „Детлев фон Лилиенкрон” (1906). Дамњановић је, наиме, био преводилац „Ратних новела” фон Лилиенкрона које су 1905. године објављене као 120. свеска „М. Б”, а у овом чланку даје шире информације о том њемачком писцу и његовом дјелу. Нека врста објашњења и упуте у читање Ибзенове драме *Росмерсхолм* која је изашла као 111. и 112. свеска „М. Б”. 1905. године, јесте и кратак, али инспиративан текст „Ипсенов Индивидуализам” (1906) Војислава Јовановића, који је за ту прилику драму превео.

Не би се могло рећи да се књигама које су изашле у „М. Б.” посвећује више пажње или даје више простора него осталим. Напротив, далеко је више критичких оцјена, осврта, биљешки и огласа који се не односе на књиге из ове едиције. Уосталом, то су најчешће општепознате и одавно оцијењене ствари ако се ради о

---

³⁷ Др. Никола Ђорић, „Неколико ријечи о Ж. Расину, са краћим тумачењима лица Расинове 'Федре'”, 2/1903, 4-5, 49; од 15.03.

страним писцима, или се ради о мањим, рубним дјелима када су у питању домаћи писци који су праву оцјену већ добили поводом других значајнијих дјела. Ако се томе додају и фрагментарна остварења у облику цртица, скица и хумористичких прилога, није тешко закључити да се, све у свему, претежно ради о дјелима намијењеним за читање, која су као таква и изабрана управо због тога што су претходно непосредно или посредно оцијењена и добила статус који није подложен накнадном подвргавању критици, или су, на другој страни, по природи таква да озбиљнију критичарску провјеру и не „заслужују”. Као надокнада, на другој страни, доста исцрпно преносе се написи из других листова и часописа у којима се пише о овом издавачком подухвату и успут дају оцјене о појединим књигама и дјелима. Не би се могло рећи да је оно што се преноси преузимамо на селективној основи: и сами власници на једном мјесту кажу да је дјела у „М. Б.” „српска критика разнолико оцјењивала”³⁸, па су на једном мјесту донијели чак 15 извода из разних критика о првој свесци *Хумористикона* у којој су објављени радови неколицине српских хумориста. Оцјене које преносе сасвим су противурјечне, а свој коментар они као да су хтјели ускладити са садржајем свеске: „Боже, ко ли има право?”³⁹. У пракси је било више оцјена о самој едицији, него о појединим књигама из ње, па су и изводи из таквих чланака чешћи и у *Пријегледу*. Нарочито се обраћала пажња на оне који су писани на страни. У чланку из загребачког *Вијенца* каже се да су књиге из ове колекције „јефтине, не бог зна како

---

³⁸ Уредништво „Мале Библиотеке”: „’Мала Библиотека’ и њен ’Пријеглед’”, 2/1903, 1, 2; од 1. 01.

³⁹ „Пабирци. Наше критике о 1 свесци ’Хумористикона’”, 1/1902, 10-11, 160; од 15. 06.

опремљене”, али да „ова библиотека мора да просперира, јер јој је садржај савремен, јер се обазире на савремену потребу литерарних српских конзумента”, док су на другој страни слични подухвати у хрватској књижевности кратког даха - „усну за час”⁴⁰. Похвалу овом подухвату у односу на сличне код Хрвата даје три године касније и Фрањо Тег. Цвјетиша у задарском *Народном Листу*, који између осталог каже да је то „једина периодична библиотека, која се на нашем југу на животу одржала”⁴¹. Он посебно похваљује што је ту објављен хрватски писац Ђалски, истичући, у складу са тадашњим духовним расположењима, да хрватски и српски писци треба да раде заједнички на културном јединству, ако већ није могуће политичко: „У зближењу, дапаче стопљењу хрватске и српске књижевности поред једног напредног корака к остварењу идеала народног уједињења – па било то привремено само културног – видимо и голему корист по обје књижевности”. Цвјетиша, чак, сматра да су и Хрвати дужни да овај подухват помажу, напомињући да се питање ћириличног писма не би смјело појављивати као препрека, јер: „То је наше народно писмо, заједничко и Србима и Хрватима, а није засебна својина никојег од ових двају племена”⁴². При томе се аналогија успоставља према Нијемцима за које аутор каже да и не помишљају да се одричу готице.

Преноси се и чланак из чешког часописа „Словенски Преглед” у коме се каже да су у „М. Б.” највише заступљене приповијетке из народног живота, као уосталом и у читавој савременој српској књижевности, при чему се оцјена библиотеке даје реално и уравниоте-

---

⁴⁰ *, „Вијенац о ’Малој Библиотеци’”, 1/1902, 7, 105; од 1. V.

⁴¹ „Јубилеј ’Мале Библиотеке’”, 4/1905, 14-15, 209; од 15. 08.

⁴² Исто, стр. 214.

жено: „садржина појединих свешчица није била свуда исте цијене. Наћи ћемо ту радове првих приповједача и књижевника српских поред радова много слабијих”⁴³. Итд. Итд.

2.

Најконкретније са „Малом Библиотеком” часопис је био „увезан” путем многобројних омањих текстова у којима се говорило о њеном програму, начину функционисања, предностима које пружа, о тек изашлим свескама или оним које у ближој или даљој будућности треба да се појаве, итд. У том погледу читалац је стално био „у курсу” и могао је, упркос томе што све није увијек ишло глатко, да своја очекивања усклади са стварном ситуацијом. Разне биљешке, напомене и упуте које су се, у истом или модификованом облику, понављале из броја у број, биле су, с времена на вријеме, освјежаване и књижевним вијестима у којима су се појављивали додатни подаци, који још више могу да заинтересују и вежу просјечног читаоца за писца или књигу која се појављује у библиотеци. Таква је, на примјер, вијест да Шапчанинову причу „Отац Зарије”, која је управо изашла у „М. Б.”, „доноси Pécsi Napló у мађарском пријеводу”⁴⁴, као и она која се односи на учешће Јанка Веселиновића у овом подухвату: „У наредним свескама 'Мале Библиотеке' изаћи ће, између осталих оригиналних радова, кратке приче од Јанка Веселиновића, за које нам писац напомену, да су му то најомиљенији радо-

---

⁴³ „Приказ 'Мале Библиотеке' и 'Пријегледа' у чешком 'Словенском Пријегледу' од Јос. Зд. Раушара”, 2/1903, 24, 374; од 31.12.

⁴⁴ 1/1902, 10-11, 163; од 15. 06.

ви”⁴⁵. Јасно је да будуће читаоце ова безазлена вијест сигурно неће оставити равнодушним: та, у његовим рукама су приче чувеног Јанка Веселиновића које су и самом писцу најмилије! Знатижељу читалаца могла би побудити и вијест да је у чувеним српским часописима тог доба *Бранково Коло* и *Српски књижевни гласник* објављен приказ на „Последње приповетке” Милорада П. Шапчанина, које је тај читалац управо добио као 28. и 29. свеску „Мале Библиотеке”, а поготово напомена да су та „два приказа по својој садржини врло разнолика”⁴⁶; ко послје овог не би пожелио да види у чему је ствар, тј. да прочита и Шапчанинове приповијетке и оба приказа на њих. У вријеме када се снажно испољава идеологија књижевног југословенства на плодно тло могла је пасти и прозаична књижевна вијест да ће у „М. Б” ускоро изаћи „и приповијетке омиљеног младог хрватског приповједача Владоја С. Југовића” од којих су неке „биле штампане у појединим српским и хрватским књижевним листовима”⁴⁷. Из истих разлога, али и због једног додатног, интересантна је и објава да је као 108. свеска изашла студија хрватског писца Милана Беговића о Војиславу Илићу, као и успутна напомена (то је тај додатни разлог) да је тиме библиотека „отпочела доносити и једну врсту књижевних радова, која ће допунити програм њеног изласка”⁴⁸. Ради се, очито, о новом искораку „М. Б.” који подразумијева већу жанровску разноврсност у односу на дотадашње стање. Како се обичним књижевним вијестима и „безначајним” опаскама поводом њих веже читалачка пажња за сопствени производ,

---

⁴⁵ 1/1902, 12, 184; од 1. 07.

⁴⁶ 1/1902, 13-14, 203; од 1. 08.

⁴⁷ 1/1902, 12, 184; од 1.07.

⁴⁸ „Милан Беговић”, 4/1905, 18, 282; од 1.10.

свједочи и вијест о издањима посљедњег кола Српске књижевне задруге у коме су се појавила Љубишина *Причања Вука Дојчевића*. „Читајући ову књигу, гласи та опаска, упало нам је у очи, да наш 'Вук Злоћевић', кога донесосмо у 30. свесци 'Мале Библиотеке' много сличи Вуку Дојчевићу и, могли бисмо рећи, да је то један исти човјек”⁴⁹. Јасно је да се ради о мало познатом писцу Јовану Фил. Иванишевићу и његовој збирци приповједака из црногорског живота *Враголије Вука Злоћевића*, на које се овим путем баца позајмљено свјетло једног другог познатог дјела и још познатијег писца. Итд. итд.

---

⁴⁹ О., „Књиге Српске књижевне задруге”, 1/1902, 15-16, 226; од 1.09.

IV

ДАЉИ РАЗВОЈ „МАЛЕ БИБЛИОТЕКЕ“

На том послу испомагања са „Малом Библиотеком” *Пријеглед* се нашао од треће године њеног излажења, а отприлике исто толико времена библиотека је остала без његове подршке и пред крај свог узбудљивог дванаестогодишњег вијека. Библиотека је, као што је познато, покренута 1899, а угасила се 1910. године, док је *Пријеглед*, као њен сапутник, почео да излази 1902. и релативно редовно излазио до 1906. године, а онда паузирао 1907. и у 1908. години се појавио у виду само једног броја, али у обиму од 146 страна, што представља двије трећине ранијих годишта. О „животопису” и садржају часописа мимо „М. Б.” биће говора касније. Овдје се, међутим, као приоритетно, намеће питање да ли је и колико библиотека напредовала у том периоду „заједничког” живота, с обзиром да је, као што смо раније видјели, са по осам свески у 1899. и 1900. години у 1901. била спала само на један наслов у двије свеске.

Одмах је и на први поглед видљиво да је већ у првој години овог књижевног „побратимства” (1902) са седамнаест наслова у двадесет четири свеске библиотека бројчано надмашила резултат постигнут у све три претходне године – од почетка излажења, с тим што треба имати на уму да су поједина дјела и у овој и у другим годинама, понекад заузимала по два, три или ви-

ше бројева. Тај ритам од двије свеске у једном мјесецу задржао се и у наредне двије године (1903, 1904), а онда је полако почео да пада. Уочљиво је, исто тако, да и обим и карактер објављених дјела одговарају оном нешто блажем и скромнијем читалачком стандарду и захтјеву који подразумијева „лакше сварљиве” ствари, без превеликих књижевних претензија.

У 1902. години то потврђују чак три свеске *Хумористикона*⁵⁰, као и прозна остварења Јована Протића и Драгомира Брзака (који са три наслова покрива пет бројева!), а потом и шаљиве приче из српског живота Луке Грђића Бјелокосића и Јоаникија Памучине, те њима сличне већ поменуте цртице из црногорског живота *Враголије Вука Злоћевића* аутора Јована Фил. Иванишевића. Нешто веће гаранције у тој врсти радова даје једино Бранислав Ђ. Нушић са мало познатом хумористичком једночинком *Шопенхауер*. Слиједе два релативно позната српска приповједача, Милорад П. Шапчанин и Милан Будисављевић, те углавном анонимни хрватски писац „малих приповијести” Владоје С. Југовић. Далеко изнад је избор свјетских писаца и дјела: Гогољева *Женитба* и *Шинел* слиједе примарни захтјев публике за хумористичко-сатиричним текстовима, док Шекспиров *Јулије Цезар* и двије приповијетке Алана Едгара Поа представљају праву послатицу за образованију публику и добар изазов за ону скромније књижевне културе. У наредној 1903. години изашло је шеснаест наслова у два-

---

⁵⁰ У првој свесци (број 19) заступљени су: Бранислав Нушић, Милорад М. Петровић, Др. Бранислав Стојановић, Чича Илија Станојевић и Јован Протић, а у другој и трећој (број 31-32) Милован Глишић, Стеван Сремац, Драгомир М. Јанковић, Јевта Угричић, Радоје Домановић, Илија Вукићевић и два аутора под иницијалима, С. Х. и О.

десет четири свеске. Од мање познатих прозаиста ове године заступљени су Ђоко Ненадовић (под псеудонимом Бранковински), Јован Ђорђевић и Милош П. Ћирковић, нешто познатији је Јован Суботић са трагедијом о М. Обилићу, а потом слиједе популарни и познати писци као што су Бранислав Ђ. Нушић, Стеван Сремац, Симо Матавуљ (са два наслова), те Јанко М. Веселиновић. Што се тиче страних писаца најзаступљенији је Шекспир који заузима чак пет свески (двје *Магбет*, а три *Хамлет*), а затим слиједе Расин (*Федра*), Мопасан (*Орла*), Горки (*Челкаш*) и Мађар Ференц Херцег, са шест причаца, те Нијемац Франц Грилпалцер, са „жалосном историјском игром” *Јеврејка Толеђанка*. У сљедећој, 1904. години, петој од оснивања библиотеке, имали смо петнаест наслова у двадесет четири свеске. И ове године са приповијеткама и цртицама срећемо Јована Протића и Луку Бјелокосића Грђића, а ту су и нешто познатији приповједачи Чеда Мијатовић и Милан Прибићевић, док су са мање познатим радовима заступљени познати писци Марко Цар и Стеван Сремац: први са пригодним причама *С бојног и љубавног поља*, а други са приповијетком *Лексик-ација*. Посебну тежину, међутим, имају двје књиге тада младог и тек спорадично познатог Светислава Стефановића: прва *Скице* и друга *Песме. Оригиналне и преведене*. То су заправо његове прве књиге које ће касније добити велики значај с обзиром на улогу овог писца у модернизацији српске књижевности крајем деветнаестог и почетком двадесетог вијека, о чему ће касније бити више говора поводом његових чланака у *Пријегледу „Мале Библиотеке”*. Што се тиче страних писаца добили смо комбинацију оних највећих и најпознатијих на једној и мање или сасвим мало познатих, на другој страни. Прву групу чине Шекспир са *Ричардом III*, Толстој са приповијетком *Јутро једног*

спахије и Еурипид са драмом *Алкеста*. У другој су три талијанска приповједача (Матилда Серао, Енрико Кастилнуово и Ђовани Верга), сви у једној свесци, један француски (Камил Дебан) и један бугарски (Иван Вазов). Њима се придружују и „скице из анатомије” И. Е. Порицке, преведене са њемачког.

Као и у претходној, и у 1905. години, шестој од почетка, објављено је петнаест наслова, али овај пута у осамнаест свески. Од мање познатих приповједача заступљени су Петар Одавић, те Никола Јанковић са сопственим и Јеремије Обрад Карацић са српским народним приповијеткама. Познатији писци са мање познатим дјелима су Драгутин Илић, Стеван Сремац и Бранислав Нушић, те Светозар Ђоровић са нешто познатијим дјелом *Женидба Пере Карантана*. Посебно мјесто и ове године, из разлога који су назначени у претходној, опет заузима Светислав Стефановић са књигом *Песме. Оригиналне и преведене*. III књ.⁵¹ Ове године заступљена су и два хрватска аутора: Ксавер Шандор Ђалски, са приповијеткама и Милан Беговић, са студијом о Војиславу Илићу. Од познатих и чувених страних писаца опет срећемо Шекспира, овај пута са *Млетачким трговцем*, а потом Гетеа са *Јадима младога Вертера* и Ибзена са драмом *Росмерсхолм*, а потом мађарског писца Гезу Гардоњија, са збирком прича, те Чеха Вацлава Штеха, са једном веселом драмском игром.

У 1906. години овај издавачки подухват доживљава почетну кризу: то се односи и на „Малу Библиотеку” и на њен *Пријеглед*. Прво је на крају 1905. дата обавијест да ће у 1906. бити измијењен „начин излаже-

---

⁵¹ У књизи су, поред Стефановићевих пјесама, заступљени и енглески пјесници: Алфред лорд Тенисен, Данте Габриел Росети и Алцернон Чарлс Свинберн.

ња 'Пријегледа', и то: излазиће свако два мјесеца, а у свескама од 3 до 4 штампана табака”⁵², али то није поштовано, па су изашла свега три броја, истина са обимом готово као и за ранија годишта. Смањен је и број наслова „Мале Библиотеке”, који је пао на једанаест, али је то само релативан пад, јер је број свески (21) ипак задовољавајући. Релативно познати домаћи приповједачи у овој години су Милан Будисављевић и Јован Протић, а сасвим је непознат аутор дјела *Психодраме* Ж. М. Романовић. Од познатијих ту су Сима Матавуљ, са романом *Поп Дуклијанин* и Пера С. Талетов, са романом *Новац*, који запрема седам свески! И ове године срећемо хрватског писца Милана Беговића (*Мениет*), а од иностраних најчувенији су Шекспир, са *Много вике ни око шта* и Едгар Алан По, са три приповијетке. Уз њих су Рус Александар Амфитеатров, са једном једночинком, Нијемац Детлев фон Лилиенкрон, са својим ратним новелама, те словачки писац Светозар Хрубан – Вајански, са дјелом *Бура у затишју*. У наредној, 1907. години криза је знатно уочљивија: у 11 свески имали смо свега 4 наслова, али су у питању обимна и значајна дјела као што су: *Стојан Мутикаша*, роман Светозара Ћоровића (у седам свески!), драма *Наши синови* Војислава Јовановића, есеји *Из енглеске књижевности* књ. И Светислава Стефановића, и *На дну* Максима Горког.

Позната дјела познатих аутора карактеристика су и 1908. године у којој је ситуација нешто повољнија, јер је изашло осам наслова у тринаест свески. Када су у питању домаћи писци чини се да је ова година, упркос малом броју свески, дала једну од најбољих, ако не и најбољу жетву: ту су Алекса Шантић са дјелом *Под маглом*, Милутин Ускоковић са *Vitae fragmenta*, Јован

---

⁵² 4/1905, 23-24, 384; од 15. 12.

Скерлић са књигом о француским романтичарима и српској народној поезији, Сима Пандуровић са својом првом збирком поезије *Посмртне почасти*, те Григорије Божовић, такођер са првом збирком прича *Из Старе Србије*, и Милутин Јовановић, са збирком *Пјесме*. Стране књижевности заступају Молијер (*Смешне прециозе*) и Александар Дружињин (*Паулина Сасовица*). Претпоследње, 1909. године изашло је седам наслова у петнаест свески. Са својим причама ту су мање познати домаћи приповједачи Јован Протић и Мита Димитријевић, а од познатијих ту је Светозар Ђоровић, са једном од својих значајнијих књига, добро примљеном збирком приповједака *Моји познаници*, те Бранислав Нушић, са драмским фрагментом *Данак у крви*. Од страних писаца заступљени су Максим Горки (*Коновалов*) и Гете (*Гвоздениака Геџ и Берлихингена*), а објављен је и један избор од двадесет приповједака из мађарске књижевности⁵³. Коначно, последње, 1910. године изаћи ће само двије књиге у осам свески: једна је Шантићев прејев *Из њемачке лирике*, а друга *Жерарова женидба* француског аутора Андре Теријеа.

Осим нулте „свеске за приказ” из 1899. године, у најужој вези са овом едицијом треба поменути још двије књижице истог формата, али без броја. Прву је „Мала Библиотека” објавила поводом своје јубиларне, стоте свеске која се појавила 1905. године, и у њој „су представљене све дотле објављене свеске, те сви аутори и

---

⁵³ Заступљени: Ђула Сини, Золтан Тури, Ђула Вартеши, Геза Гардоњи, Ади Ендре, Ференц Херцег, Лајош Биро, Жигмонд Селеш, Јене Хелтаи, Золтан Амбруш, Шандор Броди, Виктор Ракоши, Томаш Кобор, Бела Тот, Ференц Молнар, Ђула Круди, Мартон Золди, Геза Ленђел, Иштван Баршол, Калман Миксат.

преводиоци”⁵⁴. Другу, коју је написао Миле Павловић, библиотека је објавила 1906. године „поводом педесетогодишњице Љубомира Р. Крсмановића, без нумерације, као поклон својим претплатницима”⁵⁵.

---

⁵⁴ Неђо Абрамковић, „Мостарска ’Мала библиотека’ (1899-1910)” - (3), *Књижевне новине*, 46/1995, 903, 12; од 1. 03.

⁵⁵ Лина Штетић и Хамид Диздар, *Библиографија књига и периодичних публикација штампаних у Херцеговини (1873 - 1941)*, Савјет за културу Народног одбора Среза Мостар, 1958, стр. 41.

V

КОНАЧНИ БИЛАНС И ДОМЕТ „МАЛЕ БИБЛИОТЕКЕ“

У дванаестогодишњем животу мостарске „Мале Библиотеке“ (1899 - 1910) објављено је укупно 110 наслова, тј. дјела, у 185 нумерисаних свески (нека дјела излазила су у више свески), на крају увезаних у 36 књига. Иако треба имати на уму да се ради о малим свескама, са четири до шест табака цепног формата, у цјелини се може говорити о заиста импозантном издавачком подухвату за то вријеме. Када се говори о односу броја и квалитета књига, у коме је садржана трајна потреба за усаглашавањем умјетничке вриједности литерарних дјела са бројношћу читалачке публике, а коју су оснивачи и власници „М. Б.“ настојали да задовоље на оптималан начин, тај однос доведен је у онај омјер који је омогућио доста дуг вијек едиције и њен опстанак на тржишту књиге у једном репрезентативном периоду српске књижевности. То је подразумијевало да се библиотека првенствено и у већој мјери морала ослањати на краће форме и лакше, забавно штиво сатирично-хумористичког карактера, па тек онда на позната и провјерена дјела и писце домаће и стране књижевности. Из истих разлога, а и због тога што је била доминантна у тадашњој српској књижевности, највише је заступљена приповијетка, али значајно мјесто имала је и драмска књижев-

ност, нешто више комади хумористичког карактера, мада је било доста дјела и са мелодрамским садржајем и трагичним исходом, што је све, опет, у вези са стандардима и практичним културним потребама тога доба. Много мање је поезије, а најмање књижевних студија, али сама чињеница да их је уопште и било довољно свједочи о потреби да се задовоље и неки ексклузивнији захтјеви књижевног укуса.

Мада су, дакле, у већој мјери били заступљени мање познати писци са радовима више примијењеног карактера, било је и много најпознатијих писаца тог времена, а неки од њих су објавили и по неколико књига. Светозар Ћоровић и Бранислав Нушић, на примјер, имали су по пет наслова, Симо Матавуљ и Светислав Стефановић по четири, Стеван Сремац три, Милан Беговић два, док су по једним насловом били заступљени нешто мање или више значајни писци као што су Илија Вукићевић, Иво Ћипико, Милета Јакшић, Милорад П. Шапчанин, Јанко Веселиновић, Чедомир Мијатовић, Марко Цар, Драгутин Илић, Ксавер Шандор Ђалски, Милан Будисављевић, Пера С. Талетов, Војислав Јовановић, Милутин Ускоковић, Јован Скерлић, Сима Пандуровић, Григорије Божовић, и други. Раније је већ речено да су чешће објављивана мање значајна дјела познатих писаца, што је ваљда и нормално, јер таквих дјела је много више него оних других. Али ни то не умањује значај ове едиције, јер су у њој објављена и нека важна дјела српске књижевности тог доба, као што су: *Женидба Пере Карантана*, *Стојан Мутикаша* и збирка прича *Моји познаници* Светозара Ћоровића, драма *Кнез од Семберије* Бранислава Нушић, *Пошљедњи витезови* и *Сврзимантија* Симе Матавуља, *Са јадранских обала* Иве Ћипика, *Моје симпатије* и *Низ родно Приморје* Марка Цара, *Vitae fragmenta* Милутина Ускоковића, пр-

ва збирка поезије *Посмртне почасти* Симе Пандуровића, прва збирка прича *Из Старе Србије* Григорија Божовића, као и четири књиге Светислава Стефановића, итд. Библиотека је имала велики углед и код најзначајнијих писаца тога доба. А. Г. Матош који у то вријеме „као војни бјегунац живи у поткровљима Париза, тражи да му се шаљу издања 'Мале Библиотеке'“, а Бора Станковић „каже да би волио да му 'Коштана' изађе у издањима 'Мале Библиотеке' више него и у једном предузећу Београда”⁵⁶.

Што се тиче страних писаца може се рећи да је њихова заступљеност сасвим адекватна, јер и по броју аутора и по броју дјела заузимају више него једну трећину цјелокупног простора едиције. Повољнији је омјер и великих значајних писаца у односу на оне мање чувене, а међу дјелима тих великана предност опет имају њихова општепозната дјела. Као што и сами власници на једном мјесту у *Пријегледу* кажу, највише су заступљени писци словенских народа, посебно Руси, са девет писаца, а потом германске и романске књижевности, нарочито њемачка, са шест, и француска, са пет писаца. Од осталих заступљени су још и преводи са талијанског, мађарског, чешког, словачког, енглеског, норвешког, старогрчког. Неки чувени свјетски писци имали су и по више дјела: Шекспир је представљен са шест наслова (четрнаест свески), Горки са три, Чехов, Гете, Гогољ и Е. А. По са по два, а од значајнијих могу се још поменути: Расин, Ги де Мопасан, Толстој, Ибзен, Моли-

---

⁵⁶ Хамид Диздар, предговор *Библиографији књига и периодичних публикација штампаних у Херцеговини (1873-1941)*, стр. 5.

јер, Еурипид⁵⁷. Посебно треба истаћи да дотад нисмо имали на једном мјесту толико изворно преведених Шекспирових дјела: *Јулија Цезара*, *Магбета*, *Млетачког трговца* и *Много више ни око шта* превео је Светислав Стефановић, а *Хамлета* и *Ричарда III* Лаза Костић, што представља незаобилазну чињеницу у цјелокупној историји превођења Шекспира на наш језик. На свој начин можда су још и важнији преводи приповједака Едгара Алана Поа, први Светислава Стефановића и други Душана Рајичића, због тога што се ради о писцу који тим преводима ажурно улази у српску књижевност, подстичући њену убрзану модернизацију у том тренутку.

„Мала Библиотека” угасила се када више није могла да опстане на тржишту књиге. У *Босанској вили* 1909. године уз обавијест да је обустављен њен часопис *Пријеглед*, дата је и прогноза да ће до краја те године морати да се „обустави излагање саме библиотеке”. Према подацима са тог мјеста⁵⁸ у том периоду до читалаца је стизало свега 329 примјерака њених књига, при чему је 115 примјерака ишло по основу годишње, 39 полугодишње, а 4 тромјесечне претплате, док су 92 примјерка ишла за размјену и сарадницима. Друга, већа половина тиража практично је завршавала код неуредних

---

⁵⁷ Интересантно је да већину страних писаца које су обећали у нултој, указној свесци „за приказ” издавачи касније нису унијели у едицију. Обећани су: Шекспир, Виктор Иго, Бајрон, Потапенко, Љејкин, Гаршин, Мопасан, Зола, Копе, Киплинг, Серао, д'Анунцио, Де Амичис, Пардо Басан, Врхлицки, Чехов, Сјенкијевич, Миксат, Херцег, Шпилхаген, Росегер. У едицији су се нашли: Шекспир, Мопасан, Серао (скупа са још два писца), Чехов и Херцег.

⁵⁸ ц, „Мала библиотека”, *Босанска вила*, 24/1909, 8, 126-127.

платиша и ту се заправо и крије разлог што је идуће 1910. године библиотека морала да се угаси.

Колики је значај и углед имала „Мала Библиотека” свједочи и податак да ју је „купио Исо Ђурђевић, књижар из Сарајева, и 1918. године наставио да штампа књиге од 186. св. надаље, а истовремено да доштампа и бројеве од 1. до 185. св., како би створио своју, нову библиотеку”⁵⁹. Преузету библиотеку нови издавач је издавао до 1931. године, али континуитет од 1-185 свеске није успио попунити својим књигама.

Идеја „Мале Библиотеке” поново је оживјела седамдесетих година овог вијека када је Ихсан (Ицо) Мутевелић у Мостару основао *Прву књижевну комуну*, која је била инспирисана давним Пахер – Кисићевим издавачким подухватом. У оквиру те културно веома широко засноване издавачко-књижарске институције, која је умногоме подсећала на „Штампарско-умјетнички завод Пахера и Кисића” била је покренута и једна едиција под именом „Мала Библиотека”, која, међутим, није достигла значај свог узора и претходника⁶⁰.

---

⁵⁹ Љубица Томић Ковач, „Пријеглед ’Мале библиотеке’. Прилог историји босанскохерцеговачких часописа, *Годишњак Одјељења за књижевност*, књ. XI, *Институт за језик и књижевност*, Сарајево, 1982, стр. 89.

⁶⁰ Има података да је и „Мала библиотека” крушевачке *Багдале* била инспирисана мостарском „Малом Библиотеком” Пахера и Кисића (Неђо Абрамовић: наведени рад, стр. 12).

VI

АЛТЕРНАТИВНИ КАРАКТЕР ПРИЈЕГЛЕДА „МАЛЕ БИБЛИОТЕКЕ“

1.

Часопис *Пријеглед „Мале Библиотеке“* познат је углавном по свом алтернативном карактеру, који је садржан у чињеници да је пупчаном врпцом везан за „Малу Библиотеку“. Тај његов алтернативни карактер исказује се двоструко: тиме што је сам по себи нека врста алтернације односно продужетка „Мале Библиотеке“, али и тиме што је алтернација свим осталим периодичним гласилима тог доба, с обзиром да се и по мотивима покретања и по начину дјеловања разликује од њих. Међутим, колико год је том својом особином која га је издвајала од осталих књижевних гласила, не само у вријеме када је настао него и до данашњег дана, одржао позорност књижевне јавности на себи, толико је, ако не и више, управо та околност заклонила онај други дио његовог, „самосталног“ и аутентичног живота и књижевног дјеловања. У том свом „другом животу“, с ону страну примарне замисли и функције, овај часопис такођер је имао блиставе резултате, и на културолошком, и на поетичком плану, поготово у подршци неким најмлађим писцима, протагонистима убрзаног процеса модернизације српске књижевности на крају деветнаестог и почетком двадесетог вијека. Тиме се, за њих, показао као ал-

тернација за најзначајније и општепознате часописе којима нису имали приступ већ и због тога што још нису били довољно познати, али и због тога што су њихова књижевна гледишта, у односу на владајућа, звучала дисонантно.

Алтернативност овог часописа посебно се огледа у томе што он спада међу она ријетка, специјалистичка гласила, каквих мало има чак и данас, у којима нису објављивани изворни белетристички радови у виду поезије, прозе, драме, и сл.⁶¹ *Пријеглед* се књигом, књижевницима и књижевношћу уопште бавио са свих аспеката, почев од чланака о графичким стандардима и изгледу књиге, култури читања и општем културном и националном значају књижевног рада, до изворних, ауторских за ту сврху писаних, или са другог мјеста позајмљених и прилагођених књижевно-критичких текстова о појединим писцима и књигама или књижевним појавама и питањима. Дефиниција да је то „први књижевни часопис у Босни и Херцеговини посвећен искључиво књижевној критици и теорији”⁶² мање је нетачна него неадекватна, јер му правце и домете дјеловања показује у помало суженом визиру коме измичу значајна подручја дјеловања, уколико појам књижевне критике не бисмо узели крајње екстензивно. Свеобухватнија би, ипак, била дефиниција која би полазила од тога да је то први часопис за књигу, односно за књижевну културу, или, културу књиге.

---

⁶¹ У овој тврдњи не би, међутим, требало устрајати баш до краја и у свему, јер се може наићи и на понеки гранични текст, као што су, на примјер, успомене њемачког писца Ернста фон Волцогена објављене под насловом „Принц златар”.

⁶² Љубица Томић Ковач, „Пријеглед ’Мале Библиотеке’...”, стр. 87.

У тако схваћеном часопису изворни, аутентични ауторски текстови, колико год били пожељни, нису увијек били најоптималније рјешење, поготово ако се има на уму да их од најзначајнијих домаћих књижевних ауторитета за поједина питања није било лако ни могуће добити. Због тога су ажурно праћени домаћи, а умногоме и страни листови и часописи, из којих је прављен избор сваковрсних књижевних послastiца које су сопственој читалачкој публици послуживане на најразноврсније начине: као обични или резимирани библиографски подаци, као мале ситне вијести и биљешке о појединим књигама, писцима и догађајима, као прерађене и претходно „сажвакане” домаће или преведене ствари са назнаком ауторства и поријекла, али и као цјеловито или у изводима пренесени домаћи и страни ауторски текстови. Узимано је у обзир све што би могло заинтересовати или бити од користи ширем кругу читалаца, и то је презентовано на начин који је могао допринијети упућености у домаће и иностране књижевне прилике и послужити подизању опште књижевне културе. То што се радило о изворима из друге руке, који су читаоцу нуђени посредним путем, у прилагођеном и примијењеном облику, у овом случају више је било резултат свјесно одабраног обрасца књижевне комуникације, него скучених књижевних и културних околности. Радило се у ствари о одабирању оптималног модела књижевног комуницирања који одговара управо таквим, скромнијим књижевно-културним приликама у којима примарну улогу има изазивање интересовања просјечног читаоца за књижевни живот и подстицање његове знатижеље из које поступно треба да се развија потреба за књигом.

Као „мамац” често служе и оне ситне, сталешке књижевне вијести, понекад саопштене у једној јединој реченици, којима се више формира слика о амбијенту и околностима књижевничког позива, укључујући и приватни живот писца, него о самој књижевности или пишчевим дјелима. „Вијест да је Максим Горки постао академиком побија се”⁶³, све је што садржи један такав прилог у овом часопису. О истом писцу сазнаћемо на другом мјесту да је вођи њемачких социјалиста Беблу „послао тинтарницу из мамутова зуба, као знак своје симпатије према њему”, коју је иначе „добрио на поклон од једног кажњеника из Сибирије”⁶⁴. Исте природе је и двострука књижевна вијест, о Толстоју и о једној несвакидашњој мање познатој, али по нечему другом чувеној списатељици: „Румунска краљица Јелисавета, у књижевности названа Кармен Силва, позвала је Толстоја у госте, камо ће писац и отићи те неко вријеме провести у Букурешту”⁶⁵. Вијест да је у „Букурешту заплијењено Толстојево 'Јеванђеље', јер да се у њему налази тенденција против рата”⁶⁶, нема, међутим, никакве везе са његовим гостовањем код краљице Јелисавете, пошто је објављена двије године касније, као што ни вијест о тој забрани нема ништа са оном да је иста краљица-списатељица „написала нову драму *Урланду* која се први пут представљала у Јашу”⁶⁷, јер је та вијест опет саопштена годину дана касније. Нису ово, наравно, ни једине вијести ни једини прилози о овим, тада још живим и веома

---

⁶³ 1/1902, 3-4, 60; од 1. 04.

⁶⁴ 3/1904, 4, 63; од 15. 02.

⁶⁵ 1/1902, 17, 263; од 15.10.

⁶⁶ 3/1904, 8, 125; од 1. 04.

⁶⁷ 4/1905, 1-2, 28; од 15. 01.

актуелним великанима свјетске књижевности – о њима је у часопису било већих и „озбиљнијих” чланака, њихова су дјела, што је још важније, штампана у „Малој Библиотеци”, али и овакав облик приближавања писаца публици свакако има своје мјесто у остваривању једног књижевног програма какав су себи ставили у задатак власници „Мале Библиотеке” и њеног *Пријегледа*. Мноштво је таквих и сличних вијести и о другим домаћим и страним писцима. Тако сазнајемо да је популарни амерички и свјетски хумориста Марк Твен (Samuel Clemens) у зиму 1904. године са својом породицом боравио у Фиренци, не знајући, свакако, да је, с друге стране мора, писац и публициста Антун Фабрис, уредник *Дубровника* и *Срђа* двије године раније, у љето 1902. године, пропутавао кроз Мостар, гдје је сигурно, што иначе овај податак не садржи, свратио код Ристе Кисића, уредника *Пријегледа* и једног домаћег, мање познатог хумористе, Јована Протића, уредника „Мале Библиотеке”. Сазнајемо, исто тако, да је 1904. године за ванредног професора историје српске књижевности на Великој школи постављен Павле Поповић, као и да је доцент те Школе Јован Скерлић у звање ванредног професора на катедри „Теорија књижевности” унапријеђен годину дана касније – у тој прилици *Пријеглед* му је честитао, а три године касније „Мала Библиотека” му је објавила и књигу *Француски романтичари и српска народна поезија* (1908). Сазнали смо тако и то да је „по угледу на Дикенса и многе славне писце који су сами јавно пред публиком читали своја дјела, и Г. Радоје Домановић, наш познати приповједач и сатиричар, читао у недјељу 5. маја у сали 'Грађанске Касине' у 4 часа по подне своју нову приповијетку 'Мртво Море',⁶⁸ као и да је, пар мјесеци касни-

---

⁶⁸ 1/1902, 8-9, 140, од 10. 05.

је, из *Српског књижевног гласника* у засебну књигу прештампана његова сатира *Страдија*. Сазнајемо и мноштво других сличних ствари о нашим и страним писцима, а да би њихов смисао и функција били јаснији поменућемо још само једну „повјерљиву” вијест, која је до уредника часописа процурила преко приватног писма једном његовом пријатељу. Тако је било могуће саопштити новост да Љубомир Недић „ради на читавој серији књижевних студија о српским приповједачима” од којих су неке већ и готове. Мање је, међутим, важна та новост сама по себи колико коментар који је прати: „Овој се вијести српска књижевност само радује, јер озбиљност и строго схватање литературе од стране Г. Недића само је на корист српској књизи”⁶⁹. На први поглед ради се о куртоазном гесту у односу на добробит српске књижевности, али када се помену „озбиљност и строго схватање литературе” Недићево, читалац се одједном, непримјетно нађе у средишту једног, сасвим препознатљивог стандарда књижевне свијести, за који се подразумева да је и његов, или се бар прихвата као мјерило у чије се оквире треба уклапати. Из данашњег угла гледано зна се да се ради о једној битној тачки развоја новије српске књижевности уопште, на којој су уистину установљена нова књижевна мјерила, а податак да се она, као успутна и у подразумевајућем виду, пласирају путем једне тако безначајне вијести, свједочи до које мјере су постала дио свијести уредника који ту вијест пушта, али и публике којој је намијењена, јер је у противном не би ни имало смисла објављивати. А управо то што поменута строга начела оваквим начином практично успоставља као дио књижевне свакодневице, која на неки начин и обавезује, најрјечитије говори о

---

⁶⁹ 1/1902, 8-9, 138; од 15. 05.

специфичном, алтернативном облику књижевног дјеловања часописа *Пријеглед „Мале Библиотеке”*, којим се ова публикација издваја од осталих.

Оваквих и сличних вијести, осврта, приказа и чланака, некад сасвим сажетих и неупадљиво пласираних у оквиру рубрике *Кроника* на крају, а некад већих, опширнијих, па и екстензивних, штампаних већим слогом, у првом дијелу, – има у овом часопису толики број да просјечан читалац може стећи доста поуздан увид у књижевни и културни живот свих српских крајева, повезаних у јединствени културни простор, скупа са европским културно-књижевним окружењем и амбијентом сусједних земаља и народа. По обиму и разноврсности књижевних информација, мада неједнаке вриједности и значаја, он је готово непресушно врело библиографских података које на другом мјесту напросто није могуће наћи⁷⁰. Ту срећемо новости о свим фазама књижевног посла, од писања и претплатничког оглашавања, преко обавијести о изласку нових књига, до краћих рецензија или већих и амбициозних критичких приказа, сопствених или у овом или оном облику позајмљених из неког другог гласила.

На тај су начин библиографски евидентирана, кратко прокоментарисана, или непосредно односно из друге руке приказана и оцијењена многобројна мање или више значајна дјела српске књижевности. За примјер, могла би се скренути пажња на аутентичност тре-

---

⁷⁰ Стога је права несрећа што овај часопис није узет у обзир када је рађена *Библиографија књижевних расправа, чланака и књижевних радова* Лексикографског завода ФНРЈ из Загреба. И то је један од разлога што је од очију јавности остала скривена грађа која се односи на прву фазу развоја неких значајних писаца, као што су Светислав Стефановић, Вељко Милићевић, Војислав Јовановић, Владимир Ћоровић.

нутка када се у књижевности јавља Петар Кочић, а на сличан начин представљани су и остали мање познати или већ афирмисани писци. „Петар Кочић, послао нам је на приказ своју збирку приповједака, које су изашле под натписом 'С планине и испод планине', а у издању српског Академског Друштва 'Зора' у Бечу”⁷¹, каже се у првој информацији о овом писцу, да би већ након мјесеца дана изашао обимни приказ његове прве збирке из пера Илије Ивачковића, шире недовољно познатог критичара (иначе теолога), са доста традиционалним и уопштеним књижевним мјерилима, у коме се каже да је Кочић „ступио у ред наших бољих, *снажнијих* приповедача”.⁷² Пар мјесеци касније појавиће се и један, у Бечу писан, приказ Кочићеве приче „Кроз маглу”, објављене у *Српском књижевном гласнику*, чије недостатке аутор идентификује предностима и квалитетима приповијетке „Мргуда”, у којој је еротика „куд и камо лепше, нежније изнесена”, очекујући да ће се Кочић у наредном издању „осврнути на ову искрену напомену”⁷³.

Као примјер како се однос према некој књизи успоставља позајмицом из других часописа или помоћу провјерених књижевних ауторитета до чијих изворних текстова није лако доћи, може послужити књига путописних цртица *Цариградске слике и прилике* Чедомила Мијатовића: прво се даје информација да су приказе о њој објавили Павле Поповић у *Српском књижевном гласнику* и Јаша М. Продановић у *Бранковом колу*, а онда се доноси велики дио текста П. Поповића, са строгим

---

⁷¹ 2/1903, 2, 25-26; од 15. 02.

⁷² Ил(и)ја Ивачковић, „Петар Кочић, 'С планине и испод планине'”, 2/1903, 4-5, 62; од 15. 03.

⁷³ Г. П. Ивезић, „Петар Кочић, 'Кроз маглу'”, 2/1903, 8, 119; од 15. 06.

оцјеном, и мањи дио нешто уопштенијег приказа Ј. Продановића.

Хронологија културног и књижевног живота успоставља се, најчешће, у континуитету повода различите природе, који се намећу по приоритету интересовања обичног читаоца, али на такав начин да се истовремено подиже његова општа култура и стабилизује његова књижевна свијест. Повод може бити све: најављена или тек објављена књига, поготово ако је у питању књижевни првенац или ново дјело познатог писца, новопокренути часопис или најновији број већ постојећих периодичних публикација или посебно важних прилога у њима, значајно књижевно признање или награда, литерарна дискусија или полемика, књижевно гостовање и међусобни сусрети писаца, позоришна или музичка представа, ликовна изложба, итд., а најчешће су то разни датуми од значаја за културу и књижевност, односно обљетнице којима се обиљежавају године рођења, смрти и књижевног рада значајнијих писаца и других стваралаца, који су опет згодна прилика да се шири публика упозна са њиховим животом, дјелом и општим значајем. Тако су, заправо, кроз вијест од једне реченице, непретенциозну биљешку или озбиљан и аналитичан ауторски прилог обухваћени многи значајнији литерарни догађаји и поменута већина имена домаће књижевности из времена када је часопис излазио, а извјесна слика може се створити и о сусједним књижевностима и најважнијим догађајима у европској и свјетској литератури.

Посебно се издвајају прилози поводом смрти значајних писаца, који су обично објављивани на ударним мјестима, најчешће на насловној страни, са великом сликом и упадљивим слогом. Обично су то конвенционални текстови, са наглашеном фразеологијом и уопштеном аргументацијом, али ипак са извјесном дистан-

цом, па и као такви имају своје мјесто у поступном на-
стајању слике културно-књижевног живота која се по-
маља са страница овог часописа. Већи и уочљивији тек-
стови објављени поводом смрти Милована Глишића,
Јанка Веселиновића, Стевана Сремца, Паје Адамова,
Милорада Митровића, Валтазара Богишића, Милоша
Цветића, Антуна Фабриса, Змаја, Илариона Руварца,
Арсе Пајевића, Драгомира Брзака, Шантићевог брата Ја-
кова Р. Шантића, а посебно је интересантан начин како
је 1908. године обиљежена смрт Симе Матавуља. Тим
поводом новинар Војислав М. Росић организовао је „ма-
ли литерарни плебисцит” под насловом „Наши књижев-
ници о пок. Сими Матавуљу” у коме су учествовали:
Марко Цар, Бора Поповић, Јаша Продановић, Бранислав
Ђ. Нушић, Драгутин Ј. Илић, Јеремија Живановић, др
Александар Митровић, Риста Ј. Одавић, Пера С. Тале-
тов, др Божа С. Николајевић, Милутин Јовановић, Јован
Дучић, Иван Иванић и Андра Гавриловић. Списак је
требао бити и већи, јер су одговори оних који су зака-
снили били најављени „у наредној свесци 'Пријегледа',,,
која се, нажалост, никад није појавила, јер је часопис,
ненајављено, престао излазити. Анкета је заузимала ше-
здесетак страница, малтене половину од укупног обима
овог годишта часописа које је практично сажето у једној
великој свесци. У овом случају одговори нису куртоа-
зни, типизирани, идеализовани и излишно реторски као
што би се могло очекивати у поводу којим се дају, већ
искрени, објективни, а на моменте и критични⁷⁴, па се
могу узети као значајна рецепцијска тачка у разматрању
овог писца.

---

⁷⁴ „...није моја књижевна симпатија, и ако сам неколике осо-
бине његова талента приповедачког вазда поштовао”, каже, на
примјер, Андра Гавриловић (6/1908, 1, 58; од 1. 06).

У оквиру истрајно вођене хронологије културног живота посебна пажња посвећује се другим листовима и часописима: упозорава се на поједине, важније чланке у њима, скреће пажњу на књижевне теме и културна питања којима се баве, редовно прати континуитет њиховог излагања, а када су у питању важнији од њих често даје и комплетан садржај (*Летописом Матице српске, Босанска вила, Бранково коло*, итд.). Прати се, исто тако, рад најзначајнијих националних културних, а посебно књижевних институција, доносе извјештаји, на примјер, са сједница Управе Српске књижевне задруге, прати остварење њених издавачких планова, извјештава о примљеним рукописима и дјелатности радних тијела Матице српске, прати рад Главне Скупштине Српског пјевачког друштва *Гусле* у Мостару, обавјештава о оснивању српског просвјетно-културног друштва *Просвјета*, итд.

VII

ПРИЈЕГЛЕД „МАЛЕ БИБЛИОТЕКЕ“ У ОДНОСУ НА СТРАНЕ И СУСЈЕДНЕ КЊИЖЕВНОСТИ

На основу онога што је могао наћи у њему, редовни читалац *Пријегледа „Мале Библиотеке“* донекле је могао бити упућен и у европска књижевна збивања, као и у књижевни живот сусједних народа. У складу са концептом, али и са скромним сарадничким могућностима само спорадично било је могуће обезбиједити изворне домаће ауторске текстове о страним књижевним приликама, па су и у овом случају у највећој мјери кориштени извори из друге руке – преузети оригинални или преуређени текстови страних аутора, изводи из туђих радова повезани сопственим коментарима, и сл., док су вијести и мањи осврти о књижевним приликама на страни очито настајали у хроничарској радионици *Пријегледа* на основу грађе повађене из иностраних извора. То, међутим, не значи да су тако стечена знања била другоразредна, јер је тај посреднички књижевни посао обављан врло ажурно, сериозно и стручно. Уочљиво је да су књижевни прилози и новости о књижевним збивањима из иностранства свјежи, актуелни, значајки изабрани и аутентично протумачени – то није тешко објаснити ако се има на уму да су их најчешће слали неки наши млади веома образовани људи који су се у

то вријеме школовали на страни (Вељко Милићевић, Војислав М. Јовановић, Владимир Ћоровић, Стеван Жакула, и други).

Није тешко претпоставити да су посредним и непосредним путем најзаступљеније биле руска и француска књижевност, а затим, без посебног редосљеда долазе њемачка, мађарска, италијанска, енглеска, америчка, скандинавске књижевности, чешка, пољска, румунска, бугарска, хрватска, словеначка, итд., итд.

Што се тиче руских писаца најприсутнији су Толстој, Гогољ, Тургенјев, Чехов, Достојевски, Горки, Брјусов. Најприје, већ у априлу 1902. године, у три наставка објављена је студија Влад. И. Шенрока о Гогољу⁷⁵, која је претходно штампана уз петнаесто издање Гогољевих дјела 1900. године. На крају 1902. године срећемо и први чланак о Толстоју у коме Јован Протић говори о његовој књизи *Шта је умјетност* у којој се „јасно каже које умјетнике он не цијени“⁷⁶. Поводом седамдесетогодишњице овог великог писца у претпоследњем броју 1903. године имамо чланак Георга Полонског који је припремио Вељко Милићевић из Загреба⁷⁷, а потом, одмах у наредном броју, последњем у тој години, и чланак „Толстојеви назори о белетристици“⁷⁸ руског новелисте Тишченка, претходно објављен у мјесечној ревији *Руска Мисао*, који је за *Пријеглед* превео и приредио анонимни аутор који нам је касније на исти начин

---

⁷⁵ Влад. И. Шенрок, „Н. В. Гогољ, превод К -вет- (Косара Цветић)“, 1/1902, 5-6, 75-84; од 15.04; 7, 97-105; од 1. 05; 8-9, 113-133, од 15. 05.

⁷⁶ Ј. П., „Нешто о Толстоју“, 1/1902, 22, 337; од 15. 12.

⁷⁷ Вељко Милићевић, „Лав Николајевић Толстој -Др Георг Полонски-“, 2/1903, 22-23, 356-359, од 15. 11.

⁷⁸ З., „Толстојеви назори о белетристици“, 2/1903, 24, 376-379; од 31. 12.

припремио и чланак А. Л. Волинског, у коме се повлачи паралела између Толстоја и Достојевског⁷⁹. Толстојево присуство појачава се и чињеницом да је 1904. године у „Малој Библиотеци” објављена његова приповијетка „Јутро једног спахије”. Чланком Георга Полонског, на исти начин представио нам је Вељко Милићевић почетком 1904. године и Тургењева⁸⁰, а потом нам, сада из Женева, интерпретирајући текст Георга Брандеса, претходно објављен у листу *Neue Freie Presse*, крајем 1904. године приближава и Чехова⁸¹. На Чехова се односи и чланак „Горки о Чехову”⁸² из 1906. године, у коме се неке битне спознаје о Чехову дају у форми дијалога са Максимом Горким. Чехов је у два наврата, одмах на почетку, 1899. и 1900. године, својим приповијеткама био заступљен и у „Малој Библиотеци” док су Горком на том мјесту објављена чак три дјела: *Челкаш* (1904), *На дну* (1907) и *Коновалов* (1909). О његовој драми *Ноћни азил у Пријегледу* је писао Милош П. Ћирковић, такођер један од аутора „Мале Библиотеке”, тврдећи да су „су ништавне све драмске мајсторије” према изворној поезији тог дјела, „чији је корен ухватио свеже жиле у простој стварности”⁸³. Нису, међутим, у првом плану били само руски класици. Читаоци *Пријегледа* имали су прилике да упознају и писце авангардног усмјерења, а

---

⁷⁹ З., „Толстој и Достојевски - А. Л. Волински -”, 4/1905, 6-7, 87-98; од 1. 04.

⁸⁰ Вељко Милићевић, „Иван Серг. Тургењев - Георг Полонски-”, 3/1904, 4, 49-55; од 15. 02.

⁸¹ Вељко Милићевић, „Брандес о Чехову”, 3/1904, 20-21, 316-320; од 1. 11.

⁸² „Горки о Чехову”, с руског Ј. Николић, 5/1906, 3, 218-246; од 15. 12.

⁸³ М. П. Ћирковић, „Максим Горки, 'Ноћни азил'”, 2/1903, 7, 101; од 30. 04.

упознали су их опет уз помоћ Вељка Милићевића⁸⁴ који је у Женеви направио једну успјешну компилацију студије о Брјусову у којој се помињу и Баљмонт и Мерешковски, двојица писаца који по општем увјерењу са Брјусовом чине трифолиј модерне руске умјетности (аутор те студије је Артур Лутер, а претходно је објављена у публикацији *Das literarische Echo*).

О начину како се извјештавало о страним књижевностима најбоље свједочи примјер француске литературе. Први ниво упознавања среће се, на примјер, извјештајем о прослави стогодишњице Виктора Игоа⁸⁵, на којој су учествовали и српски студенти и поводом које су Српска скупштина и француска Комора размијениле поздравне поруке. Потом долазе чланци у којима наши аутори пишу о неким питањима, појавама и писцима француске књижевности. Интересантан је чланак „Неколико ријечи о Ж. Расину, са краћим тумачењима лица Расинове Федре” др Николе Ђорића, јер се у ствари ради о закашњелом, макар и накнадно донесеном преводиочевом поговору за ову Расинову драму, која је управо била изашла у „Малој Библиотеци”. У том погледу могу се истаћи два интересантна и заводљива чланка о Александру Дими Оцу: један је од непознатог аутора⁸⁶, а аутор другог је Владимир Ћоровић⁸⁷. Ту је и приказ најновије књиге Анатола Франса (*Sur la Pierre Blanche*) што га из Женеве шаље Вељко Милићевић. Посебан облик и ниво упознавања су преводи и адаптације страних

---

⁸⁴ Вељко М. Милићевић, „Валер Брјусов”, 3/1904, 23, 361-365; од 1. 12; 24, 374-379; од 15. 12.

⁸⁵ Прослава Виктора Игоа, 1/1902, 3-4, 40-47; од 1. 04.

⁸⁶ Л. Х., „Александар Дима Старији”, 1/1902, 15-16, 40-47; од 1. 09.

⁸⁷ В. Ћ., „Александар Дима Отац (1803-1870)”, 2/1903, 12-13, 177-182; од 1. 08.

извора, као што су, на примјер, опширна студија Ги де Мопасана о Емилу Золи⁸⁸, чланак о последњем Золином роману *Истина* који је преузет из њемачког извора⁸⁹, или текст Леона Блума о Жил Верну⁹⁰ и студија Леона Сешеа о Сент-Беву⁹¹, с којима нас са лица мјеста, упознаје женеваки ђак Вељко Милићевић. Интересантан је и један преведени Милићевићев чланак у коме се врло проницљиво и духовито говори о булеварском роману као посебном жанру⁹², са свим поетичким, културним, финансијским и осталим претпоставкама које га прате.

Остале књижевности присутне су на разне начине и у неједнаком обиму: њемачка, на примјер, чланцима поводом стогодишњице рођења Николе Ленау⁹³, стогодишњице смрти Фридриха Шилера⁹⁴, у вези са књигом *Ратне новеле* Детлева фон Либиенкрона⁹⁵, која је изашла и у „Малој Библиотеци”, или путем великог

---

⁸⁸ С - н., „Ги де Мопасан: Емил Зола”, 1/1902, 18, 265-271; од 30.0; 19, 281-289; од 1.11; 20, 301-302; од 30.11; 21, 316-324; од 1.12.

⁸⁹ П. В. М., „Последњи Золин роман - по немачком”, 2/1903, 14, 208-210, од 1.09.

⁹⁰ 4/1905, 8-9, 124-133; од 1.05.

⁹¹ Вељко Милићевић, „Леон Сеше: Сент-Бев”, 4/1905, 14-15, 223-231; од 15.08.

⁹² Вељко М. Милићевић, „О француском новинском роману (Пријевод)”, 3/1904, 13, 197-202; од 15. 06.

⁹³ -н - ћ, „Никола Ленау стогодишњица рођења 1802”, 1/1902, 20, 297-301; од 30.11.

⁹⁴ В., „Шилеров култ код Нијемаца - приликом стогодишњице смрти његове-”, 4/1905, 10, 148-153; од 15.05.

⁹⁵ Мирко Дамњановић, „Детлев фон Либиенкрон”, 5/1906, 16, 252-256; од 1.09.

чланка Хенрика Сјенкјевића о Хајнеу⁹⁶, енглеска „која се не може похвалити са јаким телентима и индивидуалитетима“⁹⁷ упозорењем на појаву новелисте великог дара Јосифа Конрада, америчка вијешћу да је Марк Твен, код нас више познат „из пријевода по новинарским фељтонима, него ли из књижевних листова“⁹⁸, прославио свој 70. рођендан, талијанска приказом неколико управо изашлих књига⁹⁹, скандинавске књижевности вијестима о прослави седамдесетогодишњице рођења Бјернстјерна Бјернсона (1902), скретањем пажње на посљедњу, тек изашлу, шездесет шесту књигу у њемачкој књижевности, посвећену Хенрику Ибзену, чији је аутор Рудолф Лотар (1902), или чланком Војислава Јовановића „Ипсенов индивидуализам“ (1905), преводиоца Ибзенове драме *Росмерсхолм*, објављене у „Малој Библиотеци“ 1905. године. Дато је, наравно, и „Нешто из мађарске књижевности“¹⁰⁰, па чак и „Нешто о кинеској литератури“¹⁰¹, а објављена је и вијест да ће ускоро „изаћи на њемачком језику важно дјело о бурској литератури“¹⁰², при чему се у првом случају, осим неколико збирки пјесама, помињу и други актуелни културни и књижевни догађаји у Мађарској, док је у другом у питању један информативан чланак пренесен из њемачког

---

⁹⁶ Сл. М. К., „Х. Сјенкијевић о Хајнеу“, 5/1906, 3, 256-279; од 15.12.

⁹⁷ 1/1902, 17, 262; од 15.10.

⁹⁸ 5/1906, 1, 61; од 1.03.

⁹⁹ Љ. Н. В., „По италијанској књижевности“, 1/1902, 5-6, 88-92, од 15.04.

¹⁰⁰ В. П. (Вељко Петровић?), „Нешто из мађарске књижевности“, 2/1903, 2, 23-25; од 15.02.

¹⁰¹ „Нешто о кинеској литератури -преведено са њемачког-“, 2/1903, 15-16-17, 258; од 1.10.

¹⁰² 2/1903, 2, 44; од 15.02.

извора, а у трећем вијест од само једне реченице. Иначе о мађарској књижевности се говори и у другим прилозима, као што је онај Стевана Жакуле поводом смрти М. Јокаја¹⁰³, или онај о Гези Гардоњију¹⁰⁴, чије приче су објављене и у *Малој Библиотеци*, у којој налазимо још двије књиге прича: збирку Ференца Херцега, и један репрезентативни избор од 20 приповједача у двије свеске. Објављен је и чланак под насловом „Бугарска књижевност”¹⁰⁵ у коме се говори о најновијим писцима и дјелима те литературе у периоду између 1903. и 1906. године, међу којима је и Иван Вазов, чију књигу прича 1904. године такођер срећемо у „Малој Библиотеци”. Представу о напретку и развоју те недовољно познате књижевности допуњава и вијест да је познати бугарски преводилац и књижевник К. Величков, превео „из Дантеове 'Божанствене Комедије' на бугарски, у стиховима, 'Пакао'”,¹⁰⁶. Нису запостављене књижевно-културне везе ни са Чешком: читамо, на примјер, да је у тамошњем листу *Hlídká* објављен опширан чланак Лева Шолца о Гундулилићевом *Осману* (1906), ту је и информација о мостарској „Малој Библиотеци” (1902), а из листа *Браник* преноси се извјештај Петра Коњовића о нашим представама у Прагу (1904).

У оквиру југословенске књижевне идеје посебну пажњу имале су словеначка и хрватска литература, а на праву добродошлицу наилазили су и актуелни млади муслимански писци који су се исказивали у оквиру српске књижевне свијести. Посебно се скреће пажња на ви-

---

¹⁰³ Jacque, „Мавро Јокај”, 3/1904, 11, 177-185; од 15.05.

¹⁰⁴ „Gardonyi Geza”, 4/1905, 16, 270-271; од 1.09.

¹⁰⁵ Коређо, „Бугарска књижевност (1903-1906)”, 6/1906, 2, 89-97; од 1.06.

¹⁰⁶ 4/1905, 16, 253; од 1.09. 1905) 253.

јести и догађаје који се односе или се могу довести у везу са српском књижевношћу. Тако се у приказу словеначког листа *Словенка* из Трста, који уређује Иванка Анжић - Клеменчић, уз остале његове квалитете наглашава и то да „поклања лијепу пажњу српској књижевности”¹⁰⁷. Од осталих новости из словеначке књижевности забиљежено је излагање прве збирке pjesама *V mladem jutru* младог pjesника Силвина Сарденка коју је поздравио и „млади приповједач и драматичар Иван Цанкар”, као и друге збирке *Čez plan* Отона Жупанчича, која је примљена са симпатијама због тога што се „силином моћи издигао из песимизма, који је пошљедњих година био овладао у слов. литератури, како вели његов критичар Валентин Облак”¹⁰⁸. Осим шездесетогодишњице рођења и четрдесетогодишњице књижевног рада Симона Грегорчића, посебно је, чланком на насловној страни, забиљежена свечаност посвећена подизању споменика Францу Прешерну: уз извјештај о току прославе читалац је упознат и са књижевним развојем и значајем овог највећег писца словеначке књижевности. У оквиру интересовања за хрватску књижевност објављују се вјести о књигама Матице хрватске, приказују текући часописи и листови, доносе некролози када умру неки познатији културни радници и писци, као што су Јосип Јурај Штросмајер¹⁰⁹ и Јосип Козарац¹¹⁰, фра Грга Мартић¹¹¹, итд., а нарочито се трага за међусобним књижев-

¹⁰⁷ 1/1902, 3-4, 55; од 1.04.

¹⁰⁸ 3/1904, 9, 141; од 15.04.

¹⁰⁹ Ј., „Јосип Јурај Штросмајер“, 4/1905, 8-9, 121-124; од 1.05.

¹¹⁰ М. К., „Јосип Козарац“, 5/1906, 3, 216-218; од 15.12.

¹¹¹ Јаске, „Фра Грга Мартић (1822-1905)“, 4/1905, 18, 273-277; од 1.10. Уз Мартића, од хрватских писаца који су живјели у БиХ треба поменути и Крањчевића: кратко је приказана његова збирка *Трзаји*, а за стихове у њој се каже да „много заостају иза

ним везама и подстицајима, какви су, на примјер, садржани у Матошевом интересовању за модерну српску поезију или у Беговићевој књизи о Војиславу Илићу. Тако се из *Народних новина*, које су излазиле у Паризу, преносе изводи из Матошевог чланка о Ракићу кога Матош сматра најтипичнијим представником модерне поезије у Србији, јер је обликом углађенији од њемачког Ђака Милана Ћурчина, а „субјективнији, искренији, савременији и оригиналнији од Јована Дучића”¹¹². Оно, међутим, по чему је у овом часопису остварен један узбудљив и далекосежан сусрет модерне хрватске и српске књижевности јесте чувени опширни Матошев есеј о Дучићу, објављен на уводном мјесту у 12-13 свесци 1905. године. То је други Матошев текст о Дучићу; први је објављен у *Бранковом колу* 1902, поводом прве Дучићеве збирке. Текст је писан за Матошевог боравка у Београду и по сасвим негативном односу према Дучићу, који је у то вријеме високо котирао као предводник једне нове пјесничке школе, стиче се утисак да у књижевној престоници не би био примљен са великом благонаклоношћу, те да би то можда могло бити разлог што се објављује у *Пријегледу*, који је већ отприје био постао алтернативни простор за сличне књижевне ситуације. Највећи дио Матошевих примједаба своди се на то да је Дучић некретички прихватао стране пјесничке узор и „форсирао свој пјеснички кредит” до мјере да је постао „зависан од сваког свог зајмодавца”¹¹³ и поводљивац „што живи туђим животом и мисли туђом главом”¹¹⁴.

оних старијих и, некако, остављају читаоца хладна” (1/1902, 12, 174; од 1.07).

¹¹² 3/1904, 11, 172-174; од 1.05.

¹¹³ А. Г. Матош, „Јован Дучић”, 4/1905, 12-13, 190; од 15.07.

¹¹⁴ Исто, стр. 194.

Тешко је рећи колико је такав Матошев однос према Дучићу био посљедица различитог односно другачијег схватања модерних тенденција у поезији, колико ствар личног укуса, књижевног темперамента, карактера или анимозитета према Дучићевом лажном аристократизму у животу и у поезији. Ипак, сасвим је сигурно да је упутиште за све то дјелимично уистину било могуће пронаћи у Дучићевом дотадашњем пјесничком развоју и резултату, као што је извјесно и то да за све недостатке, које је налазио у Дучићевој поезији, Матош није имао право покриће. Матош је, наиме, „упао” у Дучићев развојни пут на средокраћу између прве збирке *Пјесме*, објављене 1901. године у Мостару, и друге *Песме*, која је изашла 1908. у Београду. То је онај период када Дучић из парнасизма еволуира ка симболизму, што је Матош пишући о првој збирци био и предвидио, а што потврђује и у овом тексту. Неке пјесме које ће ући у другу збирку, укључујући и програмску пјесму „Моја поезија”, већ су биле објављене, и Матош се, заправо, у својој анализи на њих и позива. У мјери у којој је та збирка и у поетичком развоју Јована Дучића, али и у умјетничком домету појединачних пјесама у њој, донијела нови квалитет у развоју новије српске поезије, и Матошев суд заснован на пјесмама које су се касније нашле у тој збирци може се сматрати неадекватним.

Књига Милана Беговића о Војиславу Илићу, која је након хрватског више експерименталног издања у већома малом тиражу, 1905. године објављена и у „Малој Библиотеци”, сматра се интересантном „већ и стога што у њој видимо рефлексије и мисли једног пјесника о пјеснику, и то мисли једног доброг пјесника о једном добром пјеснику и мисли једног хрватског пјесника о јед-

ном српском пјеснику”¹¹⁵. Од хрватских писаца исте године у „Малој Библиотеци” био је заступљен и Ксавер Шандор Ђалски (Љубомир Бабић), а раније (1902) мање познати Владоје С. Југовић. Подстакнути похвалом за дарског *Народног Листа* за објављивање Ђалског власници „Мале Библиотеке” обећали су још више „не само хрватских, него и других југословенских књижевника”¹¹⁶, али су истовремено очекивали и неку врсту узвратног геста са хрватске стране у односу на српску књижевност. Зато у дебати о издавачкој политици Српске књижевне задруге коју је покренуо Скерлић, између осталог кажу и ово: „Додајмо још и то, да нам у Задругиним књигама *не требају* ни Качић, ни Шеноа, ни Враз. Кад Матица Хрватска може да буде без српских писаца, може, ваљда, и наша Задруга без хрватских”¹¹⁷. Да су уредници и власници *Пријегледа* и „Мале Библиотеке” у том погледу заиста били за „чисте рачуне” свједочи и опаска Владимира Ћоровића, поводом једне школске књиге Јована Грчића: „Погрјешка је г. Јована Грчића и то, што је метнуо Мажуранића, Враза и Трнскога и т.д. у српске писце. Лијепо је и њих представити српским ученицима, али их не треба трпати међу Србе; он је морао свакако да их издвоји под насловом 'хрватски књижевници'. Овако је то један шовинизам, који је за сваку осуду. У осталом, то није само погрјешка г. Јована Грчића, она је честа и у нашим и у хрватским уџбеницима”¹¹⁸. На крају, треба истаћи гостопримство на ко-

---

¹¹⁵ 4/1905, 18, 281; од 1.10.

¹¹⁶ „Јубилеј „Мале Библиотеке”, 4/1905, 14-15, 213; од 15.08.

¹¹⁷ 4/1905, 14-15, 237-238; од 15.08.

¹¹⁸ Владимир Ћоровић, „Штиво за историју српске књижевности, прикупио Јован Грчић”, 5/1906, 2, 103; од 1.06. Ћоровић, иначе, за ову књигу каже „да је то лоша ствар у сваком погледу”

је су у *Пријегледу* наилазили млади муслимански пјесници Авдо Карабеговић Хасанбегов и Осман Ђикић. Збирка *Пјесме Авде Хасанбегова Карабеговића*, коју су у Београду, 1902. године посмртно издали школски другови овог рано преминулог пјесника, прво је пропраћена једним краћим освртом¹¹⁹, потом је интегрално објављен дирљиви Ћоровићев предговор¹²⁰, те скренута пажња на повољан пријем који је збирка имала у дубровачком часопису *Срћ* (1902). Што се тиче мостарског пјесника Османа Ђикића прво су најављене и поздрављене његове збирке *Муслиманској младежи* и *Ашиклије* (1902), а онда је Илија Ивачковић написао једну обимну, доста екстензивну студију о овом пјеснику, кога поздравља као појаву, али на питање да ли његове пјесме „посматране као чисто умјетничке, могу издржати критику, чији су захтјеви из дана у дан све већи” даје негативан одговор, поготово у поређењу са пјесницима као што су Змај, Шантић, В. Илић и М. Митровић.

(стр. 97). Иначе са Ћоровићем су, као својим вјерним сарадником још од гимназијских дана, власници очито били у блиским односима, који су се продужили и након његовог одласка на школовање. О томе свједочи и ова вијест: „Наш пријатељ и сарадник Влад. Ћоровић, брат Свет. Ћоровића, положио је на овдашњој гимназији матуру са одликом. Честитамо!”

¹¹⁹ В. Д., „Пјесме Авде Хасанбегова Карабеговића”, 1/1902, 8-9, 133-136; од 15.05.

¹²⁰ Светозар Ћоровић, „Предговор Пјесмама Авде Карабеговића Хасанбегова”, 1/1902, 10-11, 147-151; од 15.06.

VIII

ОД ПОСРЕДНИЧКОГ ДО АУТОРСКОГ КА- РАКТЕРА ЧАСОПИСА

Осим овог посредног, претежно културолошког аспекта праћења домаћих и страних културно-књижевних прилика из друге руке, којим се ишло у сусрет знатижељи просјечног читаоца, треба узети у обзир и онај непосредни, поетички аспект, који значи ауторско, активно учешће у креирању књижевног живота и утицаја на најновија поетичка збивања у српској књижевности. (У том погледу, касније ћемо видјети, *Пријеглед* је имао и неке сопствене ауторе, европски образоване младе људе који су у овом часопису нашли упориште за неке своје погледе које понекад нису могли тако лако исказати на другом мјесту).

То је било могуће прије свега због тога што су власници имали јасан концепт и чврста мјерила, којих су се држали у складу са локалним приликама у којима су дјеловали, а које су биле пуне ограничења у погледу избора сарадника и књижевне грађе којом су могли располагати. Ту своју књижевну самосвијест и самопоуздање власници прецизно дефинишу већ након прве године, саопштењем да ће и убудуће објављивати „разне чланке, оригиналне и у пријеводу, као и оцјене и приказе за које уредништво не ће имати у виду никаквих обзира да ли ће појединце задовољити или не”. Предвиђа-

јући да ће бити и опречних полемичких иступа обећава се да ће странице *Пријегледа* бити „отворене сваком српском књижевнику”, с тим што „ће се радови који за-сијецају у полемику примати само са пуним именом”¹²¹.

Тај, ауторски слој у часопису креће се у распону од уопштених, благонаклоних, објективистичких оцјена и разматрања књижевних питања и дјела са опрезним, па и традиционалистичким схватањима, до изразито субјективних, критичних и авангардних гледишта, комплементарних најновијим струјама у српској књижевности. Није зато чудо што се срећу и такви чланци у којима се увијек испонова постављају прастара питања књижевне хигијене, тј. питања лошег утицаја лоших дјела на читаоца. У том погледу врло је рјечито становиште анонимног аутора изражено у чланку „Утјецај читања на здравље”: „Писци, који сматрају живот у сваком погледу за јадан и у својим се списима баве рђавим уређењем свијета, нанијели су већ и сувише штете, и кад би се пажљиво пратиле мисли нервозних људи, који су се начитали таквих књига, видјело би се да код тих субјеката преовлађују непојамне им мисли прочитаног писца”¹²². Интересантан је и чланак „Паразити у лијепој књижевности” Д. Круља из Прага, очито једног од младих људи који су тада тамо на школовању, који расправља о феномену под именом „крвави роман” или „роман на килограме” који „износи само интриге, којих су пошљедице крв и љешине”. Очито је у питању оно што се данас именује као хорор, и што, како аутор каже „нема нити етичког, нити естетичког утјецаја, а нити забавља, јер се не смије забавом сматрати потресање живчаног

---

¹²¹ Уредништво „Мале Библиотеке”, „’Мала Библиотека’ и њен ’Пријеглед’”, 2/1903, 1, 3; од 1.01.

¹²² 3/1904, 18-19, 282; од 1.10.

система”¹²³. Пратећи ову линију извјесног опреза према књижевним новотаријама које долазе са запада, наићи ћемо и на становиште Рикарда Николића „да српски књижевник има да пише о српским приликама а не да по калупу модерне стране декаденце гомила ријечи без разлога и сврхе”¹²⁴, при чему аутор то правило, мада отрцано, сматра увијек савременим. Неке границе у погледу страних утицаја поставља и Војислав Јовановић који се јавља из Лозане, гдје у то вријеме борави на школовању. Он повлачи границу између савремености и литерарности напомињући да се у нашим условима савременим сматра све што је литерарно, иза кога, опет, стоји „више или мање успело копирање данашњих страних писаца, из прве или н'-те руке”. У свему томе, ипак, треба имати неку мјеру: „Али оно што хоћемо то је да тражимо оригиналности: јер треба пити из своје чаше, па ма била мала”, јер када се каже „да је Х српски Верлен, У српски Доде, З српски де Мисе, ми се налазимо веома мало усхићени. Ми бисмо волели да је Х српски Х, У српски У, З српски З”¹²⁵. То питање из посебног угла дотиче и Пера С. Талетов у обимној расправи „О критици” у којој једну врсту критике именује космополитском, а њене карактеристике види у багателисању свега што је домаће: „суд такве критике је увек неповољан за наша књижевна дела, а резултат тога суда: подцењивање свега онога што је типично српско”¹²⁶. Типове критике Талетов иначе утврђује доста субјективно,

---

¹²³ Д. Круљ, „Паразити у лијепој књижевности”, 4/1905, 8-9, 118; од 1.05.

¹²⁴ Рикард Николић, „Двије три ријечи о Лази Лазаревићу у српској приповијетци”, 5/1906, 1, 30; од 1.03.

¹²⁵ Војислав Јовановић, „Књижевни занат у српској књижевности”, 4/1905, 1-2, 6; од 15.01.

¹²⁶ П. С. Талетов, „О критици”, 5/1906, 2, 66; од 1.06.

претежно се ослањајући на формалне критеријуме, али неке опаске о смислу, значају, могућностима, дoметима и условностима критичарског дјеловања ипак заслужују извјесну пажњу. Посебно треба истаћи његов став да је критика успјела „да постане једна особита врста књижевности, којој је задатак да култивише уметност уживања у књигама, да постане једна нарочита врста књижевности”¹²⁷. Извјесну осјетљивост, па и опрез према савременом књижевном тренутку показује и М. Марковић у једном интересантном есеју о пролазности књижевних појава¹²⁸, у коме Ракићеву и Дучићеву версификацију разматра са становишта прекорачења, преузетог из француског језика, у коме такав облик преламања стиха функционише сасвим другачије него у нашем језику.

Ма колико на први поглед изгледало да се у поменутих случајевима ради о отпору новим и модерним књижевним тенденцијама, што у извјесној мјери и јесу, ова становишта не треба потцјењивати, јер се ради о преиспитивањима која потичу од појединаца са значајном књижевном културом и са стабилним литерарним укусом, изграђеним у складу са идеалом здраве националне средине пред којом се указују често не баш прихватљива искушења и узорци са запада. Таква преиспитивања и упозорења доприносила су коегзистенцији и уравнотежењу поетичких образаца чиме је стваран амбијент у коме су се и нова, модерна књижевна схватања лакше могла одржати и дјеловати у складу са својом природом.

---

¹²⁷ Исто, стр. 78.

¹²⁸ М. Марковић, „Банкротство наше версификације”, 4/1905, 21-22, 321-332; од 1.12.

Права књижевна мјерила у овом часопису могуће је, ипак, најбоље уочити у односу према појединим књигама. Има и у овом случају опширних, уопштених и академизираних расправа са доста скромним резултатом, као што су оне већ поменуте Илије Ивачковића о Кочићевој збирци *С планине и испод планине*, о Ашиклијама Османа Ђикића или о Ћоровићевој збирци *У часовима одмора*, у којој срећемо и оне општепознате импресионистичке изливе, карактеристичне за овакав тип критике: „Приче ове, цртице и слике пуне су истинске радости, дирљиве туге и тихе резигнације, препуне враголастог кикота девојачког и горких суза, уздаха патничких, пуне су појезије”¹²⁹. Пуна мјера критичности, ипак, најлакше се уочава у односу према књигама и писцима са литерарне периферије за чију оцјену није требало више од успутног осврта. „Дошла нам је до рука једна мала књижица која заједно са штампарским погрешкама износи 56 страница малог формата”, стоји у једној таквој биљешци. Након што се каже ко су аутори те књиге даје се и њена оцјена: „Осим артије у овој књизи не да се ништа похвалити”¹³⁰. У другој прилици на удару је књига приповједака Душана Ђ. Богдановића; њен аутор у предговору умољава будућег критичара да не буде сувише строг: „Критичару, замани ал' не уби!” Одговара му се истом мјером: „Готово да човек не послуша писца, кад види како он сам није водио рачуна о својој изреци”, јер је само у двије приче „без икакве невоље убио равно шест лица” – то што је у друге двије изродио два ванбрачна дјетета „није довољна накнада чак ни за самог капетана, а камо ли за оно друго пет не-

---

¹²⁹ Ил(ија) Ивачковић, „Ћоровићеве приповетке - књига прва”, 2/1903, 9-10-11, 138; од 1.07.

¹³⁰ 1/1907, 3-4, 40; од 1.04.

срећних жртава”¹³¹. У наредном случају досјетка је направљена на наслов књиге: „Први медени кораци”, зове се нова књига Ивана Вујића Светозарева. Бљутова садржина не одговара ни мало тако слаткоме натпису”¹³². Итд. итд. Иако је, као што смо раније видјели, сваком аутору оставило слободу да о свим књижевним стварима просуђује по сопственим мјерилима и убјеђењима, није тешко уочити коме припадају симпатије самог уредништва. То се јасно види и из једне епизоде у вези са збирком поезије Лене Степановић о којој је у часопису прво изашао један уопштен, конвенционалан и повољан приказ¹³³, а потом је, већ у наредном броју, дошло до веома чудног преокрета: уредништво „на исту књигу пјесама” даје други приказ свог „редовног сарадника Вељке М. Милићевића”, мотивишући то чињеницом да су мишљења двојице њихових сарадника „са свијем (су) разнолика”. Све то не би ни било толико интересантно да Милићевићев приказ није знатно другачији, и то првенствено по томе што је изразито оштар, груб, и, чак, подругљив. Милићевић ту каже да је у српској критици наступила „ера критиковања у бијелим рукавицама, особито ако се критикују госпођице”, те да је само зато Лена Степановић добила позитивне критике неких критичара. Послије тога њему се указује оваква слика: „Гледам једну поворку утегнутих, намирисаних госпођица како, охрабрене 'успјехом' Лене Степановићеве, са стиховима под пазухом, ступају пјесничком стазом, а пут на 'српски Парнас' показују им српски критичари, у

---

¹³¹ „Из мојих успомена. Приповијетке Душ. Ћ. Богдановића”, Смедерево 1902, 1/1902, 12, 174; од 1. 07.

¹³² 1/1902, 12, 174; од 10.07.

¹³³ П., „Лена Степановић, Песме”, 3/1904, 15-16-17, 239-245; од 1.09.

изрезаним фракковима, бијелим машнама и рукавица-
ма”¹³⁴. У вези с тим он каже да „пријети једна поплава,
једна страшна бујица кухињске поезије, прљави поток
гњилих пјесама из плесних споменара српских госпо-
ђица”. Управо то наговјештава Лена Степановић чије су
пјесме „једно вјерно огледало те споменарске поезије,
или боље, тога споменарског верзификаторства, пјесме
писане послје ручка, с наивном глупом меланхолијом,
без иједне оригиналније мисли”¹³⁵. У случају, међутим,
када се пише о правом пјеснику, какав је, на примјер,
Даница Марковић, и рјечник критичара је примјеренији,
а оцјена више поткријепљена књижевним разлозима.
Критичар који се, неоправдано, крије под псеудонимом
Харлеј, пишући о њеној збирци *Тренуци* каже да то нису
„хладне, измајсторисане пјесме, окићене пробраним и
необичним ријечима које треба да прикрију одсуство
мисли и осјећаја”¹³⁶ већ да су то искрене, доживљене
пјесме, најљепше „од свих пјесама, што су у задњих го-
дина у нас испјеване”¹³⁷, по којима ова пјесникиња спа-
да у друштво пјесника као што су Милорад Митровић,
Алекса Шантић, Јован Дучић, Милан Ракић, Светислав
Стефановић.

Од сарадника *Пријегледа* чији идентитет је са-
кривен под псеудонимом или под иницијалима, општом
и књижевном културом истиче се Стеван Жакула, који

---

¹³⁴ Вељко М. Милићевић, „Лена Степановић, Песме”, 3/1904,
18-19, 284-285; од 1.10.

¹³⁵ Исто, стр. 286.

¹³⁶ Харлеј, „Даница Марковић, Тренуци”, 4/1904, 3-5, 52; од
1.03.

¹³⁷ Исто, стр. 56.

се потписује као Јаске¹³⁸. С времена на вријеме објављивао је осврте на актуелне позоришне представе у иностранству, као што су, на примјер, приказ драматизованог Толстојевог *Васкрсења* у Паризу¹³⁹, или најновијих представа у Берлину¹⁴⁰, писао чланке поводом смрти знаменитих људи као што су Феликс Ф. Каниц („велики пријатељ јужних Словена, а напосе нас Срба”¹⁴¹), мађарски писац Мавро Јокај¹⁴² или босански илирац Фра Грга Мартић¹⁴³, извјештавао о руском сликару Верешчагину¹⁴⁴, итд. Од познатијих писаца треба још, можда, поменути и Димитрија Митриновића, са једним малим чланком о Ивану Мештровићу¹⁴⁵, Марка Цара са текстом о новинарском позиву¹⁴⁶, те Драгутина Илића са опширним чланком о Краљу Петру I¹⁴⁷.

---

¹³⁸ Овај псеудоним разријешен је „према примерку из библиотеке Владимира Ћоровића“ (Драгиша Витошевић, наведени извор, стр. 15.

¹³⁹ Јаске, „Васкрсеније на позорници”, 2/1903, 1, 4-8; од 1.01.

¹⁴⁰ Јаске, „Герхарт Хауптман, Елгаж”, 4/1905, 14-15, 217-22; од 15.08; Јаске, „Два њемачка драмска новитета”, 5/1905, 1, 43-48; од 1.03.

¹⁴¹ Јаске, „Феликс Ф. Каниц”, 3/1904, 1-2, 13; од 15. 02.

¹⁴² Јаске, „Мавро Јокај, 3/1904, 11, 177-185; 15.05.

¹⁴³ Јаске, „Фра Грга Мартић (1822-1905)”, 4/1905, 18, 273-277; од 1.10.

¹⁴⁴ Јаске, „Василије Васиљевић Верешчагин, 3/1904, 10, 152-155; од 10.04.

¹⁴⁵ Митриновић Мит. „Иван Мештровић хрватски вајар”, 4/1905, 14-15, 221-223; од 15.08.

¹⁴⁶ Марко Цар, „Новинарски позив и новинарски занат”, 2/1903, 9-10-11, 129-137; од 1.07.

¹⁴⁷ Драг. Ј. Илић, „Његово величанство Краљ Петар I”, 2/1903, 15-16-17, 225-242; од 1.07.

IX

НОВО САГЛЕДАВАЊЕ КОНТИНУИТЕТА СРПСКЕ ПОЕЗИЈЕ И ПРОДОР МОДЕР- НИХ КЊИЖЕВНИХ ИДЕЈА

1.

Отвореност према свима који имају и желе нешто да кажу, из које је произашла ажурност овог часописа и у културолошком и у поетичком погледу, доприносила је остварењу једне његове мисије, која тек данас долази до пуног изражаја. У њему се, наиме, одвијао значајан дио почетне књижевне активности неколицине младих писаца, који су касније заузели истакнуто мјесто у нашој књижевности, а својом су сарадњом управо на том мјесту посијали трагове о узбудљивим преображајима српске књижевности крајем деветнаестог и почетком двадесетог вијека. То су Вељко Милићевић, Светозар Ћоровић, Војислав Јовановић, и Светислав Стефановић, али и неки други мање познати, који су сарађивали под псеудонимом, као што је поменути Стеван Жакула (Jasque), или су оставили само иницијале свога имена и презимена. Међу њима се издваја Светислав Стефановић, десетак година старији, тада већ лекар, који наступа као писац формираних књижевних назора, са обимним и озбиљним ауторским текстовима, док су остали још увијек на граници пунољетства, школарци или студенти на страни, чија сарадња се одвија више у форми

културно-књижевних извјештаја него у облику зрелих ауторских прилога.

Контроверзни Вељко Милићевић, писац промјенљивог мјеста у српској књижевности, који је из статуса „периферне књижевне личности, неочекивано доспео у иноваторе и навестиоце новог духа и нових литерарних тема и облика”¹⁴⁸, јавио се у *Пријегледу* 1903. године као загребачки гимназијалац са 17 година. То је за њега преломна година и у животу (послије избацивања из гимназије почиње изгнанички и луталачки живот) и у књижевности: након пар литерарних покушаја ове године одједном објављује три приповијетке, по једну у *Нашој снази* и *Нади*, а једну у *Српском књижевном гласнику*, која ће доцније бити именована као „знаменита прича која је означила ново време у српској књижевности”¹⁴⁹. Осим два литерарна приказа у сарајевској *Нади*¹⁵⁰ ове године Милићевић два објављује и у *Пријегледу*: један је осврт на Сремчевог *Вукадина* који се доима као „фино израђена карикатура нашег ћифтинског времена”¹⁵¹, а други на „роман за широку публику” *Јерн Ул њемачког писца Густава Френсена*, хит године објављен у сто хиљада примјерака, који се већ и по тим карактеристикама легитимише као популарно штиво без већих умјетничких претензија. Остали прилози које је те годи-

---

¹⁴⁸ Слободанка Пековић, *Књижевно дело Вељка Милићевића*, Институт за књижевност и уметност, Београд, 1989, стр. 7.

¹⁴⁹ Исто, стр. 38.

¹⁵⁰ Вељко М. Мил., „Душан С. Ђукић, *Кроз сутон*”, *Нада*, 9/1903, 19, 262; Вељко М. Милићевић, „Милорад Ј. Митровић: *Пригодне песме*”, - Стеван М. Луковић, *Песме*, - Пиетро Косорић, *Песме*”, *Нада*, 9/1903, 22, 306-307. (Пиетро Косорић је псеудоним Милоша Перовића).

¹⁵¹ Вељко Милићевић, „Стеван Сремац, *Вукадин*”, 2/1903, 12-13, 195; од 1.08.

не слао из Загреба, махом су пригодни чланци и књижевне вијести посредног карактера. Један од њих, објављен на насловној страни у два наставка, изврсно пристаје програмској оријентацији часописа: то је расправа о вјечној теми – кризи књиге, у којој се срж проблема своди на то што „ми немамо читалачке публике, тј. публике која чита, имамо доста, али публике, која *купује и чита*, имамо врло мало”¹⁵². Друга два прилога илуструју начин књижевног информисања из друге руке: у једном се извјештава о Змајевим пјесмама у листу *Aus fremden Zungen*, у преводу и са биљешком Ота Хаузера која садржи „доста нетачних података и мјеста”¹⁵³, а у другом, раније већ поменутом, у обради и изводима даје се чланак Георга Полонског поводом седамдесетогодишњице Н. Толстоја. Управо таква врста прилога из руске и француске књижевности доминираће и у наредној 1904. години, када се Милићевић јавља из Женеве, гдје је на школовању. То су они, раније такођер већ помињани, на исти начин припремљени текстови Георга Полонског о Тургењеву, Брандеса о Чехову, Артура Лутера о Брјусову, Леона Блума о Жил Верну, Леона Сешеа о Сент-Беву, као и чланак о француском новинском роману и осврт на посљедњи роман Анатола Франса. Исте године јавио се Милићевић из Загреба чланком о Кости Абрашевићу који је „све своје симпатије и пјесме обратио пролетерима”¹⁵⁴, те напријед већ поменутих памфлетом о поезији Лене Степановић, из Београда, којим се иска-

¹⁵² Вељко Милићевић, „Поводом српског новинарског конгреса. Неколико рефлексја о српској књижи”, 2/1903, 2, 20-21; од 15.02.

¹⁵³ Вељко Милићевић, „Ото Хаузер о Зм. Јов. Јовановићу”, 2/1903, 7, 99, од 30.04.

¹⁵⁴ Вељко М. Милићевић, „Коста Абрашевић, *Песме*”, 3/1904, 5-6-7, 85; од 15. 02.

зује његова почетна, младалачка књижевна позиција, исказана кроз изоштрену критичку свијест.

Сљедеће 1905. године дописима са стране, овај пута из Лозане, Вељка Милићевића као да је замијенио Војислав Јовановић. Ту је прије свега његова, напријед већ помињана, начелна расправа „Књижевни занат у српској књижевности”, а потом чланци о позоришној умјетности која је била у епицентру његовог интересовања. Као добар познавалац модерног европског драмског стваралаштва, он је своје знање и схватање адекватно примјењивао и на домаће прилике. У чланку о Пшибишевском, на примјер, објашњава да је драма све до Ибзена била заснована на спољним мотивима: „спољашње ствари биле су узрок дилематичним сценама, спољашње ствари су утицале на јунака, водиле га напору или злочину. На тај начин реална драма играла се *око* личности, а не *у нама самим*”¹⁵⁵. Пшибишевски, међутим, негира Ибзена и тражи „драматичну уметност нових начина, међу које долази и *символ*”¹⁵⁶. Један чланак написао је Јовановић и о Ибзену (раније већ поменуто), којим је пропраћено издање Ибзенове драме *Росмерсхолм* која је управо у Јовановићевом преводу исте године изашла у „Малој Библиотеци”. О плодотворности Јовановићеве сарадње са мостарским издавачем, довољно говори и податак да је прву своју драму *Наши синови* овај писац објавио баш у „Малој Библиотеци” 1907. године. Ваља, на крају, поменути и један његов открива-

---

¹⁵⁵ В. Ј., „Драма и позорница Станислава Прбишевског”, 4/6-7, 98-99; од 1.04.

¹⁵⁶ Исто, стр. 100.

лачки чланак о Доситеју у Лондону¹⁵⁷, гдје је и Јовановић био на школовању.

У вријеме када је *Пријеглед* покренут Владимир Ћоровић још увијек је био гимназијалац у Мостару. Због тога је и природно што његова обилнија и озбиљнија сарадња није могла започети у *Зори*, као што је природно и то да га није могла мимоићи сарадња у *Пријегледу*, која је трајала од 1903. до 1905. године. Његови прилози су разноврсни и по предмету интересовања и по начину како их разматра. Условно би их било могуће пратити као двије групе текстова, при чему би на једној страни била skupина чланака о разним међусобно независним питањима, а на другој неколико текстова у којима се уочава ауторова свијест о развоју и континуитету српске поезије од Змаја до најновијег времена. У првој skupини су културно-књижевни чланци неједнаког значаја и вриједности: запис о Александру Дими Оцу¹⁵⁸, билешка о једном позоришном гостовању у Мостару¹⁵⁹, два приказа, оба неповољна, сасвим различитих књига: раније већ поменутог зборника књижевних текстова за школске потребе Јована Грчића¹⁶⁰, те прозног првенца *Финале* Стијепе Кобасице¹⁶¹, једног младог, мање познатог хрватског писца из Босне. Ту су и два рада из подручја усмене књижевности, једна омања студија о моти-

---

¹⁵⁷ Војислав Јовановић, „Доситије у Лондону”, 4/1906, 2, 88; од 1.06.

¹⁵⁸ В. Ћ., „Александар Дима Отац (1803-1870)”, 2/1903, 12-13, 177-182; од 1.08.

¹⁵⁹ В. Ћ., „Позориште Фотије Ж. Иличића у Мостару”, 2/1903, 6, 259; од 15.04.

¹⁶⁰ Владимир Ћоровић, „Штиво за историју српске књижевности”, 5/1906, 2, 97-103; од 1.06.

¹⁶¹ Владимир Ћоровић, „Стијепо Кобасица, *Финале*”, 5/1906, 3, 249-252, од 15.12.

ву мјесечеве женидбе¹⁶² и један критички чланак о лошем и некоректном издавању народних умотворина¹⁶³. Не треба заборавити ни некролог Илариону Руварцу у коме се наговјештавају будуће преокупације Ћоровићеве који се касније као историчар формира на добрим темељима овог зачетника критичког метода у српској историографској традицији: „Он је у нас *први* пошао стопама великих свјетских историчара и створио критички правац у изучавању српске историје¹⁶⁴“. За Ћоровићеве чланке из друге групе не би се могло рећи да одскачу квалитетом размишљања о књижевној грађи која се разматра, него јединственом, јасном и зрелом критичном свијешћу о новијој српској поезији, нетипичном за његов узраст. Он је, наиме, имао само осамнаест година када је о Змају говорио као да и сам иза себе има исто толико књижевно и животно искуство, поштујући његов велики углед и објективни значај за српску поезију, али узимајући у обзир и горку спознају да је у новим пјесничким приликама помало већ постао анахрон: „Змај није више оно, што је прије био, ни физички ни морално“¹⁶⁵, али „још има душе и срца“, још „може да загрије, да осоколи, да кликне, Змај још није клонуо“, па „ако и спусте Змаја за један степен ниже, он ће ипак остати велик и заслужан“¹⁶⁶. Три године касније, тада је студент у Бечу, Ћоровић пише једну опширну студију о Војиславу Илићу, у којој хладно и тријезно покушава сагледати значај пјесника који је по општој оцјени зна-

¹⁶² Владимир Ћоровић, „Мјесечева женидба“, 6/1908, 1, 69-79; од 1.06.

¹⁶³ В. Ћ., „Докле ће тако“, 2/1903, 12-13, 195-197; од 1.08.

¹⁶⁴ В. Ћ., „Иларион Руварац“, 4/1905, 16, 248; од 1.09.

¹⁶⁵ В. Ћ., „О Змајевој седамдесетогодишњици“, 2/1903, 24, 371; од 31.12.

¹⁶⁶ Исто, стр. 372.

чио прекретницу у српској поезији и постао „као нека мјерна јединица за све пјесничке таленте прије, а и послије њега”¹⁶⁷. И у овом случају Ћоровић гаји поштовање у односу на предмет своје књижевне анализе, али га и не штеди, покушавајући доказати да ни он не заслужује оно мјесто које му је до тада давано. При томе истиче оно „што ће га у историји српског пјесништва обиљежити као великог и заслужног реформатора” и чиме је „у српској књижевности стекао једно угледно и високо мјесто”¹⁶⁸, али упорно и исцрпно доказује да се он „није развио самостално, да он нема оне оригиналне и одређене индивидуалности једнога Ђуре Јакшића”¹⁶⁹. У цјелини гледано знатно је више примједаба него похвала, па коначни закључак и не дјелује баш као да је изведен из онога о чему је аутор напријед расправљао. А на крају Ћоровић закључује да се ради о писцу од великог значаја за српску књижевност који је „унио у њу један нов умјетнички смисао, једно ново пјесничко схватање”, који је обогатио и препородио наш пјеснички језик, „проширио уски хоризонт пјесничких идеја, ушао у један нов свијет непознат готово у нас”, и који је „створио своју школу у српској, па и хрватској књижевности и образовао (је) једну генерацију пјесника, који су истакли као своју девизу одани култ најчистије умјетно-

---

¹⁶⁷ Владимир Ћоровић, „Војислав Илић (1862-1894) -Књижевна студија-”, 5/1906, 3, 158; од 15.12.

¹⁶⁸ „(...) то је његов умјетнички темперамент, који га је гонио да бјежи од оног обичног, баналног, свакидањег; да тражи себи нове узор, нове мотиве; да га гони тежњом за властитом еманципацијом и јачим наглашавањем чисте умјетности у поезији, да 'тамјан мирисни пали у храму чистоте чедне'; да тежи израђеном и бираном облику и да унесе у своје стихове ону потребну љепоту музике и тона” (стр. 163).

¹⁶⁹ Исто, стр. 162.

сти”¹⁷⁰. Ако се при свему томе има на уму и „његова ја-ка умјетничка природа, која је створила неколико пјеса-ма трајне љепоте, ријетких у српској поезији његова до-ба, онда Војислав може с правом да буде сматран као је-дан од првих наших пјесника, не велик и замашан као један Његуш, не силан и изразит као Ђура, не попула-ран и омиљен као Змај, али свакако ни мало мањи и ни мало срећнији од Бранка”¹⁷¹. Имајући на уму оно што је у поменутом некрологу казао о Змају, и узимајући у об-зир у овој студији успутно изречено мишљење о Бран-ку, кога сматра једним од „најограниченијих лиричара, који немају више од два појма и два предмета, о којима пјевају”¹⁷², није тешко закључити како Ћоровић сагле-дава развојну линију новије српске поезије и коме какво мјесто даје у њој. То ће се потврдити и у приказу збирке пјесама Милутина Јовановића у којој Ћоровић препо-знаје туђе утицаје: „Колико је Дучић прије копирао Во-јислава, толико њега сада копира Јовановић”, који опи-сујући природу „гледа кроз Дучићеве наочаре”¹⁷³.

У овом контексту, међутим, посебно треба поме-нути Светислава Стефановића. Његовим мишљењем ис-помаже се Ћоровић и у студији о Војиславу Илићу, уне-колико прихватајући Стефановићеву тезу да Војислав „не осећа природу, нити је жели разумети”, пролазећи „поред ње као мимо лепу слику”¹⁷⁴, а помиње га (Стефа-новића) и међу пјесницима Илићеве школе (Митровић, Дучић, Шантић, М. Јакшић). Нешто више тежи податак

---

¹⁷⁰ Исто, стр. 206-207.

¹⁷¹ Исто, стр. 207.

¹⁷² Исто, стр. 198.

¹⁷³ Владимир Ћоровић, „Пјесме Милутина Јовановића”, 3/1904, 15-16-17, 250; од 10.09.

¹⁷⁴ Владимир Ћоровић, „Војислав Илић”, стр. 196.

да је још претходне године из Беча Ђоровић послао у *Пријеглед* чланак слависте Ота Хаузера о Стефановићу, објављен у часопису *Auf fremden Zungen*, из кога је „изостављено само оно, што се директно не односи на саму ствар”¹⁷⁵. Ту се о Стефановићу говори као о једном од предводника модерних књижевних струјања у српској књижевности, који у својој средини није баш имао разумијевања, па се „корак по корак морао (се) борити за своју умјетност” док најновијом збирком није показао да је „много више него виртуоз у стиху, да је прави пјесник”¹⁷⁶. Пет-шест мјесеци касније објавио је *Пријеглед* још један сличан чланак Ота Хаузера, овај пута посредством једног анонимног сарадника, преузет из листа *National Zeitung*, који је нешто шире заснован, јер говори и о другим представницима српске лирике, али у коме Стефановић заузима истакнуто мјесто. У чланку се на значује једна линија континуитета српске поезије која се управо тих година јасније почела пробијати и уочавати у оквиру преиспитивања Змајевог пјесничког ауторитета, које су подузели Љубомир Недић и Лаза Костић. Посљедице тих преиспитивања видимо и у овом иностраном чланку у коме се линија континуитета модерне српске поезије преустројава и премјешта, па се овлаш прелази преко Бранка, у случају Змаја се прећутно прихвата Костићева досјетка о славују и змају, а сам Костић постаје „предњи борац” који се може „сматрати као непосредни претеча најмлађих модерних”¹⁷⁷, с тим да је у том континуитету и Војислав Илић: „На Костића и Или-

---

¹⁷⁵ В. Ђ., „Светислав Стефановић -Ото Хаузер-“, 4/1905, 6-7, 81; од 1.04.

¹⁷⁶ Исто, стр. 87.

¹⁷⁷ -Л- извадио из немачког, „Г. Ото Хаузер о представницима српске лирике”, 4/1905, 19-20, 304-305; од 15.11.

ћа надовезује се српска модерна од године 1901¹⁷⁸. За нас овдје посебно је важно што се из те генерације издвојено и посебно помињу Дучић и Стефановић, за које се каже да упркос страних утицаја, први француске, а други енглеске поезије, ипак немају ништа лажног у својој поезији. Посебно се истиче Стефановићев непосредни узор Данте Габријел Росети. (О Оту Хаузеру и његовом залагању на страни за српску књижевност, укључујући и оно што је урадио за Дучића и Стефановића, читаоци *Пријегледа* сазнали су, међутим, мјесец дана прије Ћоровићевог дописа из Беча, и то управо из једног чланку самог Светислава Стефановића¹⁷⁹). Све ово добија на значају када се узме у обзир и податак да се Ћоровић 1906. године и сам јавља са једним текстом о Стефановићу, написаним поводом изласка из штампе његове треће збирке поезије. Стефановићево мјесто у српској поезији тог доба и однос на који је наишао, Ћоровић је сажео у овој реченици: „Он је, још на почетку своје књижевне каријере, показао јасне тенденције, да жели да се еманципује од традиционалне форме осјећања и изражавања. Он је пошао путем у нас новим, својим, знатно се разликујући од свих осталих пјесника наших и не марећи за то, што је био слабо или готово никакo неразумљен”¹⁸⁰.

А све ово, опет, спомиње се прије свега због тога што је сарадњом Светислава Стефановића у „Малој Библиотеци” и *Пријегледу*, издавачки подухват Пахера и

---

¹⁷⁸ Исто, стр. 306.

¹⁷⁹ Др. Светислав Стефановић, „Ото Хаузер”, 4/1905, 3-5, 42-49; од 1.03.

¹⁸⁰ Владимир Ћоровић, „Светислав Стефановић”, 5/1906, 1, 16; од 1.03.

Кисића, уз све остало, одиграо извјесну улогу и у модернизацији српске књижевности почетком овог вијека.

2.

Све у свему Стефановић је у *Пријегледу* објавио десет обимних ауторских радова и три мања прилога (један информативни чланак о Оту Хаузеру, двије напомене, и исправку у вези са једном од њих). Данас су то углавном познати и довољно валоризовани текстови, који су озбиљно узети у обзир у свим важнијим радовима о *Пријегледу*, као и о значајнијим расправама о Стефановићевој улози у модернизацији српске књижевности почетком овог вијека¹⁸¹.

Због тога ће се овдје узети у обзир првенствено њихово мјесто у контексту у коме су објављени и с обзиром на значење које су на том мјесту имали. Ради се о доста хетерогеним текстовима и по предмету којим се баве и по поводима на основу којих су настали. Као и у свим сличним приликама када се прокламују нова мјерила и модерна књижевна схватања, и у овом случају се с више досјетљивости и аргумената оповргава старо него што се успијева успоставити ново, више и лакше се формулишу и бране начела него њихово функционисање у књижевној пракси, у којој се ствари преплићу и истовремено испомажу или боре за превласт.

Једно од начела које је у то вријеме битно одређивало даљи смјер наше литературе тиче се страних

---

¹⁸¹ Ту се првенствено мисли на књиге Радована Вучковића *Поетика хрватског и српског експресионизма* (Сарајево, 1979), Гојка Тешића *Српска авангарда у полемичком контексту* (Нови Сад 1991), Миливоја Ненина *Светислав Стефановић - претеча модернизма* (Нови Сад, 1993), и најновију Зденке Петковић-Прошић *Критичке идеје Светислава Стефановића*, (Београд, 1999).

утицаја и узора који су се постављали као судбинско питање књижевног напретка. О извјесном опрезу у вези с тим у *Пријегледу* већ је било говора нешто раније, што посебно треба имати на уму прије него што се каже да је Стефановић у том погледу био много радикалнији – чини се, чак, као да се на страницама овог часописа води неумшта полемичка расправа о томе, у којој је наш аутор доста усамљен на једној, са више опонената на другој страни. Треба рећи да је и сам Стефановић истицао неутемељеност српске књижевности у сопственом националном бићу, али се при томе није мислило да она претјерано трпи иностране утицаје, него да их прима на неадекватан начин. „Иначе, ако ишта одликује нашу књижевност, то је бескућништво”, каже он на једном мјесту у есеју „Le style c’est l’home и примена му у нас”. У поезији то бескућништво изражава се као „повођење за странцима, лутање по туђим, душевним световима”, а у приповијечи то је „онај диференцирани реализам, који од дрвећа не види шуму”, тј. индивидуалисање у коме се губи све што је општије и типско, па самим тиме и „оно што је *српско*”¹⁸². Двије године касније, у тексту „Рефлексије у своје време” Стефановић као да појашњава то своје становиште. Говорећи, поводом Змајеве смрти, о пјесницима старије генерације он каже: „Опирући се, управо, игноришући стране културне тековине они су хтели остати на нашем српском земљишту”, али због недостатка плодне културне традиције на коју би могли да се ослоне, нису могли даље напредовати. „Зато је у тој поезији врло мало управо, ни мало нових сазнања,

---

¹⁸² Светислав Стефановић, „Le style c’est l’home” и примена му у нас”, 1/1902, 19, 286; од 1.11.

нових идеја”¹⁸³. На другој страни: „Велики број наших приповедака, пре је од етнографског значаја, него од уметничког”, и због тога је „разумљив (је) само Србима. Од Руса одузмете оно што га чини Русом, и он, ако је слободно рећи, ипак остаје жив човек. Међутим, одузмите од Србина (из наших приповедака) оно што га чини Србином и не ће вам ништа остати”¹⁸⁴. Исход извјесног народњачког отпора према новинама које долазе са Запада Стефановић убитачно формулише само једном реченицом: „За кога је културна величина Запада мртва, тај је за њега мртав”¹⁸⁵. У једној полемици о умјетничком стваралаштву у духу народног живота Стефановић каже и ово: „Што сам у пок. 'Зори' рекао понављам и сад: да се не могу помирити са таким певањем и писањем у 'духу народном', јер ми се чини да, ако нам се ваља борити са надмоћнијом културом Запада, не ћемо јој моћи одолети сакривајући се за примитивност нашу, него својом снагом – ако је имамо – асимилијујући ту културу”¹⁸⁶. О истом питању расправља и у чланку „Вулгаризација књижевности” у коме каже да књижевност на просто не може да се развија без страних утицаја: „Ја стављам под знак питања да ли је игде у књижевности омогућен напредак без страних струја. У историји свију литература притицај великих страних струја значио је обогаћење рођене књижевности”¹⁸⁷.

---

¹⁸³ Светислав Стефановић, „Рефлексије у своје време”, 3/1904, 15-16-17, 229; од 1 09.

¹⁸⁴ Исто, стр. 230.

¹⁸⁵ Исто, стр. 232.

¹⁸⁶ Др. Свет. Стефановић, „Себи руке”, 3/1904, 14, 210; од 15.06.

¹⁸⁷ Др. Светислав Стефановић, „Вулгаризација књижевности“, 4, 23-24 (15. 12. 1905) 356.

У вези са таквим схватањем и учинком иностраних књижевних подстицаја није тешко претпоставити која начелна питања долазе у први план и у ком су односу према књижевној традицији и дотадашњим књижевним искуствима. Позивајући се на познату Дучићеву досјетку да је лијепо више од кориснога, јер само у себи садржи корисно, он афирмативно говори о новој генерацији пјесника „који су ослободили поезију од службе некој другој сврси изван лепога”,¹⁸⁸ враћајући јој субјективност. Већ и сам наслов есеја „Болесна и здрава књижевност” сасвим прецизно упућује на једно значајно питање српске књижевности тог периода и асоцира на врхунског арбитра који му је дао такав значај, при чему уопште није тешко претпоставити да Стефановић у њему заступа становиште по коме умјетност не треба да служи било каквој сврси изван сопствене природе. Свој однос према томе проблему он исказује већ и самим тиме што га иронично дефинише као питање „о одношају књижевности према здрављу и болестима”¹⁸⁹, показујући да је тзв. болесно и абнормално напросто неодвојиво од дјела највећих свјетских писаца, те да га се зато не треба плашити ни у домаћој књижевности гдје те појаве такођер „морају наступити и треба да наступе”¹⁹⁰. Уочљиво је да Стефановић умјетност третира као аутономну духовну област са сопственом унутрашњом енергијом у којој се умјетник не испољава као посматрач, него као откровитељ и творац. Већ у свом првом тексту објављеном у *Пријегледу*, посвећеном Љубомиру Недићу,

---

¹⁸⁸ Светислав Стефановић, „Рефлексије у своје време”, стр. 232.

¹⁸⁹ Светислав Стефановић, „Болесна и здрава књижевност”, 3/1904, 1-2, 2; од 15.01.

¹⁹⁰ Исто, стр. 7.

разматрајући искреност као основни Недићев критички постулат он каже да „песника чини стваралачка моћ, снага, енергија стварања а не искреност”¹⁹¹, при чему напомиње да сам Недић уочава разлику између „разних искрености, разних искрених заноса”, ограничавајући се на изворну, „првобитну искреност”¹⁹². Своје схватање умјетничког стваралаштва Стефановић најбоље исказује слjedeћом реченицом: „Код правих великана дивите се стваралачкој сили, оној елементарној, природној моћи која из ничега ствара човека и светове”¹⁹³. На сретан начин оно се допуњава и оваквим мишљењем: „Како је у поезији и књижевности предмет поглавито човек са својим комплицираним душевним склопом, то је нов облик лепоте у поезији уједно и нов облик душевног света човека.”¹⁹⁴

3.

Што се тиче појединачних писаца којима се Стефановић бавио, њихов избор мотивисан је поменутиим начелним књижевним питањима, а однос према њима условљен је одговорима које је дао на та питања. У епицентру његовог интересовања, посредно и непосредно нашли су се Лаза Костић и Ј. Јовановић Змај, али не као појединачне пјесничке личности него као представници два међусобно супротстављена пјесничка сензибилитета и концепта који су се укрстили у једној тачки. То је она тачка која је постала најзначајније раскршће новије

---

¹⁹¹ Др. Светислав Стефановић, „Др. Љубомир Недић српски критичар”, 1/1902, 17, 252; од 15.10.

¹⁹² Исто, стр. 253.

¹⁹³ Исто, стр. 254.

¹⁹⁴ Светислав Стефановић, „Болесна и здрава књижевност”, стр. 4.

српске поезије, са далекосежним посљедицама, које се тичу модернизације књижевности и сталне измјењивости литерарне традиције и авангарде. Стефановић је заправо један од малобројних који су се на том раскршћу нашли управо у тренутку када се оно формирало, активно учествујући у његовом тумачењу као актер једног његовог смјера. По неким тумачењима, наиме, од те тачке почиње да се, накнадно, успоставља један ток српске модерне поезије чије исходиште се веже за Лазу Костића, а таква схватања обновиће се и још више радикализовати у вријеме тзв. друге модерне непосредно после Првог свјетског рата, када литерарна авангардна настојања долазе до изражаја на другачији начин, а Светислав Стефановић поново постаје један од њихових актера¹⁹⁵.

Мада чувеном књигом Лазе Костића о Змају није први пут стављен упитник на дотадашње Змајево мјесто у српској поезији, нити је то мјесто Лазина књига осјетније угрозила, самом том књигом и оним што јој је претходило, скупа са оним што се касније збивало, конституише се једна поетичка ситуација у којој више није битно да ли је Костићева књига у реду и колико је њоме пољуљана Змајева позиција, него у први план избија извјесно накнадно препознавање Костићевог пјесничког сензибилитета који постаје примамљив за нове пјесничке нараштаје. Стефановић има и примједаба на ту књигу, јер нам је аутор не даје само „као мајстор дело својих руку”, него и као „целу радијоницу своју, цео алат

---

¹⁹⁵ Управо тој улози Стефановићевој посвећена је поменута књига Миливој Ненина која већ и насловом сугерише мјеру и значај те улоге: *Светислав Стефановић - претеча модернизма*.

свој, себе самог”¹⁹⁶, што у ствари значи да из ње „свугде извирује творац, који не зна мере”¹⁹⁷. Ипак, он у основном не само да прихвата Костићеву оцјену Змаја него и сам покушава да је ојача и поткријепи поредећи XXVI Змајев ђулић са једном Хајнеовом пјесмом, сматрајући Змаја не само равним Хајнеу, него у понечему и снажнијим пјесником од њега. Објашњавајући да је у овој књизи Костић желио да „одеи славуја од змаја; да славуја сачува од Змаја”¹⁹⁸, он оправдава његову оцјену засновану на *Ђулићима* и *Снохватицама*, којима је „дата толика вредност, колику им ни најоданији поштоваоци песникови нису дали и то с правом”¹⁹⁹, јер у њима се „налази толико и такве лепоте, какве досад нико у нас није ни слутио”²⁰⁰. При томе Стефановић закључује да је њему лично та књига „омилела Змаја”²⁰¹. Послије свега има се утисак да овако упадно истицање Змајевих квалитета на једној страни, прећутно покрива негативистички слој Костићеве књиге о Змају на другој.

Може се, чак рећи да је та обазрива и деликатна демонстрација Змајевог мјеста у српској поезији на неки начин усклађена и са осталим прилозима у *Пријегледу*, у којима се он помиње, као што су раније већ поменути чланци Ота Хаузера и Ћоровићев рад посвећен седамдесетогодишњици Змајевог рођења. Када је Змај умро *Пријеглед* је на читавој првој страни донио у црно уоквирену његову слику и некролог у коме се жали што је та вијест „стигла у Мостар тек трећи дан”, прво стога

¹⁹⁶ Др. Светислав Стефановић, „О Јовану Јовановићу Змају - Лаза Костић-”, 1/1902, 23-24, 361; од 31.

¹⁹⁷ Исто, стр. 360.

¹⁹⁸ Исто, стр. 332.

¹⁹⁹ Исто, стр. 330.

²⁰⁰ Исто, стр. 332.

²⁰¹ Исто, стр. 333.

што нису учинили „што се могло учинити” да су то на вријеме дознали, „а друго стога што нам се требало обратити бар толико пажње и јавити нам о смрти онога, који је и нас, као и све друге Србе, једнако волио”²⁰². Што се тиче Змајевог књижевног рада, ово није била прилика да се о њему исцрпније говори, па се само уопштено каже: „Ако је нестало дјелатеља, остало је дјело, и то велико дјело”²⁰³.

Тешко је рећи да ли је уредништво одмах потом тражило неког ко би се темељније позабавио тим Змајевим дјелом или је сам Стефановић осјетио потребу да након Змајеве смрти изврши рекапитулацију његовог пјесничког значаја, па тај свој рад послао *Пријегледу* као његов стални сарадник; тек један опширан и озбиљан текст Стефановићев на ту тему врло ажурно се појавио у том часопису (од броја у коме је објављен некролог до троброја у коме је овај Стефановићев рад прошло је било тек два и по мјесеца у које вријеме је био изашао још само један број). „Змајева смрт изазвала је у мени више мисли које се тичу наше књижевности, од којих ћу главне да изложим овде не претендујући на систематичност и на исцрпност”, каже Стефановић на самом почетку. „Очевидно је и при површном посматрању, да је са Змајем завршена једна перијода српске поезије, да поезија која се у нас јавља после Змаја није у правцу и духу Змајеву, није, како се то обично каже, верна традицијама Змајева доба”²⁰⁴. За нас је овдје интересантно да се у осврту на поезију тог доба на неки начин ипак издваја Лаза Костић за кога Стефановић каже

---

²⁰² „Змаја више нема”, 3/1904, 13, 197; од 15.06.

²⁰³ Исто, стр. 196.

²⁰⁴ Светислав Стефановић, „Рефлексије у своје време”, стр. 225.

да „има неспорно културних утицаја и модерних тежњи”²⁰⁵, те да су у његовом случају остале непримијећене „оне тајне, скривене, тихе струје, које из епохе у епоху прелазе”²⁰⁶. Стефановић и овдје потцртава оно што је рекао у напријед поменутом чланку о Недићу: да је Недић учинио рђаву услугу Змају хвалећи само његове сатире, политичке и дјечије пјесме. Три мјесеца касније Стефановић се поново враћа Змају, у тексту који третира као наставак овог, у коме се опет позива на књигу Лазе Костића, што говори да се не ради о случајном интересовању за тог пјесника. Ту се каже да Змај није највећи у ономе што је „замишљао да је најлепша одлика његове поезије, него у неким ситнијим песмицама из којих и кроз сузе бије радост живота”²⁰⁷, што значи да праву вриједност имају „само његове љубавне песме, пошто он друкчијих песама са правим, чистим, песничким мотивима није певао: он нема ни пејзажа ни мисаоних песама, ни религиозних, ни епско-лирских од знатније вредности”. И овдје, као и у првом тексту, Стефановић индиректно доводи у питање Недићев суд о Змају: „ако Змај има песничке вредности та песничка вредност не може бити ни у његовим сатиричким ни политичким песмама”²⁰⁸. Још једном је Стефановић, истина успутно, изричито нагласио да није присталица Змајеве линије у српској поезији: „не пристајем уз свеопшту хвалу Змајеве поезије” (...) „немам лепо мишљење о Бранку”²⁰⁹, каже он у полемици са Миланом М. Луковићем о пјевању

---

²⁰⁵ Исто, стр. 228.

²⁰⁶ Исто, стр. 229.

²⁰⁷ Др. Свет. Стефановић, „Али. Наставак 'Рефлексија у своје време'", 3/1904, 23, 351; од 1.12.

²⁰⁸ Исто, стр. 357

²⁰⁹ Др. Свет. Стефановић, „Себи руке“, 3/1904, 14, 210; од 15.06.

„у духу народном”. У ту полемику он се, иначе, укључио још раније бранећи Милана Ћурчина од Милорада Петровића Сељанчице²¹⁰, што није значајно само због његовог становишта о слободном стиху, него и због тога што је Ћурчин, уз Дучића као француског и Стефановића као енглеског ђака, такођер био један од протагониста модернизације српске књижевности, као њемачки ђак.

4.

Некако по страни и без упоришта у начелним схватањима о књижевности налазе се Стефановићеви текстови „Слободан Јовановић о Светозару Марковићу”²¹¹ и „Две примедбе”²¹² – један осврт у коме аутор помало малициозно ставља на кушњу углед Лазе Костића и Милана Ракића. У првом случају Стефановић „са ретким задовољством” устаје у одбрану Светозара Марковића од начина како га је у својој књизи представио Слободан Јовановић, а у другом даје неке замјерке Лази Костићу и Милану Ракићу. Прво конкретним примјером из Хајнеа показује да не стоји тврдња Лазе Костића, изречена поводом Змајеве баладе „Три хајдука”, како ни у нашој ни у свјетској литератури нема примјера да кости говоре²¹³, а потом, нешто шире, развија претпоставку да

---

²¹⁰ Др. Светислав Стефановић, „Г. Милорад Петровић против М. Ћурчина”, 2/1903, 21, 321-326; од 15.11; 22-23, 350-355; од 15.11. Хронологију и учеснике те полемике детаљније је назначио М. Ненин у поменутој књизи, стр. 165-170.

²¹¹ Др. Светислав Стефановић, „Слободан Јовановић о Светозару Марковићу“, 2/1903, 18, 273-283; од 15.10.

²¹² Др. Свет. Стефановић, „Две примедбе“, 3/1904, 11, 161-167; од 1.05.

²¹³ М. Ненин, који се у својој књизи исцрпно бавио односом Лазе Костића и С. Стефановића (једно поглавље носи наслов

општепозната Ракићева „Љубавна песма” није самоникла, већ да је извјесна реминисценција на стихове из Шекспировог *Млетачког трговца* које аутор, наравно, и наводи. Примједба Лази Костићу, свом узору и личном пријатељу, могла би се, можда, схватити као потреба да се покаже како сродност књижевних гледишта и лични односи не обавезују на више од тога и не амнестирају ничије грешке и пропусте, мада је овај гест, ваљда, ипак више у домену карактерних особина Стефановићевих, него ствар његових књижевних убјеђења. То би се, можда још и у већој мјери, могло рећи за примједбу на рачун Милана Ракића, у вези с којом је Стефановић касније дао и исправку у којој се каже како је он у међувремену обавијештен „да Ракићу цитирани стихови 'Млетачког трговца' нису били познати, да је дакле сродност његове песме са наведеним местом из Шекспира са свим случајна, што тој и иначе лепој песми служи на велику дику”²¹⁴. При томе сасвим по страни остаје стварна сличност о којој се говори, као да је по-

---

„Најмлађи књижевни пријатељ Лазе Костића”), тим поводом каже како је Стефановићу било „стало да надвиси свога учитеља, али на најбољи могући начин” (стр. 90). Чини се, ипак, да и у случају Л. Костића и у случају М. Ракића, такав (најбољи?!) начин ни приближно није сразмјеран резултату и посљедицама (свакако лошим!) које су из тога произашле. Можда би, ипак, исправније било закључити да је тај Стефановићев гест ауторизовала једна друга његова особина о којој Ненин с правом говори, а то је „његова тежња за истицањем да је био ПРВИ у уочавању одређених проблема и идеја које до тада нису постојале у српској књижевности” (стр. 11), при чему би ову његову конкретну књижевну карактеристику можда, ипак, требало тражити у карактерној црти, повученој на почетку реченице: „тежња за истицањем”.

²¹⁴ Др. Свет. Стефановић, „Исправка“, 3/1904, 18-19, 290; од 1.10.

кренуто питање заиста могуће закључити само на основу повјерења у Ракићеву ријеч да за Шекспирове стихове није ни знао. Да се и не говори како је тиме тежиште са једног Ракићевог „недостатка” у ствари само пренесено на други: амнестију за књижевни плагијат Ракић је практично морао платити признањем да не познаје Шекспира.

5.

Прилика је да се каже како је, заправо, и Лаза Костић у *Пријегледу* имао неку врсту посебног статуса. У том погледу интересно је да је управо у том часопису, и то на насловној страни, објављена Костићева обавијест да ће се ускоро огласити поводом напада на његову књигу о Змају. Ту он каже да ће „ако Бог да, одговорити на замјерке проф. Јов. Живановића, у зимовићем 'Бранковом Колу'“, али да ће „још мало причекати, дâко би когођ, иоле разложито, запео и за претежнију страну књиге, за мој суд 'о пјевању и мишљењу' Змајовину. Тада би била прилика, каже Костић даље, да се обазрем и на Змајовину псовку у 180-ом бр. лањске 'Заставе' и на све што је у њој”²¹⁵. Петнаестак дана касније, већ у наредном броју појављује се и обавијест да је Костић „уступио (је) своју књигу 'О Јовану Јовановићу Змају', на растурање Издавачкој књижарници Пахера и Кисића у Мостару”²¹⁶. На крају, шест мјесеци касније, појавио се у *Пријегледу* и опширан текст „Сметена посла”, потписан са три звјездице, у коме се полемиче са једном анонимном биљешком, објављеном у *Српском књижевном гласнику*, у којој се негативно говори о Костићевом преводу *Хамлета* за који се каже да је напра-

---

²¹⁵ 2/1903, 6, 65; од 15.04.

²¹⁶ 1/1903, 7, 108-109; од 30.04.

вљен „угластим, претенциозним стиховима” (...) „због којих је он једно време држан за страшно генијална човека”²¹⁷. (Анонимност непотписаног аутора те биљешке у *Гласнику* озбиљно је угрожена када се појавила Скерлићева *Историја нове српске књижевности* у којој се критика Костићевог преводилачког рада врши на исти начин, па и истим ријечима; ту се, наиме каже да Костић као „преводац ради стиха допушта све себи и прави грубе, угласте стихове”²¹⁸). Иначе полемика са том биљешком веома је интелигентна, досјетљива и на махове увредљиво писана и у њој се аргументовано брани Костићев превод Хамлета, али и цјелокупна Костићева поезија. Један овакав текст потпуно је неуобичајен за *Пријеглед*, поготово ако се има на уму да је то полемика са *Српским књижевним гласником* и да се њиме брани нико други него екстравагантни Лаза Костић! И сама чињеница да тако обиман и „осјетљив” текст није ауторизован, такођер много говори, тим прије што је *Пријеглед*, како смо раније видјели, уз обећање да ће објављивати радове свих српских књижевника, изричито напоменуо да полемички чланци долазе у обзир само ако су потписан пуним именом и презименом. Тешко је претпоставити да тај одговор *Гласнику* („за који данас знамо да је Костићев”²¹⁹) Лаза Костић није могао објавити у неком угледнијем гласилу. Било да га је могао објавити на другом мјесту, а дао га је у *Пријеглед*, било да је имао тешкоћа да га штампа у некој другој публика-

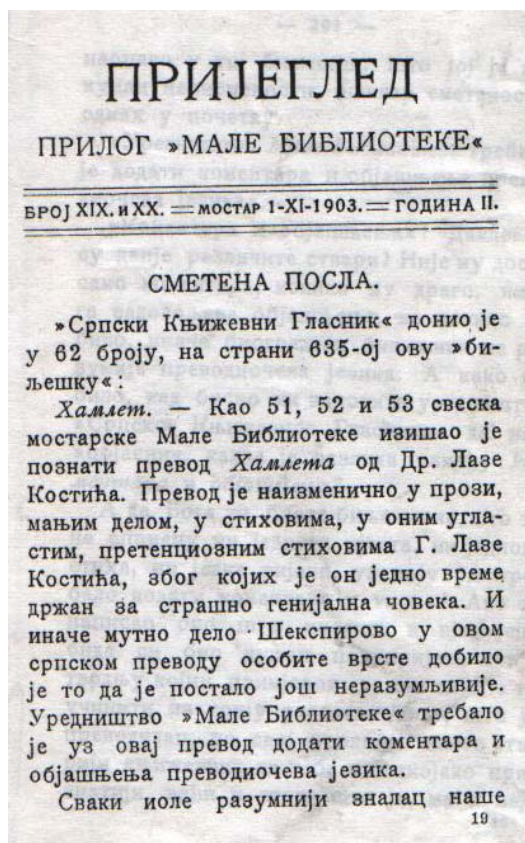
---

²¹⁷ ***, „Сметена посла”, 2/1903, 19-20, 289; од 1.11.

²¹⁸ Јован Скерлић, *Историја нове српске књижевности*, Просвета, Београд, 1967, стр. 317.

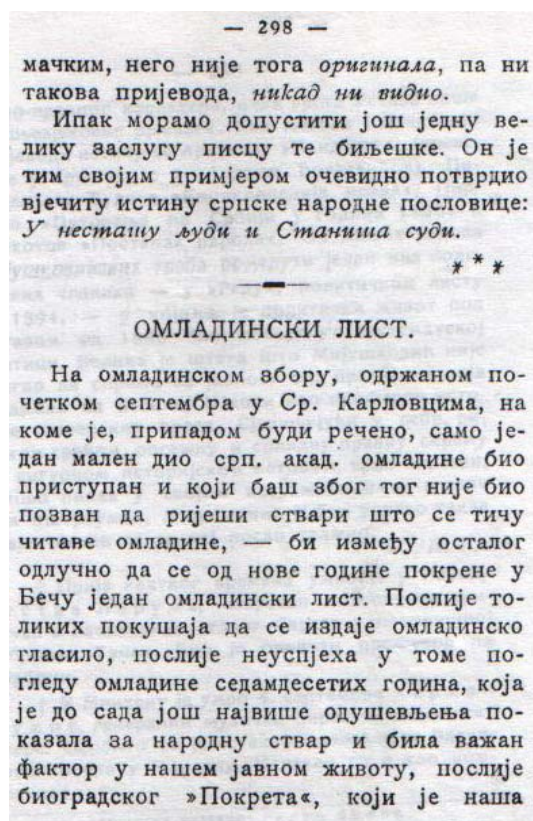
²¹⁹ Драгиша Витошевић, „*Пријеглед*“, (рукопис, настао у оквиру рада на пројекту „Историја српске књижевне периодике“ који се налази у Институту за књижевност и уметност у Београду), стр. 16.

цији, па му је у вези с тим *Пријеглед* изашао у сусрет, у питању је посебна међусобна склоност која, ваљда, није могла настати без икак вог разлога. У сваком случају, из данашњег угла гледано, присуство Лазе Костића у *Пријегледу*, а поготово на овај начин и у оваквим околностима, књижи се као значајна добит за тај часопис, поготово ако се доведе у везу са сарадњом Светислава

Почетак досад непознатог текста Лазе Костића

Стефановића, који је, као што смо видјели, на истом мјесту Костићу давао врло важно, ново мјесто у континуитету српске поезије. Интересантно је како, касније, Скерлић у својој *Историји* повезује ова два писца. Након што је навео Стефановићеве квалитете он говори и о недостацима: „Али Стефановић има мана које јако опомињу на Лазу Костића, чији је он обожавалац и један од врло ретких бранилаца. Осећајући извесну ори-

Крај Костићевог текста потписаног звјездицама.

гиналност у себи, он хоће да буде оригиналнији но штојесте, усиљава се да буде дубок и симболичан и испада мутан, замршен и нејасан, и у целини остаје тежак за читање. Стихови су му угласти и тврди, 'песничке слободе' недопуштено велике, језик неизрађен и несигуран.²²⁰ Најинтересантније је, ипак, да је несвакидашњи епитет „угласти стихови” употријебљен и овдје, као Стефановићево обиљежје, али и у оној малоприје цитираној биљешци из *Српског књижевног гласника* о Костићевом преводу *Хамлета*, као и у оцјени Костићевог преводилачког рада уопште у Скерлићевој *Историји*. Заиста би било сувише невјероватно да је, у размаку од десетак година, тај епитет пао на ум двојици различитих људи!

6.

На начин како стварно мјесто Светислава Стефановића у српској књижевности из познатих разлога дуго времена није могло доћи до изражаја, тако су и његови текстови у *Пријегледу* остали помало скривени на слијепом колосијеку. То је ваљда због тога што је тај часопис више био познат по некој врсти примијењеног књижевног дјеловања, него по ауторским прилозима који су се утапали у ту његову мисију. Појачани интерес за Светислава Стефановића скренуо је већу пажњу на овај часопис и открио и ту аутентичну ауторску димензију његову, мада су, на другој страни, они који су се бавили тим часописом одмах наилазили на помало затрти траг почетних књижевних схватања Стефановићевих

---

²²⁰ Јован Скерлић: *Историја нове српске књижевности*, стр. 451.

и указивали на њега²²¹. Тако су се један релативно непознати часопис и један умногоме скрајнути писац нашли у међусобно подстицајној откривалачкој позицији, која очито није случајна и још више добија на значају ако се узме у обзир и Стефановићева сарадња у „Малој Библиотеци”. Савремени истраживачи у том погледу можда су помало и неправедни према овом часопису, јер ни они који су на *Пријеглед* наишли бавећи се Стефановићем, ни они који су се бавили часописом и одмах увидјели да је његов крајњи домет у Стефановићевом текстовима, нису поклањали довољну пажњу околностима у којима је дошло до те сарадње. Мада још увијек нема довољно поузданих података о тој сарадњи, неки се намећу и сами по себи, па је већ и на основу тога могуће доћи до закључка да се ради о једном несвакодневном књижевном сусрету и једној интересантној тачки књижевног живота у „златном периоду” наше књижевности. Лако је уочљиво, прије свега, да је Стефановић у шестогодишњем периоду излагања *Пријегледа* далеко најзаступљенији аутор са обимним оригиналним, ауторским радовима поетичког карактера, што само по себи свједочи о специјалном статусу, било да се ради о статусу

---

²²¹ Уз поменути обимни текст Љубице Томић Ковач Требало би поменути још и предговор Енвера Казаза уз библиографију књижевних прилога *Пријегледа Мале Библиотеке*, рађену и помоћу грађе коју је била прикупила госпођа Ковач (*Библиографија књижевних прилога у листовима и часописима Босне и Херцеговине*, Институт за књижевност, Сарајево, 1991, том III, стр. 193-194, те најновији рад Зденке Петковић Прошић „Светислав Стефановић: Ново читање традиције почетак века у *Бранковом Колу*, *Пријегледу Мале Библиотеке* и *Зори*“, *Из књижевности. Поетика – Критика – Историја*, зборник радова у част Предрага Палавестре, Институт за књижевност и уметност, Београд, 1997, стр. 201-208).

овог аутора у том часопису, било да је у питању статус овог часописа код тог аутора, било да је тај специјални однос обостран. Уочљиво је, исто тако, да је апсолутно највећи дио својих текстова у то вријеме Стефановић објавио управо у *Пријегледу*. Уочљиво је да је Стефановић сарадник тог часописа већ од прве године излажења (1902) и да у тој години осим три његова обимна и значајна текста нема прилога ниједног значајнијег домаћег писца, с обзиром да Ћоровићев пригодни предговор пјесмама Авде Карабеговића Хасанбегова уистину нема таква значај. Уочљиво је да Стефановићеви прилози одскачу од осталих и по томе што су поетички знатно радикалнији у захтјевима за модернизацијом књижевности у складу са страним западним узорима.

Шта је још уочљиво? Да управо у том периоду када најинтензивније сарађује у часопису Стефановић паралелно у „Малој Библиотеци” објављује своје прве књиге у којима долазе до изражаја његова књижевна схватања, првенствено три поетске књиге (*Скице*, 1904; *Песме II књ.*, 1904; *Песме, III књ.*, 1905), а потом и једну књижевних огледа из енглеске књижевности (*Из енглеске књижевности*, 1907). Ту су и преводи с енглеског Вилема Шекспира (*Јулије Цезар*, 1902, *Магбет*, 1903, *Млетачки трговац*, 1905, *Много вијека ни око шта*, 1906) и Едгара Алана Поа (*Две приповетке*, 1902). Све то говори да је у *Пријегледу* и „Малој Библиотеци” Стефановић био пронашао неку врсту прибјежишта и алтернативе за оно што му није било доступно – очито је да у централним српским часописима, посебно у *Српском књижевном гласнику*, није био објеручке прихватан нити је своје књиге могао објављивати код најугледнијих издавача као што су Матица српска и Српска књижевна задруга. При томе треба имати на уму да је тада живио у унутрашњости, далеко од књижевне престонице, прво у

Крушевцу, а потом у Јагодини, одакле је и слао своје прилоге, те да је ипак био на самом почетку озбиљније књижевне каријере, када се и не може рачунати на прво-разредне часописе и елитне издавачке едиције. Све то ипак није било довољно за уочљиву књижевну изолацију Стефановићеву, што значи да је постојало и нешто друго, суштински значајније. Данас је, последице свега, јасно да је била у питању разлика у схватању књижевности у односу на постојеће поетичке обрасце која се артикулисала изразито критичним односом према владајућем књижевном естаблишменту. Податак да је ту разлику Стефановић успио реализовати управо у мостарској књижевној средини, познатој по здравом и уравнотеженом националном животу, само је још један од доказа да је и у овом случају она успјела да надмаши саму себе.

Ако је Стефановић заиста имао ону улогу у модернизацији српске књижевности почетком овог вијека која му се придаје, и ако је највећи дио својих текстова у којима се залаже за нова књижевна схватања објавио у *Пријегледу*, а своје прве књиге у којима та схватања примјењује, у „Малој Библиотеци”, сам по себи намеће се закључак да издавачки подухват Пахера и Кисића треба сагледавати и из једног досад мање уоченог угла, и у другачијој мисији од оне која му се уобичајено признаје²²².

„Мала Библиотека” је, наиме, алтернативни издавачки подухват у односу на сличне, прво тиме што на прихватљив и функционалан начин покушава помирити више умјетничке захтјеве у односу на књижевно дјело

---

²²² Сасвим скромно приказан је књижарски и издавачки рад Пахера (Рихард, Антун, поријеклом судетски Нијемци) и Кисића (Ђорђе, Ристо) и у најновијој књизи *Старо српско књижарство* Велимира Старчевића (Просвета, Београд, 1997).

са скромном књижевном културом и очекивањима просјечног читаоца односно купца књиге, а потом и тиме што ту своју књижевну мисију остварује уз помоћ за те сврхе посебно основаног часописа, који је таквом својом улогом и сам постао први српски алтернативни часопис у односу на друге периодичне публикације. То је, међутим, само мањи дио дјелатности *Пријегледа*, који је надишао своју почетну замисао и сврху, те постепено постао чак и нека врста алтернативног гласила за књижевна схватања која нису имала прођу у Београду као престоном граду српске књижевности, а која у овом случају најизразитије артикулише Светислав Стефановић.

Ако се, на крају, све што је у овом раду напријед речено доведе у везу са часописом *Зора* и кругом писаца око ње, издавачки подухват Пахера и Кисића у вези са „Малом Библиотеком” и њеним *Пријегледом* не указује се као случајна и изолована епизода, него можда више као очекивани исход. Посматрани тако у континуитету оба та подухвата добијају накнадну подршку и ослонац један у другом, продужавајући сопствени домет, један унапријед, а други уназад, чиме мало мостарско књижевно чудо с краја деветнаестог и почетка двадесетог вијека постаје већим и само по себи, али и тиме што се никада више неће поновити.

Х

ПРИЛОГ

КЊИГЕ ОБЈАВЉЕНЕ У „МАЛОЈ БИБЛИОТЕЦИ“

1899.

0. Љубав према књизи по Едмонду де Амицису. Са напоменама неколико српских књижевника (свеска за приказ);

1. Јован Протић: Шарени шљунци. Хумористичне цртице;

2. Дамјан Ђ. Омчикус: Disjekta. Сlike, цртице и приповијетке. I свезак;

3. Антун П. Чехов: Приповетке. Превео Веља Миросављевић. I свеска;

4. Симо Матавуљ: Три приповијетке;

5. Светозар Ћоровић: Двије шаљиве игре. I. По ремећен план. II. Издаје стан под кирију;

6-7. Од српских приповједача: Божићне приче.

заступљени: Јован Максимовић, Илија И. Вукићевић, Светозар Ћоровић, Иван Иванић, Милан Будисављевић, Марко Цар;

8. Илија И. Вукићевић: Арнаутске слике;

1900.

9. Стеван Сремац: Две приповетке;

10. Иво Ђипико: Са јадранских обала. Кратке приче;
- 11-12. Јован Протић: Сеоске фотографије;
13. Дамјан Ђ. Омчикус: Disjekta. Слике, цртице и приповијетке. II свезак;
14. Бранислав Ђ. Нушић: Кнез од Семберије. Историска сцена;
15. Милета Јакшић: Приче;
16. Антун П. Чехов: Приповетке. Превео Веља Миросављевић. II свеска;

1901.

- 17-18. Светозар Ђоровић: Цртице;

1902.

19. Од српских писаца: Хумористикон. I свеска;
заступљени: Бранислав Ђ. Нушић, Милорад М. Петровић, Др. Бранислав Стојановић, Чича Илија Станојевић, Јован Протић.
20. Јован Протић: Приповетка како се покојни Аврам Несторовић свадио са покојним Нестором Аврамовићем;
- 21-22. Драгомир Брзак: У комисији. Свакојаке слике и прилике из мојег бележника, I свеска;
- 23-24. Николај В. Гогољ: Женидба. Сасвим необичан догађај. Комедија у два чина. Превела Вукосава Иванишевић Ћуковић;
25. Лука Грђић Бјелокосић: Стотина шаљивих прича. Из српског народног живота у Херцеговини;
- 26-27. Милан Будисављевић: Приче. Нова збирка. „Биједни људи”;
- 28-29. Милорад П. Шапчанин: Посљедње приповетке. Предговор Димитрије Глигорић;

30. Јован Фил. Иванишевић: Враголије Вука Злоћевића. Приповијетке из црногорског живота;

31-32. Од српских писаца: Хумористикон. Козерије II-III свеска;

заступљени: Милован Ћ. Глишић, Стеван Сремац, Драгомир М. Јанковић, Јевта Угричић, Радоје Д. Домановић, Илија И. Вукићевић, С. Х., О.

33-34. Драгомир Брзак: У комисији. Свакојаке слике и прилике из мојег бележника, II свеска;

35. Николај В. Гогољ: Шињел. Превео Љубомир Миљковић;

36. Владоје С. Југовић: Сјене. Мале приповијесте;

37. Бранислав Ћ. Нушић: Шопенхауер. Хумореска у једном чину;

38. Edgar Allan Poe (Едгар Алан По): Две приповетке. С енглеског превео Светислав Стефановић;

39. Јоаникије Памучина: Шаљиве српске народне приповијетке. I свеска;

40. Драгомир Брзак: У комисији. Свакојаке слике и прилике из мојег бележника. III свеска;

41-42. Wiliame Shakespeare (Виљем Шекспир): Јулије Цезар. Трагедија. С енглеског превео Др. Светислав Стефановић;

1903.

43. Симо Матавуљ: Пошљедњи витезови;

44. Jean Baptiste Racine (Жан Батист Расин): Федра. Трагедија у пет чинова. С француског превео Др. Никола Ћорић.

45. Симо Матавуљ: Сврзимантија;

46-47. Милош П. Ћирковић: Из мојих успомена;

48. Guy de Maupassant (Ги де Мопасан): Орла. С француског превео Вељко М. Милићевић. Предговор М. Милићевић;

49. Јован Ђорђевић: Чучук-Стана. Биографијска црта;

50. Бранковински (Ђока Ненадовић): Приповетке. I свеска;

51-52-53. Wiliame Shakespeare (Виљем Шекспир): Хамлет краљевић дански. С енглеског превео Др. Лаза Костић;

54-55. Др. Јован Суботић: Милош Обилић. Трагедија у пет чинова;

56. Максим Горки: Челкаш. С руског превео Никола Николајевић;

57-58-59. Јанко М. Веселиновић: Циганче. Из збирке ситих и гладних;

60. Ференц Херцег: Шест причица. С мађарског превео Јован Грчић;

61-62. Wiliame Shakespeare (Виљем Шекспир): Магбет. С енглеског превео Др. Светислав Стефановић;

63. Бранислав Ђ. Нушић: Мало Позориште. I. Под старост. II. Наша деца. I свеска;

64-65. Franz Grillparzer (Франц Грилпарцер): Јеврејка Толеђанка. Историска жалосна игра у пет чинова. С њемачког превео Јован Грчић;

66. Стеван Сремац: Чича-Јордан. Једна слика;

1904.

67-68. Чеда Мијатовић: Сиромах Марко;

69. Матилда Серао – Енрико Кастелнуово – Ђовани Верга: Из Италије. Приповетке. С талијанског превео Светолик А. Поповић;

70. Др. Светислав Стефановић: Скице;

71-72-73. Wiliame Shakespeare (Виљем Шекспир): Ричард III. Трагедија у пет чинова. С енглеског превео Др. Лаза Костић;

74. Марко Цар: С бојног и љубавног поља. Пригодне приче;

75. Лука Грђић Бјелокосић: Моје цртице;

76-77. И. Е. Порицки: Наличје живота. Скице из анатомије. С њемачког превео Герасим П. Ивезић;

78. Стеван Сремац: Јексик-ација. Приповетка;

79-80. Camille Debans (Камил Дебан): Препрека. С француског превео Владимир Т. Спасојевић;

81-82-83. Милан Прибићевић: У мраку и магли;

84-85. Лав Николајевић Толстој: Јутро једног спахије. С руског превео Никола Николајевић;

86-87. Светислав Стефановић: Песме. Оригиначне и преведене. II књига;

88. Иван Вазов: Кратке приче. С бугарског превео Светолик А. Поповић;

89. Јован Протић: У Заветринцима;

90. Еврипид: Алкеста. Античка драма у три чина са прологом. Прерадио Ж. Риволе. Превео Ристо Ј. Одавић;

1905.

91. Драгутин Ј. Илић: Приповетке. I свеска;

92. Јеремије Обрад Караџић: Српске народне приповијетке;

93-95. Johann Wolfgang Goethe (Јохан Волфганг Гете): Страдање младога Вертера. С немачког превео Бранко Мушицки;

96-97. Ксавер Шандор Ћалски (Љубомир Бабић): Приповијетке. I свеска;

- 98-99. Vaclav Steh (Вацлав Штех): Звони трећи пут. Весела игра у три чина. С чешког превео Др. Илија Бајић;
100. Бранислав Ђ. Нушић: Мало позориште. I. Грех за грех. II. Под облацима, II свеска;
101. Стеван Сремац: Скице;
- 102-103. Петар Ј. Одавић: Новеле. I свеска;
- 104-105. Wiliame Shakespeare (Виљем Шекспир): Млетачки трговац. С енглеског превео Др. Светислав Стефановић;
106. Никола Т. Јанковић: Приповетке. I свеска;
107. Géza Gardonui (Геза Гардоњи): Мале приче. С мађарског превео Јован Протић;
108. Милан Беговић: Војислав Илијћ. Студија;
- 109-110. Светислав Стефановић: Песме. Оригиначне и преведене. III свеска;
- 111-112. Henrik Ibsen (Хенрик Ипсен): Росмерсхолм. Драма у четири чина. Превео Војислав Јовановић;
- 113-114. Светозар Ђоровић: Женидба Пере Карантана;

1906.

115. Симо Матавуљ: Цар Дуклијан;
- 116-118. Милан Будисављевић: Тмурни дневи. Приповијести;
119. Светозар Хрубан-Вајански: Бура у затишју. Новела. Са словачкога превео Јован Вучерић. Предговор од преводиоца;
120. Detlev Liliencron (Детлев Лилиенкрон): Ратне новеле. С немачког Мирко Дамњановић;
121. Ж. М. Романовић: Психодраме;
- 122-123. Wiliame Shakespeare (Виљем Шекспир): Много вијека није око шта. С енглеског Др. Светислав Стефановић;

124. Милан Беговић: Мениет. Каприса у једном чину;

125. Александар Валентинович Амфитеатров: Стара врлина. Драмска кажа у једном чину. С. Руског превео Ристо Ј. Одавић;

126-132. Пера С. Талетов: Новац. Роман из београдског живота;

133. Edgar Allan Poe (Едгар Алан По): Три приповетке. С енглеског превео Др. Душан Рајичић;

134-135. Јован Протић: Из сеоског албума;

1907.

136-138. Светислав Стефановић: Из енглеске књижевности. Есеји. I књига;

139-140. Војислав Јовановић: Наши синови. Комад у четири чина с епилогом;

141-147. Светозар Ћоровић: Стојан Мутикаша. Роман;

148-149. Максим Горки: На дну. Драмска слика у четири чина. С руског превела Мага Магазиновић;

1908.

150. Алекса Шантић: Под маглом. Слика из Горње Херцеговине;

151-152. Григорије Божовић: Из Старе Србије. Приповетке. I свеска;

153. Милутин Ускоковић: *Vitae fragmenta* . Књига за уморне људе;

154-155. Милутин Јовановић: Пјесме;

156. Jean Baptiste Moliere (Жан Батист Молијер): Смијешне прециозе. Комедија. С француског превео Душан Л. Ђукић. Предговор П. Поповића;

157. Јован Скерлић: Француски романтичари и српска народна поезија;

158-160. Александар Васиљевич Дружињин: Паулина Сасовица. Приповетка. С руског превео Стојан Новаковић;

161-162. Сима Пандуровић: Посмртне почести;

1909.

163. Бранислав Нушић: Данак у крви. Драмски фрагмент у једном чину;

164-165. Светозар Ђоровић: Моји познаници;

166-168. Мађарски приповједачи. Двадесет приповједака. С мађарског превео Славко М. Косић;

#Заступљени: Ђула Сини, Золтан Тури, Ђула Вартеши, Геза Гардоњи, Ади Ендре, Ференц Херцег, Лајош Биро, Жигмонд Селеши, Јене Хелтаи, Золтан Амбруш, Шандор Броди, Виктор Ракоши, Томаш Кобор, Бела Тот, Ференц Молнар, Ђула Круди, Мартон Золди, Геза Ленђел, Иштван Баршол, Калман Миксат;

169-170. Јован Протић: Пером и оловком. Ђеретања;

171-174. Johann Wolfgang Goethe (Јохан Волфганг Гете): Гвозденшака Геџ од Берлихингена. Позоришна игра у пет чинова. С њемачког оригинала од 1773 г. превео Иван Васин Поповић;

175. Мита Димитријевић: Приче;

176-177. Максим Горки: Коновалов. Приповетка. С руског превела Љуба А. Марјановића;

1910.

178-181. Andre Theuriet (Андре Терије): Жерарова женидба. Роман. С француског превео Михаило С. Дојчиновић;

182-185. Алекса Шантић: Из њемачке лирике.

ИНДЕКС

Абрамовић, Неђо 40, 45
Абрашевић, Коста 79
Адамов, Павле Марковић 55
Ади, Ендре (Ady Endre) 39, 114
Амбруш, Золтан (Ambrus Zoltán) 39, 114
Амичис, Едмондо де (Edmondo De Amicis) 9, 10, 11, 44, 107
Амфитеатров Валентинович, Александар 38, 113
Анжић Клеменчић, Иван-ка 64
Анунцио, Габријел де (Gabriele d'Annunzio) 44

Бабић, Љубомир, видјети
Ђалски Ксавер Шандор 30, 37, 42, 67, 111
Бајић, Илија 112

Бајрон, Џорџ Гордон (Byron, George Gordon) 44

Баљмонт, Константин Димитријевич 60
Баршол, Иштван (Bársony István) 39, 114
Басан, Пардо (Pardo Basan) 44
Бебл, Аугуст (August Bebel) 49
Беговић, Милан 32, 37, 38, 42, 65, 66, 112, 113
Биро, Лајош (Biró Lajos) 53, 114
Бјелевац, Абдурезак Хивзи 9
Бјернстерне, Бјернсон (Bjørson Björnstjerne) 62
Блум, Леон (Léon Blum) 61, 79
Богдановић, Душан Ђ. 73, 74
Богишић, Валтазар 26, 55

- Божовић, Григорије 39, 42, 43, 113
Брандес, Георг (Georg Morris Brandes) 59, 79
Бранковински, видјети:
Ненадовић Ђоко 36, 110
Братић, Тома А. 18
Брзак, Драгомир, 35, 55, 108, 109
Брјусов, Валери 58, 60
Броди, Шандор (Bródi Sándor) 39, 114
Будисављевић, Милан 14, 35, 38, 42, 107, 108, 112
- Вазов, Иван** 37, 63, 111
Вартеши, Ђула 39, 114
Величков, К. 63
Верга, Ђовани (Giovanni Verga) 37, 110
Верешчагин, Василије Васиљевич 76
Верлен, Пол (Paul Verlaine) 71
Верн, Жил (Jules Verne) 61, 79
Веселиновић, Јанко 31, 32, 36, 42, 55, 110
Витошевић, Драгиша 76, 99
Волински, А. Л. 59
Волцоген, Ернст фон (Ernst Von Volzogen) 47
Враз, Станко 67
Врхлицки, Јарослав (Jaroslav Vrhlický) 44
- Вујић, Светозарев Иван 74
Вукановић, Бета 16, 25
Вукићевић, Илија 35, 42, 107, 109
Вучковић, Радован 87
Гавриловић, Андра 55
Гардоњи, Геза (Gárdonyi Géza) 37, 39, 63, 112, 114
Гаршин, Всеволод М. Михајлович 44
Гете, Јохан Волфганг (Johann Wolfgang Goethe) 37, 39, 43, 111, 114
Глигорић, Сокољанин Димитрије 108
Глишић, Милован Ђ. 26, 35, 55, 109, 116
Гогољ, Николај 35, 43, 58, 108, 109
Горки, Максим 36, 38, 39, 43, 49, 58, 59, 110, 113, 114
Грђић - Бјелокосић, Лука 35, 36, 108, 111
Грегорчић, Симон 64
Грилпарцер, Франц (Franz Grillparzer) 36, 110
Грчић, Јован 67, 81, 110
Гундулић, Џиво (Иван) 63
- Дамњановић, Мирко 28, 95, 112
Данте, Алигијери (Alighieri Dante) 63
Дебан Камил (Camille Debans) 37, 111

- Диздар, Хамид 23, 40, 43
 Дикенс, Чарлс (Charles Dickens) 50
 Дима, Александар Отац (Alexandre Dumas Père) 60, 81
 Димитријевић, Мита 39, 114
 Доде, Алфонс (Alphonse Daudet) 71
 Дојчиновић, Михаило 114
 Домановић, Радоје 35, 36, 50, 109
 Достојевски, Фјодор 58, 59
 Дружињин, Александар Васиљевич 39, 114
 Дубравић, Хусеин 9
 Дучић, Јован 6, 26, 55, 65, 66, 72, 75, 84, 86, 90, 96
 Дучић, Нићифор 26
- Ђ**алски, Ксавер Шандор 30, 37, 42, 67, 111
 Ђикић, Осман 68, 73
 Ђорђевић, Јован 36, 110
 Ђорић, Никола В. 28, 60, 109
 Ђукић, Душан С. 78, 113
 Ђурђевић, Исо 45
- Еурипид 37, 44
- Ж**акула, Стеван (Jasque) 58, 63, 75, 77
- Живановић, Јеремија 55, 98
 Жупанчич, Отон 64
- Зола, Емил (Émile Zola) 44, 61
 Золди, Мартон (Zöldi Márton) 39
Ибзен, Хенрик (Henrik Ibsen) 25, 37, 43, 62, 80
 Иванић, Иван 14, 55, 107
 Иванишевић Ћуковић, Вукосава 108
 Иванишевић, Јован Фил. 33, 35, 109
 Ивачковић, Илија 53, 68, 73
 Ивезић, Герасим П. 53, 111
 Иго, Виктор (Victor Hugo) 44, 60
 Илић, Војислав 32, 37, 65, 66, 68, 82-85
 Илић, Драгутин 37, 42, 55, 76
 Иличић, Фотије Ж. 81
- Ј**аске (Стеван Жакула) 63, 64, 76, 77
 Јакшић, Ђура 83
 Јакшић, Милета 13, 14, 42, 84, 108
 Јанковић, Драгомир 35, 109
 Јанковић, Никола Т. 37, 112

- Јелисавета, румунска краљица, видјети: Силва Кармен 49
 Јовановић, Војислав Марамбо 28, 38, 42, 52, 58, 62, 71, 77, 80, 81, 112, 113
 Јовановић, Каменко и Павле 7, 12
 Јовановић, Милутин 55, 39, 84, 113
 Јовановић, Слободан А. 7, 96
 Јовановић, Јован Змај 55, 68, 79, 81, 82, 84, 85, 88, 91, 93, 94, 95, 96, 98
 Јокаи, Мор (Мавро) (Jókai Mór) 63, 76
 Југовић, Владоје С. 32, 35, 67, 109

 Казаз, Енвер 24, 103
 Каниц, Феликс (Felix Kautz) 76
 Карабеговић, Авдо Хасанбегов 68, 104
 Карађорђевић, Петар краљ
 Карацић, Јеремије Обрад 37, 111
 Карацић Стефановић, Вук 16
 Кастелнуово, Енрико (Enrico Castelnuovo) 37, 110
 Качић Миошић, Андрија 67
 Киплинг, Радјард (Joseph Rudyard Kipling) 44

 Кисић (Ђорђо и Ристо) 5, 6, 7, 9, 10, 14, 16, 22, 45, 50, 87, 98, 105, 106
 Кобасица, Стијепо 81
 Кобор, Томаш (Kóbor Tomás) 39, 114
 Козарац, Јосип 64
 Конрад, Јозеф (Konrád József) 62
 Коњовић, Петар 19, 63
 Копе, Франсоа (François Joachim Eduard Coppée) 41
 Коређо, Антонио (Antonio Corregio Allegri) 63
 Косић, Славко М. 114
 Косорић, Пиетро, видјети: Перовић Милош 78
 Костић, Лаза 44, 85, 91-, 102, 110, 111
 Кочић, Петар 53, 73
 Крањчевић, Силвије Страхимир 64
 Крсмановић, Љубомир Р. 40
 Круди, Ђула (Krúdy Gyula) 39, 114
 Круљ, Д. 70, 71

 Лазаревић, Лаза 71
 Ленау, Никола (Nikolas Lenau) 61
 Ленђел, Геза (Lengyel Géza) 39, 114
 Лилиенкрон, Детлев фон (Detlev Liliencron) 28, 38, 61, 112

Лотар, Рудолф (Rudolph Lothar) 62
Луковић, Милан 95
Луковић, Стеван 78
Лутер, Артур (Arthur Luther) 60, 79

Љејкин, Николај 44
Љубиша, Стефан Митров 33

Магазиновић, Мага 113
Мажуранић, Иван 67
Максимовић, Јован 13, 14, 107
Мараковић, Никола 6
Марјановић, Љуба 114
Марковић, Даница 75
Марковић, М. 72
Марковић, Светозар 96
Мартиновић, Ђорђе Милошев 18
Мартић, Грга 64, 76
Матавуљ, Симо 14, 25, 36, 38, 42, 55, 107, 109, 112
Матицки, Миодраг 7
Матош, Антун Густав 6, 43, 65, 66
Мерешковски, Дмитри Сергејевич 60
Мештровић, Иван 76
Мијатовић, Чедомиљ 36, 42, 53, 110
Миксат, Калман (Mikszáth Kalmán) 39, 44, 114
Микулић, Мартин 8

Милићевић, Вељко М. 52, 58-61, 74, 75, 77- 80, 110,
Миљковић, Љубомир 109
Миросављевић, Веља 107, 108
Мисе, Алфред (Alfred de Musset) 71
Митриновић, Димитрије 76
Митровић, Александар 55
Митровић, Милорад 55, 68, 75, 78, 84
Молијер Жан - Батист (Jean Baptiste Molière) 39, 43, 113
Молнар, Ференц (Molnár Ferenc) 39, 114
Мопасан, Ги де (Guy de Maupassant) 36, 43, 44, 61, 110
Мулабдић, Едхем 8
Мулић, Хамдија 9
Мутевелић, Ихсан 43
Мушицки, Бранко 111

Недић, Љубомир 10, 22, 51, 85, 90, 91, 95
Ненадовић, Ђоко 36, 110
Ненин, Миливој 87, 92, 96, 97
Николајевић, Божа 55
Николајевић, Никола 110, 111
Николић, Јован 59
Николић, Рикард 71
Новаковић, Стојан 10, 114

Нушић, Бранислав, 14, 35-37, 39, 42, 55, 108, 109, 110, 112, 114

Обилић, Милош 36, 110

Облак, Валентин 64

Обрадовић, Доситеј 81

Одавић, Петар 37, 112

Одавић, Риста Ј. 55, 111, 113

Омчикус, Дамјан Ђ. 13, 14, 107, 108

Павловић, Миле 40

Пајевић, Арса 55

Палавестра, Предраг 103

Памучина, Јоаникије 35, 109

Пандуровић, Сима 39, 42, 43, 114

Пахер (Рихард и Антун) 5, 6, 7, 9, 10, 45, 86, 98, 105, 106

Пејановић, Ђорђе 23, 24

Пековић, Слободанка 78

Перовић, Милош 78

Петковић Прошић Зденка 87, 103

Петровић, Вељко 62

Петровић, Милорад Сељанчица 35, 96

По, Едгар Алан (Edgar Allan Poe) 35, 38, 43, 44, 104, 109, 113

Полонски, Георг 58, 59, 79

Поповић, Бора 55

Поповић, Ђорђе Даничар 7

Поповић, Иван Васин 114

Поповић, Павле 50, 53

Поповић, Светолик А. 110, 111

Порицки И. Е. (J. E Poritzky) 111

Потапенко, Игњатиј Николајевич 44

Прешерн, Франц 64

Прибићевић, Милан 36, 111

Продановић, Јаша 53- 55

Протић, Јован 13, 14, 17, 18, 35, 36, 38, 39, 50, 58, 107, 108, 111-114

Прус, Болеслав (Boleslaw Prus) 8

Пшибишевски, Станислав (Stanislaw Przybyszewski) 80

Радичевић, Бранко 32, 53, 56, 65, 84, 85, 95, 98, 103

Рајичић, Душан 113

Ракић, Милан 65, 72, 75, 96-98

Ракоши, Виктор (Rákosi Victor) 39, 114

Расин Жан Батист (Jean Baptiste Racine) 28, 36, 43, 60, 109

Раушар, Јос. Зд. 31

Реклам, Филип (Philip Reclam) 7, 10

Решид, Мустафа 6
 Риволе, Ж. 111
 Ристић, Војислав М. 25
 Романовић, Живко М. 38, 112
 Росегер, Петер (Peter Rossegger) 44
 Росети, Данте Габријел (Dante Gabriel Rossetti) 37, 86
 Росић, Војислав 55
 Руварац, Иларион 55, 82

Савчић, Милан П. 25
 Сарденко, Силвин (Silvin Sardenko) 64
 Свинберн, Алџернон Чарлс (Algernon Charles Swiburne) 37
 Селеши, Жигмонд (Szöllo-si Zsigmond) 39, 114
 Сент-Бев, Шарл Огистен (Charles – Augustin Sainte-Beuve) 61, 79
 Серао, Матилда (Matilde Serao) 37, 44, 110
 Сеше, Леон (Jean Léon Séché) 61, 79
 Силва, Кармен (псеудоним румунске Краљице Јелисавете) 49
 Сини, Ђула (Szini Gyula) 39, 114
 Сјенкијевич, Хенрик (Henryk Sienkiewicz) 44, 62

Скерлић, Јован 39, 42, 50, 67, 99, 101, 102, 113
 Спасојевић, Владимир Т. 111
 Сремац, Стеван 14, 35-37, 42, 55, 78, 107, 109, 110-112
 Станковић, Борисав 43
 Станојевић, Илија Чича 35, 108
 Станојевић, Станоје 46
 Старчевић, Велимир 105
 Степановић, Лена 74, 75, 79
 Стефановић, Светислав 36-38, 42-44, 52, 75, 77, 84-97, 101-106, 109-113
 Стојановић, Бранислав 35, 108
 Суботић, Јован 36, 110

Талетов, Пера 25, 26, 38, 42, 55, 71, 113
 Твен Марк (Mark Twain, псеудоним Самуела Клеменса - Samuel Clemens) 50, 62
 Тенисон, Алфред лорд (Alfred Tennyson Ofald-wort and Farrigford) 37
 Терије, Андре (Andre Thauriet) 39, 114
 Тешић, Гојко 87
 Тишченко 58

Толстој, Лав Николајевич
36, 43, 49, 58, 59, 76, 79,
111

Томић Ковач, Љубица 23,
24, 25, 45, 67, 103

Тот, Бела (Tot Belá) 39,
114

Трнски, Иван 67

Тургењев, Иван 58, 59, 79

Тури, Золтан (Túri Zoltán)
39

Ћатић Муса Ћазим 8, 9

Ћипико, Иво 14, 42, 108

Ћирковић, Милош 36, 59,
109

Ћоровић, Владимир 52,
58, 60, 67-69, 73, 76, 81-86,
93,

Ћоровић, Светозар 6, 14,
37-39, 42, 58, 60, 68, 73,
77, 81-86, 93, 104, 107,
108, 112-114

Ћурчин, Милан 65, 96

Угричић, Јевто 35, 109

Ускоковић, Милутин 38,
42, 113

Фабрис, Антун 50, 55

Франс, Анатол (Anatole
France) 60, 79

Френсен, Густав (Gustave
Frenssen) 78

Хајне, Хајнрих (Heinrich
Heine) 6, 62, 93, 96

Ханото, Габријел 22

Харлеј (псеудоним) 75

Хартман 8

Хаузер, Ото (Otto Hauser)
79, 85-87, 93

Хауптман, Герхарт (Ger-
hart Hauptmann) 76

Хелтаи, Јене (Heltai Jenő)
39, 114

Херцег, Ференц (Herczeg
Ferenc) 36, 39, 44, 63, 110,
114

Хурбан-Вајански, Свето-
зар 38, 112

Џанкар, Иван 64

Џар, Марко 6, 14, 36, 42,
55, 76, 107, 111

Џветић, Милош 55

Џветковић, Косара 58

Џвјетиша, Фрањо Тег. 30

Цезар, Јулије 35, 104

Чехов, Антун 14, 43, 58,
59, 79, 107, 108

Шантић, Алекса 6, 38, 39,
55, 68, 75, 84, 113, 114

Шантић, Јаков 55

Шапчанин, Милорад 31,
32, 35, 42, 108

Шебечић, Јосип 8

Шекспир, Вилијам (Vilia-
me Shakespeare) 36-38, 43,

44, 97, 98, 104, 109, 110-
112
Шеноа, Аугуст 67
Шенрок, Влад. Н. 58
Шилер, Фридрих (Frie-
drich Schiller) 61
Шолц, Лев 63
Шопенхауер, Артур (Art-
hur Shopenhauer) 35
Шпилхаген, Фридрих (Fri-
edrich Spilhagen) 44
Штетић, Лина 23, 40
Штех, Вацлав (Steh Vac-
lav) 37, 112
Штросмајер, Јосип Јурај
64

УЗ ОВУ КЊИГУ

Ова монографија о јединственом књижевно-издавачком подухвату који обухвата мостарску „Малу Библиотеку“ и часопису *Пријеглед „Мале Библиотеке“* настала је као резултат проучавања мостарског књижевног живота у дужем периоду. Првобитно је објављена у панчевачком часопису *Свеске* (1988, 98, 134-193), а потом у скраћеној верзији у мојој књизи *Мостарски књижевни круг* (2001), стр. 111-188. Овдје се као посебна књига објављује у коначној, потпуној верзији.

БИЉЕШКА О ПИСЦУ

Станиша Тутњевић, рођен је 20. XI 1942. године у Доњем Детлаку код Дервенте. Основну школу (1951-1955) завршио је у родном селу, осмогодишњу (1955-1958) у Дервенти, средњу економску (1958-1962) у Босанском Броду, Филозофски факултет – група историја југословенских књижевности и српскохрватски језик (1962-1966) у Сарајеву. По одслужењу војног рока (1966-1967) радио је као стручни сарадник у Републичком секретаријату за образовање, науку, културу и физичку културу (1967-1973) и Републичкој заједници културе БиХ (1973-1975), а потом у Институту за језик и књижевност у Сарајеву. Након реорганизације ове установе у два мандата био директор Института за књижевност. По избијању рата 1992. године прешао у Институт за књижевност и уметност у Београду, гдје и сада ради у звању научног саветника. Као гостујући професор истовремено предаје на предмету *Компаративно проучавање јужнословенских књижевности*, група *Српски језик и књижевност* на Филозофском факултету у Бањалуци. Докторирао 1980. године.

Објавио књиге: *Ради свога разговора. Огледи о приповједачима Босне*, Сарајево, 1972; *Отворене границе*, Сарајево, 1975; *Социјална проза у Босни и Херцеговини између два рата*, Сарајево, 1982; *Под истим углом. Студије о босанскохерцеговачкој књижевној прошлости*, Сарајево, 1984; *Књижевне кривице и освете. Осврт на књигу Књижевни живот Босне и Херцеговине између два рата М. Ризвића*, Сарајево, 1989; *Поезија између два ра-*

та. Прилози са историју књижевности Босне и Херцеговине, Сарајево, 1991-1992, *Часопис као књижевни облик*, Београд, 1997, *Динамика српског књижевног простора*, Бања Лука, 2000, *Мостарски књижевни круг*, Београд, 2001, *Тачка ослоња*, Српско Сарајево, 2004, *Национална свијест и књижевност Муслимана*, Београд, 2004, *Поетичка и поетолошка истраживања*, Београд, 2007, као и књигу документарне прозе *Нато на Авали*, Бања Бања Лука – Београд, 2001.

САДРЖАЈ

I	
► Концепт „Мале Библиотеке“ у контексту појма „књига за народ“	5
II	
► Пријеглед „Мале библиотеке“ као испомоћ „Малој Библиотеци“	15
III	
► Начин функционисања „Мале Библиотеке“ и њеног часописног прилога <i>Пријеглед</i>	27
IV	
► Даљи развој „Мале Библиотеке“	34
V	
► Коначни биланс и домет „Мале Библиотеке“	41
VI	
► Алтернативни карактер <i>Пријегледа</i> „Мале Библиотеке“	46
VII	
► <i>Пријеглед</i> „Мале Библиотеке“ у односу на стране и сусједне књижевности	57
VIII	
► Од посредничког до ауторског карактера часописа	69
IX	
► Ново сагледавање континуитета српске поезије и продор модерних књижевних идеја	77
X	
► Прилог: Књиге објављене у „Малој Библиотеци“	107
► Индекс	115
► Уз ову књигу	124
► Биљешка о писцу	125

Станиша Тутњевић

ЈЕДАН АЛТЕРНАТИВНИ ИЗДАВАЧКИ ПОДУХВАТ

Издавачи

ИНСТИТУТ ЗА КЊИЖЕВНОСТ И УМЕТНОСТ

Краљ Милана 17

СВЕТ КЊИГЕ

29 новембра 15

За издавача

ВЕСНА МАТОВИЋ

СТЕВО ЋОСОВИЋ

Станиша Тутњевић
ПРВИ СРПСКИ АЛТЕРНАТИВНИ ЧАСОПИС

Издавачи

ИНСТИТУТ ЗА КЊИЖЕВНОСТ И УМЕТНОСТ

Београд

СВЕТ КЊИГЕ

Београд

Уредници

Весна Матовић

Стево Ћосовић

Рецензенти

Миливој Родић

Мићо Цвијетић

Штампа

Драслар партнер - Београд

Штампано у 500 примерака 2008. године

CIP – Каталогизација у публикацији
Народна библиотека Србије, Београд

050 Мала библиотека

050 Пријеглед „Мале библиотеке”

ТУТЊЕВИЋ, Станиша

Први српски алтернативни часопис: мостарска „Мала библиотека” и Пријеглед „Мале библиотеке”/ Станиша Тутњевић. – Београд: Свет књиге: Институт за књижевност и уметност, 2008 (Београд: Драслар партнер). – 126 стр.; 21 см. – (Едиција Жива баштина / [Свет књиге])

Тираж 500. – Биљешка о писцу: стр. 125–126. – Напомене и библиографске референце уз текст. – Регистар.

ISBN 978 – 86 – 7396 – 173 – 6 (СК)

а) Мала библиотека (часопис) б) Пријеглед „Мале библиотеке” (часопис)

COBISS.SR-ID 148189708

Пријеглед

ПРИЛОГ
»МАЛЕ
БИБЛИОТЕКЕ«

ГОДИНА III.
== 1904. ==

УРЕДНИК:
РИСТО КИСИЋ.

ВЛАСНИК:
ИЗДАВАЧКА КЊИЖАРНИЦА
ПАХЕРА И КИСИЋА.

У МОСТАРУ, 1904. ==
ШТАМПАРСКО - УМЈЕТНИЧКИ РАБОТ
ПАХЕРА И КИСИЋА.